

NEDBYGGING OG NEDLEGGING I TEKSTILINDUSTRIEN PÅ VESTLANDET

Arne fabrikker og Salhus Tricotagefabrik

MASTEROPPGAVE I HISTORIE

AHKR høstsemester 2009

Jostein Knutsen

studentnummer 125947

Innholdsfortegnelse

Forord	s. 3
Kapittel 1. Innledning, problemstilling og kildemateriale.....	s. 4
DEL 1. Mot større enheter: 1960-1972	
Kapittel 2. Lokal tekstilindustri i møte med et globalt marked.....	s.16
Kapittel 3. Arne Fabrikker og Norionfusjonen.....	s. 26
Kapittel 4. På terskelen til en ny tid.....	s. 43
DEL 2. Fra Optimisme til pessimisme: 1973-1979	
Kapittel 5. Fusjoner, en blindvei?	s.52
Kapittel 6. Opp og ned i Salhus på 1970-tallet.....	s.69
Kapittel 7. En garanti til besvær.....	s.75
DEL 3 Fra industristeder til forsteder 1980- 1989	
Kapittel 8. Salhus og Ytre Arne 1985.....	s.93
Kapittel 9. Industristeder blir forsteder.....	s.106
Kapittel 10. Omstilt, rasjonalisert på veg mot stupet.....	s. 110
Kapittel 11. Ny krise og nedlegging 1986-1989.....	s.119
Oppsummering og konklusjon.....	s.125
English summary.....	s.128
Litteraturliste.....	s.129
Offentlige dokumenter og kilder	s. 130
Aktuelle internettadresser	s. 131

Forord

Jeg arbeidet tidligere med formidling og dokumentasjon ved Norsk Trikotasjemuseum i Salhus, der ett spørsmål som gikk igjen fra ulike typer publikum var hvorfor Salhus Tricotagefabrik var blitt lagt ned og hva det var som førte til nedbyggingen av tekstilindustrien på Vestlandet. Til tider kunne dette innebære at det oppstod forklaringsproblemer både overfor meg selv og publikum. Dette ledet noen ganger til interessante diskusjoner. Jeg har under arbeidet med den oppgaven hatt dette i tankene og har forsøkt å gjøre det hele så forståelig som mulig.

Arbeidet med oppgaven ble mer omfattende enn jeg i utgangspunktet hadde tenkt meg da jeg startet. Når arbeidet ferdigstilles er det på grunn av at jeg har fått god hjelp og det er på sin plass å takke dem som har gjort dette mulig. Det er da særlig veileder, førsteamanuensis Jan Heiret ved AHKR som har kommet med de nødvendige innspill og kommentarer for å holde meg på rett kurs. Jeg vil gjerne takke Ytre Arna historielag for den imøtekommenhet og hjelpsomhet de viste da jeg besøkte utstillingen og henvendte meg for å få opplysninger om kildemateriale og litteratur, samt tidligere ansatte fra Salhus Tricotagefabrik. Arkivarene ved Byarkivet i Bergen og Statsarkivet i Kristiansand har vært behjelpelig å finne frem og kopiere fra bedriftsarkivene og fortjener en takk. Jeg vil benytte anledningen til å takke Norsk Trikotasjemuseum og tidligere kolleger for den tiden jeg arbeidet ved museet. Sist men ikke minst vil jeg også takke min kone, Ragnhild for hennes støtte og forståelse i den tiden jeg har arbeidet med denne oppgaven og min far Bjarne for å ha inspirert meg til å studere den nære fortid og for å ha lært meg til å stille spørsmål med vedtatte sannheter, som er en nødvendig egenskap om man vil studere historie.

Bergen 30. november 2009,

Jostein Knutsen

Kapittel 1. Innledning, problemstilling og kildemateriale

Tekstilindustrien på Vestlandet var blant de første industrier som ble etablert i Norge på midten av 1850 tallet. Bransjen stod i alle år tradisjonelt sterkt på Vestlandet og flere industristeder rundt Bergen var bygget opp rundt tekstilbedriftene, Ytre Arna og Salhus er eksempler på slike steder der bedriftene dannet grunnlaget for sysselsettingen. Fra slutten av 1960-tallet begynte en langvarig nedbygging av denne industrien, som gjennom flere bølger av nedleggelse av tekstilbedrifter på 1970-80 tallet førte til at antall bedrifter og ansatte i bransjen ble kraftig redusert. Nedbyggingen rammet bedriftene i Ytre Arna og Salhus på ulik tid og på ulik måte. Denne oppgaven vil handle om nedbyggingen og nedleggingen av Arne fabrikker og Salhus Tricotagefabrik.

En av årsakene til at valget av tema er at jeg har arbeidet ved Norsk Trikotasjemuseum i Salhus med dokumentasjon og formidling. Gjennom dette har jeg fått innblikk i Salhus Tricotagefabrik sin historie, både gjennom kildemateriale og samtaler med tidligere ansatte ved bedriften. Det har etter at bedriften ble nedlagt og i forbindelse med opprettelse av Norsk Trikotasjemuseum i 2001 i de gamle lokalene til fabrikk, også tidligere vært foretatt en del intervju jeg har hatt tilgang til.

Problemstilling

Den overordnede problemstillingen tar sikte på å forklare nedgangen i tekstilbransjen i Bergensområdet på 1970 og 80 tallet, hvorfor nedgangen kom og hvordan denne artet seg for to bedrifter: Arne fabrikker og Salhus Tricotagefabrik, samt på de to industristedene, Ytre Arna og Salhus. Et sentralt spørsmål i denne sammenheng har vært å prøve å finne ut hvorvidt, hvordan og hvorfor nedbygging og nedleggingsprosessene artet seg forskjellig i Arna og Salhus.

For å angripe den overordnede problemstillingen trengs noen utdypende problemstillinger:

Er det vesentlig økonomiske og politiske faktorer som kan forklare for hvorfor og hvordan bedriftene ble nedbygget og avvirket, eller kan også andre faktorer som lokal kultur og selvforståelse i ledelse, eierskap og blant arbeidere, også bidra til å forklare hvordan nedlegging artet seg så forskjellig på de to stedene?

Hvilken betydning hadde internasjonale handelsavtaler og medlemskap i EFTA og et begynnende globalt marked med import fra lavkostland for tekstilindustriens vilkår og muligheter for å klare seg?

I denne sammenheng er det aktuelt å undersøke myndighetenes rolle gjennom skiftende regjeringer, som aktør i forhold til støtteordninger og pådriver for strukturrasjonalisering. Var myndighetenes politikk i forhold til tekoindustrien en styrt strategi for avviklig av ulønnsom virksomhet, eller om den aktuelle politikken hadde andre formål knyttet til distrikts og sysselsettingspolitikk?

Oppgavens oppbygning, struktur og avgrensning

Oppgaven omhandler perioden fra 1960 etter Norge kom med i EFTA, via nedbyggingen av Arne fabrikker mellom 1968 og 1979, frem til de aktuelle bedriftene ble nedlagt på slutten av 1980-tallet. Oppgaven vil primært handle om bakgrunn og årsaker til nedbyggingen og nedleggningen av de aktuelle bedriftene. Myndighetenes rolle omhandles ut i fra hvilken betydning dette hadde for tekstilindustriens og bedriftens vilkår og i mindre grad ut i fra de politiske forutsetningene som til en hver tid lå bak myndighetenes politikk på området.

Oppgaven er delt inn i tre hoveddeler der inndelingen er foretatt som følge av flere faktorer. Foruten et rent praktisk behov av å dele gjennomgangen i håndterlige deler, har de forskjellige fasene bedriftene gjennomgikk ført til at det har vært naturlig å legge et skille der forutsetningene til bedriftene endres. Dette sammenfaller også i noen grad med endringene i de økonomiske og politiske forutsetningene.

Første del dekker 1960-tallet fra Norges inntreden i EFTA i 1960, via tekstilindustriens tilpassning til frihandel og et større marked, frem til Arne fabrikker fusjonerte med to andre tekstilbedrifter i Norionkonsernet i 1972. Andre del dekker tiden fra oljekrisen i 1973 via innføring av motkonjunkturpolitikken midt på 1970-tallet, til nedbyggingen av Arne fabrikker i 1978-79. Siste delen tar for seg 1980-tallet, via nedbygging av bedriften i Salhus på begynnelsen av 1980-tallet, frem til en ny økonomisk krise i 1987 der nedleggningen av begge nedriftene kom kjølvannet av denne. Hver av de tre delene starter med en ingress som inneholder en beskrivelse av situasjonen og hva som stod på spill for bedriftene på de gitte tidspunkt, der jeg fremmer de spørsmål som ønskes belyst i kapittelet som helhet.

I første del vil hovedproblemstillingene være hvorvidt tekstilindustrien og bedriftenes vilkår endret seg som følge av hvordan konkurransen fra utlandet? I hvilken grad dette rammet de to

bedriftene og hvilke tiltak som ble foretatt fra myndigheter, bransjen og bedriftene for tilpassning til frihandel og et større marked?

I andre del vil virkningene av den økonomiske krisen på 1970-tallet for tekstilindustrien, samt de aktuelle bedriftenes situasjon bli tatt opp, i forhold til i hvilken grad og på hvilket tidspunkt krisen slo ut for de to bedriftene? Hvilke tiltak ble satt i verk fra myndighetene for å avhjelpe situasjonen for industrien? Det vil også bli aktuelt å stille spørsmål om hvordan Arne fabrikkers interesser ble ivaretatt i Norionkonsernet?

I tredje del vil jeg ta opp spørsmålet om hvordan bedriften i Salhus håndterte omstruktureringene på 1980 tallet? Hvilke som faktorer bidro til nedleggelsen av bedriftene? Jeg vil også komme inn på hvordan forskjelligheten mellom bedriftene kom til syne i forhold til hvordan omstillingen og nedbyggingen artet seg i Salhus i forhold til Ytre Arna?

Presentasjon av bedriftene Arne fabrikker og Salhus Tricotagefabrik

Arne fabrikker var grunnlagt av Peter Jebsen, dette var landets første mekaniske bomullsveveri da den ble grunnlagt i 1846. Arne fabrikker er en av norsk industris pionerbedrifter, da de andre tekstilfabrikkene på Østlandet på denne tide var spinnerier. Jebsens virksomhet trakk ganske raskt til seg andre som etablerte seg i bransjen.

Den fjerde eldste tekstilfabrikken i Hordaland var Salhus tricotagefabrik. Den ble grunnlagt i 1859 av Philip C. Clausen fra Jebsens hjemby Broager i Slesvig. Peter Jebsen hadde hentet han til Ytre Arna hvor han gikk i lære i tre år. Etter et par års studieopphold utenlands var han påtenkt som direktør et av Jebsens bomullspinnerier. Da dette ikke ble noe av startet han sammen med Jebsens fargerimester en egen fabrikk i Salhus som satset på trikotasje. Phillip C. Clausens sønn, Jürg Clausen, grunnla i 1884 Salhus væverier, like i nærheten av trikotasjefabrikken.¹ Både bedriften i Arna og Salhus var grunnlagt i den tidlige fasen av industrialiseringen av Norge og var hjørnesteinsbedrifter på hvert sitt sted, der de to stedene var bygget rundt bedriftene som også genererte annen næringsvirksomhet.

I en bedriftsbeskrivelse fra desember 1981 står det følgende å lese: "A/S Salhus tricotagefabrik ble grunnlagt i 1859 (...) Bedriften ligger i Bergen kommune 18km nord for sentrum i lokalsamfunnet Salhus med ca 1000 innbyggere. Firmaet har ca 200 ansatte og produserer trikotasjevarer. (...) Vi er en allsidig bedrift med eget fargereri/vaskeri, samt etter

---

¹ Haaland, 1996, s. 118-123

forholdene stort ullspinneri. (...) Hjemmemarkedet er vårt største, og markedsandelen er relativt god, ca 15 % går til eksport. Våre ansatte rekrutteres fra stedet og omliggende distrikter og består for det meste av kvinner, ca 75 %. Importen er svært avgjørende for vår videre eksistens, og vi har sterk konkurranse fra noen få norske bedrifter.”²

Omtrent samtidig som bedriftsbeskrivelsen av Salhus, i november 1981, ble ordningen av arkivet etter Arne fabrikk påbegynt på byarkivet i Bergen. Byarkivar Arne Skivenes skriver følgende: ” Lokalsamfunnet Ytre Arna ble bygget opp rundt Arne fabrikk. Fra 1846 var fabrikkens stedets hovedarbeidsplass. Den virket som en magnet som trakk folk fra områdene rundt inn til seg og skapte en bosetning rundt seg. Men som tilfellet er med så mange av de såkalte hjørnesteinsbedriftene, fabrikkens var ikke bare arbeidsplass, den var også samfunnsorganisator i en svært stor grad. Boligspørsmål, skole, fattigvesen, veibygging, brannkorps, bygningskontroll, legetjeneste, pensjon, samfunnshus, kino – fabrikkens hadde en finger med i det meste og hadde hånd om en stor del av det.”³

Etter hvert ble bedriftens ansvar for samfunnsinstitusjonene overført til kommunen, men bedriften og industrien hadde bidratt til å forme identiteten i samfunnet i Ytre Arna i en grad som enda preger stedet, snart 30 år etter nedleggelsen.

Mye av dette kan gjøres gjeldende også i Salhus sitt tilfelle, men institusjonene som fabrikkens hadde ansvar for og bedriftsledelsens grep om samfunnet holdt seg lenger enn i Arna. Det var som i Arna sitt tilfelle, trolig vanskelig for innbyggerne å forestille seg et samfunn uten den bedriften samfunnet var bygget rundt, der en identitet som ensidig industristed er sentralt i slike forestillinger. Den gamle patriarken i Salhus, Emil Clausen, var sønn av bedriftens grunnlegger og hadde ledet bedriften i 50 år. Clausen hadde fortsatt betydning i bedriften og på stedet på midten av 1960 tallet og i forhold til bedriften i Ytre Arna, var Salhus Tricotagefabrik en mer gammeldags bedrift.

I Salhus var det frem til 1976 to bedrifter, en trikotasjebedrift og ett veveri.

Trikotasjebedriften er den bedriften jeg har hatt kildemateriale til. Virksomheten i Ytre Arna var tradisjonelt preget av veving som teknikk og konkurrerte ikke med trikotasjebedriften i Salhus i forhold til produkter, markeder og produksjonsmetoder. Begge bedrifter hadde et høyt foredlingsnivå og hadde sine kjente merkevarer der de tok hånd om hele produksjonsskjeden fra råvare til ferdig pakket og merket produkt som ble levert til kunder,

---

² Bedriftsbeskrivelse av A/S Salhus tricotagefabrik, desember 1981, foretatt av styret

³ ”Ytre Arna i arkivene”, notat av byarkivar Arne Skivenes november 1981

grossister og butikker. De hadde imidlertid også produksjon av tråd og metervare for salg både til publikum direkte og til konfeksjonsindustrien, som var bekledningsindustri, men som selv ikke hadde hånd om produksjon av tekstiler.

I Salhus som i Arna produserte man i løpet av bedriftenes lange historie et bredt spekter av produkter. Arne fabrikker hadde gjort seg kjent for å levere sengeutstyr og vevet metervare og hadde i mindre utstrekning fokus på produksjon av klær de senere årene. I motsetning til Arna var det i Trikotasje bedriften i Salhus størst fokus på bekledning der bedriften var mest kjent for sin merkevare i undertøysektoren, ”Kronemaco”, men en stor del av produksjonen bestod av tradisjonelle strikkeprodukter som islendere og raggsokker. Utover på 1970 og 80-tallet produserte bedriften også bl.a. treningsstøy. Trikotasjebedriften eksporterte både islendere og undertøy, men en av de største kundene var likevel det norske forsvaret som jevnlig gjorde større innkjøp frem til bedriften ble nedlagt i 1989. Bedriften i Ytre Arna hadde et særs bredt produktspekter som først ble utvidet på 1960-tallet med betydelige investeringer, før det ble innsnevret etter hvert som nedbyggingen tiltok utover på 1970-tallet. På slutten bestod de mest lønnsomme kontraktene i leveranser av sengetøy til institusjoner, hoteller og rederier.⁴

De siste årene etter 1979 var der ved bedriften i Ytre Arna produksjon av såkalt ”vatterte varer”, produkter som far fylt med syntetisk ”diolenfill”, f. eks. dyner, puter, soveposer og lignende. Produksjonen av syntetisk materiale foregikk først på avdelinger av Arne, Anylett i Kongsvinger og på Fotlandsvåg fabrikk på Osterøy. Disse ble i sammenheng med nedbyggingen i Ytre Arna lagt ned og produksjon ble etter 1979 overført til Arna og vedvarte til Norionkonsernet opphørte i 1985.

Produksjonsmetoder råvarer og produkter

Tekstilindustri og tekoindustri, er to begreper som blir brukt om hverandre og tidvis kan bety det samme, men ”te-ko”, er opprinnelig et samlebegrep for **te**ksstil og **kon**feksjon. I deler av statistikk og litteratur er det ikke alltid klart hva som er hva når det gjelder produksjonsmetoder, det er derfor nødvendig med noen innledende forklaringer og distinksjoner for å holde begreper som benyttes fra hverandre. Jeg skal her i størst mulig utstrekning benytte ”teko” som et samlebegrep for alle ulike typer bedrifter som driver med alt fra delprosesser med foredling av råvarer, via de større bedriftene som tar hånd om hele produksjonsprosessen fra råvare til ferdigvare. Konfeksjonsindustrien produserer klær fra

---

⁴ Orientering for den ekstraordinære generalforsamlingen 28.09.71 s. 4

ferdig produsert metervare som ble innkjøpt av tekstilbedriftene, derav det bopprinnelige skillet i ”te-ko”. Spinneriene leverer tråd av foredlet råvare til deler av industrien for strikking eller veving. Kombinasjonene er mange der noen bedrifter hadde egne spinnerier, men andre ikke. Konfeksjonsindustrien blir i mindre grad behandlet i denne oppgaven, som primært henter sine eksempler fra de aktuelle bedriftene som var tekstilindustrienheter som tradisjonelt ivaretok hele produksjonsskjeden frem til spinneriene som først ble nedlagt, opphørte og man måtte skaffe tråd fra andre produsenter. Samlebegrepet ”tekoindustri” benyttes normalt også om skinn, lær og skoproduksjon, men dette behandles ikke her.

Aktuelle råvarer i denne sammenhengen er ull, bomull og diverse syntetiske fibre i ulike kombinasjoner, der disse behandles på ulike måter før de spinnes. Spinning og karding/kjemming er produksjon av tråd og garn der råstoffet kardes/kjemmes i kardeverk for å strekke og legge fibrene samme vei før det spinnes: Andre råvarer går gjennom ulik forbehandling før dette kan benyttes til produksjon av tråd. Tråd er spunnet på spinnemaskiner, mens med garn menes flere tråder som er *tvunnet* sammen og benyttet til for eksempel tykkere plagg som islendere eller raggsokker.

Strikking og veving er to hovedproduksjonsmetoder, trikotasje er opprinnelig et fransk ord som betyr strikket tekstil. Det var tradisjonelt en arbeidsdeling og et skille mellom bedrifter som leverte trikotasjeprodukter og veverier, men utover 1960 og 70 tallet var både produksjonsmetoder, råvarer og produkter i hurtig endring og utvikling. Moderne teknologi bidro etter hvert til at skillet mellom ulike produksjonsmetoder ble utvisket og fikk mindre betydning. Distinksjonen mellom trikotasje og veving vil være aktuell i forklaringene til hvorfor nedbyggingen kom tidligere i noen bedrifter enn i andre. Det finnes mange kombinasjoner og ulike underarter av de ulike produksjonsmetodene og jeg skal bare komme nærmere inn på dette i den grad det har betydning for bedriftenes evne til overlevelse.

Drøfting av kilder

Ryggraden i kildematerialet utgjøres av bedriftsarkivene og for Salhus Tricotagefabrik sitt vedkommende finnes arkivmaterialet frem til 1987 på Byarkivet i Bergen. Når det gjelder Arne fabrikker finnes også en del av arkivet, frem til 1970 hos Byarkivet i Bergen, men bedriftsarkivet for tiden etter 1970 ble i etterkant av Norionfusjonen i 1972, overført til Høie fabrikker på Mosby. Da Høie la ned sin virksomhet i 2007 ble bedriftsarkivet etter Høie og Norion, som også inneholder Arne fabrikker, overført til Statsarkivet i Kristiansand. Jeg har vært på begge arkivene og hentet ut relevant materiale.

Foruten styreprotokoller, inneholder bedriftsarkivene resultatregnskap, selvangivelser, korrespondanse, uttalelser fra fagforeningene, bedriftsutvalg og konsulentutredninger. Styreprotokollene er meget fyldige og inneholder et materiale som er egnet til å få innblikk i styrets valg og strategier. Uttalelser fra de ansattes representanter er godt synlige i materialet og styreprotokollene har gjengivelser og henvisninger til uttalelser, møter med politikere, banker og andre bedrifter i bransjen. I noen tilfeller er det primært styrets syn som fremkommer, men svært ofte er det mulig å følge sakene over et lengre tidsrom og danne seg et større bilde av sakene ut fra korrespondanse og styreprotokoller sammen. I de fleste tilfellene der styrets agenda ikke fremkommer, eller det har oppstått saker med uenighet mellom aktører, eller de ansatte, har dette oftest vært mulig å kryssjekke med andre kilder eller litteratur.

Den generelle svakheten med styreprotokollen, at den gir styrets versjon av sakene, har så langt jeg har kunnet se ikke vært en stor innvending mot å benytte denne som hovedkilde til å forstå strategivalg og bedriftens situasjon, da styreleder og direktørens syn i mange tilfeller blir nyansert av uttalelser fra de ansattes representanter i styret. I tillegg kommer uttalelser fra fagforening og korrespondanse fra ulike aktører som gjør at det hele kommer inn i en kontekst.

Når det gjelder det politiske nivå har jeg ikke hatt tilgang på eller benyttet meg av primærkilder på samme måter som med bedriftsarkivene. Uttalelser fra politikere og embetsverk fremkommer primært gjennom korrespondanse, gjengivelser i styreprotokoll og via sekundærkilder som aviser og litteratur. I tillegg fremkommer myndighetenes generelle politikk i forhold til bransjens problemer i de Stortingsmeldingene og utredningene som foreligger. Om der var knyttet tvil til hva politikerne mente og det ikke var mulig å danne seg et bilde av sakene uten å gå til dokumentene i Industridepartementet, kunne dette representert et problem. Sakene har imidlertid vært relativt godt kjent og omtalt, i tillegg har ikke den primære problemstilling vært å komme til bunns i aktørene på det politiske nivå, eller innen embetsverket sin agenda, men fokus har vært bedriftene og stedene.

Når det gjelder bedriften i Salhus ble det foretatt tre konsulentutredninger som har utgjort en viktig del av kildematerialet. Konsulentrappoter som kilde har den svakhet at de kan virke styrende for hvordan man ser bedriften også i ettertid, som en endelig konklusjon på hvordan det var. Selv om jeg har forsøkt å være kritisk til konsulentrappotenes verdi som kilde, har det ikke alltid vært lett å bestride konklusjoner som fremkommer. Samlet sett må likevel

konsulentrapportene kunne sies å være en god kilde til bedriftens utvikling og tilstand i årene mellom 1980 og 1985. Den siste av konsulentutredningene fra IKO i 1985 kommer imidlertid i en i en litt uheldig særstilling, ettersom det er den siste fyldelege skriftlige kilden jeg har hatt tilgang på og er vanskelig å *ikke* vektlegge. Om for mye av det øvrige kildematerialet var tolket i lys av hvordan den siste konsulentrapporten konkluderer, kunne dette representert et problem.

Under mitt arbeidsforhold på Trikotasjemuseet fikk jeg innsyn i bedriftens historie og hvordan forholdene hadde vært i bedriften av tidligere ansatte i Salhus Tricotagefabrik og andre som hadde vært aktører i bransjen. Kildematerialet har kommet meg i hende i etterkant av mitt arbeidsforhold på museet, og jeg har hatt anledning til å danne meg en oppfatning i forkant av min gjennomgang av dette. Min forhåndsforståelse av kildematerialet er selvsagt preget av det jeg fikk av kunnskap om bedriften og stedet i mitt arbeidsforhold, og min forståelse av bedriften er blitt preget av kildematerialet i ettertid. Ingen av delene er totalt problemfritt, men jeg regner det likevel som overveiende sannsynlig, at måten konsulentutredningene konkluderer på, samsvarer med det inntrykk jeg har av oppfatningen blant tidligere ansatte jeg har hatt samtaler med.

En annen kilde som kan sies å være i en mellomposisjon er Bergens Tidende, dette ettersom B.T. sin fremstilling kan ha fått betydning for hendelsesforløp og noen av aktørenes selvforståelse og saksforståelse. B.T. kan derfor også sees som en aktør, Det er til en viss grad er nødvendig å problematisere bruk av Bergens Tidenes fremstilling av nedbyggingen av Arne fabrikker.

Arbeiderne i Ytre Arna fikk etter måten mye oppmerksomhet om sin sak og slik jeg ser det er det ”historien om sviket” som er den som er blitt stående om begivenhetene som førte til nedleggningen av ververiet og etter hvert resten av bedriften i Ytre Arna. I hvilken grad denne fremstillingen, enten det være seg svik fra Arbeiderpartiets statsråder eller Norions ledelse, kan sies å være en reell beskrivelse av hendelsene, har vært en av de saker som har vært hensikten å undersøke ved å se på Bergens Tidenes fremstilling av saken opp mot andre kilder.

Ettersom journalist Harald Maaland benyttet seg av sterke ord for å beskrive det han oppfattet som et svik mot bedriften og arbeiderne i Ytre Arna, kan Bergens Tidene selv ha kommet til å bli en av aktørene, ved å spille en rolle i saken ved å ”hause det hele opp”, slik at arbeidere og oppunionens forståelse av saken kan ha blitt farget av troen på at det forelå et svik. Bergens

Tidendes befatning med saken kan i noen tilfeller være eksempel på at saker kan komme til å bli fremstilt i media på en annen måte enn opphavskilden hadde tenkt seg, og viser at avisartikler i ettertid, selv om avisene kan være en verdifull kilde, bør brukes med forsiktighet og om mulig sees i sammenheng med andre kilder, for å få tak i sammenhengen utsagnene opprinnelig hørte hjemme i.

Ut fra en kildekritisk betraktning synes den versjon som ble gjengitt i Bergens Tidende i samtiden og i ettertid, ikke *alene* å være et godt nok kildemateriale å basere seg på. For at det skal være mulig å kunne danne seg en forståelse av hvordan de forskjellige aktørene kom til å forme hendelsesforløpet, trengs et bredere materiale. Jeg mener å ha funnet dette i bedriftsarkivet som gjengir styrets og bedriftsforsamlingens syn. Selv om det er klart at direktøren og styret hadde sin agenda for å agere som de gjorde, har det her forruten direktør Jepsens stemme, særlig vært to medlemmer av styret som kunne bidra til en helhetlig forståelse, Bårdsen og Johansen, der den første hadde det jeg oppfatter som en særdeles vanskelig dobbeltrolle. Styrken med bedriftsarkivert har dermed bestått i at også fagforeningens og politikernes syn blir gjengitt i bedriftsarkivets dokumenter på en fyldig måte, som muliggjør tolkning av flere aktørers agenda enn styret i seg selv.

En liten bok som også kommer i en slags mellomstilling som kilde og litteratur er Jubileumsboken for Salhus Tricotagefabrik sitt 125 års jubileum i 1984. Dette ettersom de kapitlene jeg referer til er en gjengivelse og tolkning av styreprotokollen som er delvis foretatt av aktørene selv, Låstad og Jenssen.⁵ Tidligere kapitler av Fasting og Karlsen blir det bare unntaksvis refert til i oppgaven.

Litteratur

Litteraturen på dette området består av verk i ulike sjangere, her er fagforeningshistorie, bedriftshistorie, bygdebøker og lokalhistorie. I tillegg kommer ulike oversiktsverk bl.a. økonomisk historie, samt en del litteratur fra samfunnsgeografisk forskning. Jeg skal her ta for meg en gjennomgang av den delen av litteraturen jeg i størst grad har benyttet meg av.

Når det gjelder Arne fabrikk har jeg benyttet meg av Anders Haalands kapittel i Leiv Mjeldheim (red.) *Fabrikken og folket*, som et en bedrifts og lokalhistorisk verk. Jeg har også hatt mye nytte av Svein Ivar Angell sin fremstilling i Arna bygdebok, *en bygd nær byen*, om samfunnet i Arna og Arne fabrikkers historie. Selv om Angells fremstilling av nedbyggingen

---

⁵ "Historik over Salhus Tricotagefabriks 125 års virksomhet", utgitt 1984, Kapitlet "Firmaets historie" av Einar Låstad s. 55-119

av Arne fabrikk bygger på Haaland, tar Angell også opp andre saker som har betydning for bedriften og stedet og han viser her bl.a. kommunesammenslåingen i 1972. For sammenlikning mellom bedriftene har det vært nyttig å se funn og erfaringer gjort i forbindelse med Salhus, i lys av Haaland og Angell sine fremstillinger av bedriften og samfunnet i Ytre Arna. Angell og Haaland sine fremstillinger av nedbyggingen i Arna blir sett ut fra et lokal og bedriftshistorisk perspektiv og det kan i enkelte sammenhenger være fare for å miste det større bildet av syne.

Haaland er den som har skrevet mest om nedbygningsprosessen i Ytre Arna og referer i sine noter til Bergens Tidendes artikkelserie, samt lokalavisen Bygdanytt. Skal jeg dømme etter henvisningene bygger Haalands fremstilling av nedbyggingen, forruten Stortingsproposisjonen om Norionfusjonen,⁶ på de opplysninger som fremkom i avisene, samt rettsdokumenter. Haalands lokale kunnskap om forholdene blir synlig i fremstillingen av bedriften og arbeiderne i Arna på en måte som har bidratt til min forståelse av nedbyggingen. Haaland fremstilling har også vært godt ansett av de tidligere arbeiderne og slik jeg ser det er deres versjon av saken godt gjengitt av Haaland, men jeg har selv hatt tilgang til Bergens Tidenes artikkelserie og finne grunn til å problematisere avisens fremstilling.⁷

Av litteratur om Salhus utover Jubileumsboken har jeg benyttet meg av Frode Fyllingsnes sin fremstilling av Salhus *som sted* i Åsane bygdebok, der tekstilbedriftene er berørt, om enn ikke i så omfattende grad. 20 november 2009 kom Peter Forras ut med en ny bok om Salhus Tricotagefabrik som omhandler arbeid og rasjonalisering mellom 1920 og 1967, men det har dessverre ikke vært tid til å dra nytte av denne i større grad i denne oppgaven.

John L. Kamsvåg skriver fagforeningshistorie. *Med nål og tråd gjennom 100 år* tar får seg Bekledningsarbeiderforbundet sin rolle i forhold til arbeidslivet, konflikter og politiske prosesser som berørte tekstilbedrifter, forbund og arbeidernes vilkår. Kamsvåg skriver også om nedbyggingen i Arna, men berører litt andre problemstillinger enn Haalands versjon. Kamsvåg tar slik jeg ser det, for seg konfliktene ved nedbyggingen i Arna sett fra forbundets side, noe som ikke alltid gir et tilstrekkelig bilde av prosessene, men har til en viss grad vært nyttig for å fylle inn detaljer og som kryssreferanse. De utfordringer tekstilindustrien møtte og støtteordningene fra Staten er meget godt dekket av Kamsvåg og har vært særdeles nyttig for å følge sakenes utvikling og som kryssreferanse i forhold til den generelle politiske og

---

⁶ St.prp. nr.90, 1971-72

⁷ Artikkelen i Bergens Tidende mellom 1960 og 1985 er samlet i utklippbøker hos Ytre Arna historielag og i et kompendium av Sollaug Elisabeth Damninger

økonomiske utviklingen. Det at det dreier seg om fagforbundet og kildene forruten fra det politiske plan, kommer fra oppdragsgiver, BAF sine arkiver gir en nyttig og interessant vinkling, men sitter likevel igjen med det inntrykk av at sjangeren kan ha virket noe begrensende da forbundets rolle i noen anledninger blir eneste utkikkspunkt og hendelsene er sett ut fra forbundets perspektiv. Dette er bl.a. synlig i saker som der forholdet mellom forbundets aktører og politikerne er aktuelt.

Hanisch, Søylen og Eclund, (1999) gir sin versjon av det generelle bildet i økonomisk historie og politikk. Dette har jeg forsøkt å supplere med Harald Espeli når det gjelder den økonomiske politikken på 1970-tallet. Også Espen Søylen's bok *Hvorfor gikk det galt?* (2002) som i likhet med Espeli, omhandler støttepolitikken på 1970-tallet. I tillegg har jeg benyttet meg av to oversiktsverk, det ene fra Berge Furre i 1992, samt et eldre fra Edward Bull fra 1979, som er benyttet som kilde til å forstå hvordan endringene i samfunnet på 1970 tallet ble tolket i sin samtid.

For å få innblikk i myndighetenes politikk i forhold til tekstilindustrien spesielt og industristedene generelt og for å se bedriftene i en større kontekst har jeg benyttet meg av noen Stortingsmeldinger og en offentlig utredning. Av de viktigste kan nevnes St.meld. nr 24, fra 1977-78 *Om tiltak for å styrke tekoindustriens konkurransevne*, også kjent den såkalte *tekomeldingen*. Dette står i forbindelse med at støtteordningene til tekstilindustrien ble trappet opp etter den økonomiske krisen på 1970 tallet. Tekomeldingen er en relativt omfattende utredning som tar for seg mange sider ved tekoindustrienes rammevilkår og bransjens utvikling på 1960 og 1970 tallet. Meldingen hadde betydning for flere forhold som bidro til å opprettholde tekstilindustrien, men en analyse eller drøfting av tekomeldingen har ikke ligget innenfor denne oppgavens rammer. Jeg har benyttet meg av denne som referanse og kilde når det er aktuelt for mine problemstillinger og de aktuelle bedriftenes utvikling. Tekomeldingen er en god kilde til å forstå bransjens utvikling i sin helhet i det aktuelle tidsrommet og for bedriftenes utvikling.

Av andre Stortingsdokumenter er det særlig St.prp. nr. 90, 1971-72 om tekstilsamarbeid som har vært aktuell da den markerer det som kom til å bli kjent som Norionfusjonen. For å få innblikk i myndighetenes politikk på 1970-tallet utover den nevnte litteraturen, er det særlig to meldinger som har vært sentrale, disse er kjent som henholdsvis *Oljemeldingen*, St.meld. nr 25, 1973-74, Om petroleumsvirksomheten i det norske samfunn og *Industrimeldingen* St. meld. nr. 67, 1974-75 Om norsk industris utvikling og fremtid.

I tillegg til dette har jeg sett på en offentlig utredning NOU nr.10 fra 1983, *Om problemer og muligheter på ensidige industristeder*, også kalt Buvikutvalget, som utpekte 104 industristeder som ensidige. Salhus hadde i likhet med Arna, tidligere vært klassifisert som et ensidig i statistikk og litteratur, men i utredningen var de ikke blant stedene som fortsatt var ansett som ensidige i 1983. Utvalgets arbeid resulterte blant annet i Stortingsmelding. nr.78 fra 1983-84 om ensidige industrikommuner.

Forståelsen av industristedene har utviklet seg over tid, der mye av litteraturen som tar for seg den overordnede utviklingen på industristeder, er skrevet samfunnsgeografer. Jeg har benyttet meg av flere slike arbeider, der en av disse er; Jens Cristian Hansens og Tor Selstads bok; *Regional omstilling-strukturbasert eller styrbar*. Ett eldre verk fra 1960 av Hallstein Myklebost; "Norges tettbygde steder," som det meste av litteraturen på dette området viser til, er sentralt for å se utviklingen industristeder over tid, da dette etablerer begreper og inndelinger av stedene som gjør det mulig å beskrive hvordan en del av stedene skifter karakter. Myklebost sitt grunnlags arbeid er gammelt men det foreligger et oppdatert tallmateriale fra folketellingen i 1970, som kom ut i 1979.⁸

Jens Cristian Hansen sitt arbeidsnotat; fra 1997; "Industriutviklingen i Norge," er en historisk gjennomgang av utviklingen på industristedene, som langt på vei viderefører og videreutvikler det arbeid Myklebost gjorde med tettstedene, for industristedenes vedkommende. Myklebost sin oversikt og inndeling over Norske tettsteder har i litteraturen fungert som et felles grunnlag og trolig bidratt til mye av andre forskeres forståelse av industristeders utvikling over tid. I Jens Christian Hansens arbeider er Myklebosts begreper sentrale og det er grunn til å tro at dette har hatt betydning i Hansens arbeid i Buvikutvalget der han var spesielt involvert i avgrensings og definisjonsproblemene.⁹ Myklebost og Hansens arbeider representerer gjennom denne litteraturen, sammen med Hansens arbeid i Buvikutvalget, to generasjoner forskere som gjennom 30 år har vært premissleverandører og bidratt til den forståelsen av ensidige industristeder gjennom å etablere og benytte begrepet i forskning og utrednings arbeid. Buvikutvalgets innstilling er et eksempel på dette og er egnet til å sette de aktuelle industristedene inn i en tidsmessig og forståelsesmessig kontekst.

---

⁸ Norges tettsteder, folketall og næringsstruktur" Myklebost 1979

⁹ Hansen, 1997, s.62

DEL 1. Mot større enheter: 1960-1972

Kapittel 2. Lokal tekstilindustri i møte med et globalt marked

Våren 1971 ble det klart at Arne fabrikker stod overfor dyptgripende økonomiske vanskeligheter. Bedriften hadde fått problemer med å betjene lånene som var tatt opp for å modernisere produksjonen i løpet av 1960-årene.¹⁰ Investeringene hadde ført til at gjelden hadde kommet opp i hele 60 millioner og resultatet var at overskudd fra få år tilbake var snudd til underskudd og antallet ansatte var halvert.¹¹ Tiltross for bedret produktivitet etter nedbemanningen, som innebar en omsetning pr. ansatt på ca 90 000 kroner, var dette likevel ikke nok til at driften skulle gi overskudd.¹² Rentebelastningen hadde tredoblet seg på 9 år, fra vel 900 000 kr i 1961, til over 3,5 million i 1970.¹³

På jakt etter ny kapital og utsettelse på renter og lån, tok ledelsen for Arne fabrikker kontakt med banken, men der var det ingen hjelp å få. Banken ville ikke akseptere noe tap og innrømmet verken renteutsettelse eller gjeldssanering. Banken pekte på salg av eiendommer og avvikling av deler av driften for å betale renter og gjeld. Aksjekapitalen var i realiteten tapt og uten tilførsel av frisk kapital gikk det i mot nedleggelse.

På et møte med Bergen privatbank i mai 1971 kom ultimatumet, da banksjef Faye i meddelte at; ”banken hadde kommet til den konklusjon at A/S Arne fabrikker hurtigst måtte avvikle.”¹⁴ Adm. dir. ved Arne fabrikker Stoltenberg mente banken ikke kunne gå frem på en slik måte og spurte ”om det var bankens hensikt å stryke Arne av kartet.”¹⁵ Banken på sin side presset imidlertid på for nedleggelse, hvorpå direktøren og ledelsen i Arne reagerte med; ”å gjøre banken oppmerksom på at dersom ikke banken lettet presset, ville direksjonen og funksjonærene i administrasjonen be seg løst fra sine stillinger.”¹⁶

---

¹⁰ St.prp. 90 1971-72, s. 3, Langsiktig gjeld 24,6 mill. kr. Kortsiktig gjeld 35,8 mill kr, utgjorde til sammen 60,4 mill kr i samlet gjeld pr 31/12-70. Sammen med den lave egenkapitalen på 3,2 mill, var gjelden alarmerende. (Tallene er oppgitt i 1970 kroner, men kompensert for SSB sitt mål for prisstigning, ville gjelden i 1980 kroner tilsvart 135 mill kr og 243 mill. i 1987.)

¹¹ St.prp. 90, 1971-72, s. 2-3, Arbeidsstokken var gått ned fra over 910 ansatte i desember 1965 til 360 i 1971.

¹² Orientering til ekstra ordinær generalforsamling 28/9-1971, melder om 145 % bedret produktivitet etter nedbemanningen, dette innebar en omsetning pr. ansatt på ca 90 000 kroner, som var regnet for å være meget bra innen bransjen.

¹³ Styreprotokoll Arne 5/1-1970: Beløpet for 1970 er oppgitt i 1970 kroner. Jeg har ikke selv hatt tilgang til regnskapene fra før 1966 og det er vanskelig å være helt sikker på at de 900.000 kr som var rentebelastningen i 1961 er oppgitt i 1961 kroner, ut ifra konteksten opplysningene har fremkommet kan det tolkes på begge måter, uten at dette forandrer saken vesentlig. 900.000 kr i 1961 tilvarte i 1970 1,3 mill. kr.

¹⁴ Styreprotokoll Arne 3/5-1971

¹⁵ Styreprotokoll Arne 3/5 og 14/5-1971, referat fra møte med banken

¹⁶ Styreprotokoll Arne 3/5 og 14/5-1971

I de kommende dagene og ukene ble situasjonen ytterligere forverret da underleverandører ville stoppe kreditten og krevde kontant betaling dersom de ikke fikk bankens bekreftelse på at Arne fabrikker hadde dennes fortsatte tillitt. Også Arna kommune krevde utbetalt betydelige beløp i skatt og avgift, noe som alene gjorde at det var fare for at driften måtte innstilles umiddelbart.¹⁷

Etter møtet med banken gjorde direktør Stoltenberg det klart at han ønsket å fratre stillingen og fremla i brev til styret at han på bakgrunn av det som hadde skjedd ikke fant å kunne fortsette i sin stilling som adm. dir.¹⁸ Banken ble gjort oppmerksom på at den selv kanskje måtte stå for hele avviklingen, i det en rekke av Arnes ledende funksjonærer ville søke andre stillinger.¹⁹

Arne fabrikker hadde gått fra overskudd til underskudd og halvering av antall ansatte på 5 år, drastisk øket produktivitet til tross. Banken krevde full avvikling av driften. Hvordan kunne det ha seg at situasjonen kunne snu seg så totalt for det som kun få år tidligere var en livskraftig bedrift, og at man hadde havnet i en slik umulig økonomisk situasjon?

Mens Arne fabrikker hadde sin skjebnetime, var det "business as usual" i trikotasjebedriften i Salhus. Da bedriften i Ytre Arna gjennomgikk en krise med trussel om nedleggelse, var man i Salhus bekymret for ikke å kunne få produsert nok for å tilfredsstille etterspørselen. I stedet for nedbygging og oppsigelser, var ledelsen bekymret for rekruttering av arbeidskraft og å skaffe nye fasiliteter for utvidelse av virksomheten.²⁰

Hva var det som gjorde at bedriften i Salhus ikke var rammet av krisen i samme grad som Arna? Hva gjorde at man i Salhus manglet både produksjonsarealer og arbeidskraft samtidig som Arna hadde det motsatte problemet?

Tekoindustriens betingelser i nytt økonomisk landskap

En av de enkeltfaktorer som særlig kom til å påvirke tekstilindustriens vilkår på 1960 tallet, var Norges inntreden i frihandelsforbundet EFTA i 1960. I forbindelse med tekstilbedriftenes situasjon, vil her være aktuelt å stille spørsmålet hvorfor Norge gikk med i EFTA, og hvordan dette kom til å påvirke tekstilindustriens evne til overlevelse.

---

¹⁷ Styreprotokoll Arne 17/6-1968, viser til brev fra Arna kommune av 7 juni angående skattetrekk midler

¹⁸ Styreprotokoll 3 mai 1971

¹⁹ Styreprotokoll Arne 3/5-1971 viser til møte med Bergen Privatbank

²⁰ Låstad, 1984, s. 86-87 og 95-96

I etterkrigstiden kom den internasjonale handel, på initiativ fra bl.a. George Marshall, til å bli preget av anstrengelser for å få i stand frihandel. For å regulere handelen mellom landene kom det i kjølvannet av Marshallhjelpen, etter hvert tilsyne et behov for å opprette handelsavtaler. Allerede på slutten av 1940 tallet skulle avtaler og organisasjoner som GATT og OEEC bidra til at handelspolitiske avtaler ble inngått og overholdt.²¹ Etter hvert som EEC utviklet seg til en stadig viktigere tollunion, stiftet også de øvrige Europeiske landene et frihandelsforbund.²² Med opprettelsen av EFTA, ønsket medlemslandene med dette å sikre sine handelspolitiske interesser i forhold til EEC og andre land, men hadde som langsiktig mål å inngå som en del av EEC.²³

I årene etter krigen, mens de første handelspolitiske avtalene tok til å virke inn på internasjonal handel, var norsk økonomisk politikk enda preget av planøkonomisk tenkning. Arbeiderpartiregjeringen hadde imidlertid akseptert det frihandelspolitiske paradigmet som lå til grunn for både Marshallhjelpen, OEEC og GATT. Da regjeringen på begynnelsen av 1950-tallet møtte motbør fra opposisjonen og oppga forsøket på å videreføre en relativt vidtgående pris og rasjonaliseringslov, innebar dette at man i dialog med opposisjonen, kom frem til et skifte fra etterkrigstidens omfattende regulerings økonomi, til en mer moderat form for blandingsøkonomi basert på frihandel, der private bedrifers styringsrett ble sikret og videreført.

Flere norske historikere har ment at tilpassing til kravene fra OEEC i praksis la en stopper for den norske reguleringsøkonomien og førte til en liberalisering av det private næringsliv.²⁴ Markedets mekanismer styrt av etterspørsel og profitt, skulle ta over etter regulering og politisk vurdering av behov for varer og tjenester, som reguleringsmekanisme for produksjonen.²⁵ Allerede fra 1949 var det krav var at 75 % av importen fra OEEC ikke skulle være tollpliktig, tekstiler ble frilistet fra 1951, men i praksis fikk dette ikke større betydning

---

²¹ Bull, 1979, s. 431-433 og 455-460: GATT: 23 stater inngikk i 1947 avtale med sikte på å bygge ned kvotesystem og tollhindringer, samt at medlemslandene i handelspolitiske saker skulle behandles likt. OEEC, ble dannet i 1948 for å gjennomføre Marshallplanens intensjoner, men ble etter hvert utvidet med nye medlemmer til en mer generell organisasjon for økonomisk samarbeid og utvikling. (Fra 1961; OECD med USA og Canada som medlemmer.)

²² EFTA ble dannet i 1960 som et mindre forpliktende alternativ til EEC av; England, Østerrike, Sveits, Portugal, Danmark og Norge. EFTA var et frihandelsområde som tok sikte på å bygge ned kvoteordninger og tollbarrierer mellom medlemslandene, men beholdt individuelle handelspolitiske hindringer mot tredjeland.

²³ Bull, 1979, s. 431-433 og 455-460: EEC sitt grunnlag var Romatraktaten som ble inngått i 1957 mellom Vest-Tyskland, Frankrike, Italia, Belgia, Nederland og Luxembourg. EEC hadde sine røtter i den Europeiske kull og stålunion fra 1952 og utviklet seg etter 1957 til en tollunion. EFTA var innrettet på å bli en del av EEC men den franske presidenten nedla i 1964 et veto mot utvidelser da han mente at britisk medlemskap ville true balansen mellom Tyskland og Frankrike innad i unionen. Dette innebar i praksis også at spørsmålet om norsk medlemskap ble utsatt til etter De Gaulles avgang i 1969, da forhandlingene om utvidelser, av det som da i Norge ble omtalt som EF, ble gjenopptatt.

²⁴ Bull, 1979, s. 96-101, samt s. 224-225. Og Hanisch, Sjøilen og Ecklund, 1999 s. 167, samt s. 179-183

²⁵ Bull, 1979, s. 96-101, samt 224 -225, samt Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s. 167

før etter 1953 da den nye prisloven ble innført. På dette tidspunktet var etterspørselen som Korea-krigen hadde skapt over, Marshallhjelpen var slutt og gjenoppbygningen av Norge etter krigen kunne ikke lenger benyttes som argument for økonomiske reguleringer som var til hinder for frihandel.²⁶

Da det etter hvert ble klart at den planøkonomiske linjen ble gradvis oppgitt, gjenstod statens rolle i å legge til rette for det private næringsliv, der handelsbalansen måtte sikres mellom tilbud og etterspørsel. I dette bildet var norsk tilslutning til internasjonale frihandelsavtaler et naturlig steg videre i integrasjonen i det øvrige Europas økonomi og handel. Til tross for, men kanskje like mye på grunn at Arbeiderpartiet aksepterte et kompromiss, overlevde troen på statlig medvirkning og engasjement i industri og næringsliv, og selv om statens fokus hadde skiftet fra regulering og planøkonomi, til å legge forholdene til rette for frihandel, beholdt likevel en aktiv stat mange effektive styringsredskaper. Dette kom særlig til uttrykk gjennom statlige støtteordninger som skulle sikre industrien levelige konkurransevilkår, men det var ikke lenger mulig å se norsk handels og industripolitikk separat fra konkurrentene, der resultatet ble at en langvarig tilpassning til frihandel tok til i årene etter 1953.

For tekstilindustriens vedkommende innebar dette at mange av produktene havnet på en såkalt "friliste" der tollvernet, som hadde beskyttet hjemmemarkedet, gradvis ble fjernet i tråd med de internasjonale avtaler.²⁷ Det som har blitt kalt "frilistingen" innebar i praksis for de bedriftene dette gjaldt, at de kom i en konkurransesituasjon der de måtte konkurrere på hjemmemarkedet mot produkter fra land der kostnadsnivået i mange tilfeller lå lavere enn det norske, selv på 1950 tallet. Erik Brofoss, handelsminister til 1954, senere sentralbanksjef og en av arkitektene bak etterkrigstidens planøkonomi, mente frilistingen i praksis ville innebære en nedbygging og avvikling av tekoindustriene i Norge. Allerede i 1958 så det ut som Brofoss skulle få rett, da et tidlig tegn på en ny konkurransemessig situasjon, kom med nedleggelsen av en av landets eldste og største tekstilbedrifter, Hjula veveri i 1958.²⁸

Det er på det rene at tekoindustrien møtte enda hardere konkurranse etter at Norge gikk inn i EFTA i 1960,²⁹ og selv om mange tekstilbedrifter stod på høyden når det gjaldt antall ansatte og omsetning i sekstiårene, kom likevel deler av industrien i vanskeligheter. Før å bøte på de uheldige konsekvensene av konkurransen var myndighetene tidlig inne i bildet med

---

²⁶ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s 178-181

²⁷ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s 167

²⁸ Kamsvåg, 1990, s. 213

²⁹ St. mld. Nr 24, 1977-78. s. 24-25

støtteordninger til bransjen og allerede i 1956 kom Målsettingsutvalget med en innstilling. Det ble ytet investeringsstøtte og omstillingsstøtte, Distriktenes Utbyggningsfond ble etablert i 1961 og Omstillingsfondet kom med en melding i 1962, samt flere meldinger på slutten av 1960 tallet. Konklusjonene i disse meldingene og utredningene gikk gjennomgående ut på å sikre den delen av industrien som var konkurransedyktig, og akseptere at der forekom en viss avskalling av bedrifter som ikke klarte å omstille seg.³⁰

Ett av tidens moteord var *strukturrasjonalisering*, og for tekstilbedriftenes vedkommende skulle den endrete konkurransesituasjon møtes med ”kapitalintensiverende og arbeidsbesparende tiltak ved konsentrasjon og spesialisering.”³¹ Dette førte i sin tur til et større kapitalbehov til investeringer, som skulle avhjelpes med rimelige lån og støtteordninger fra staten.

EFTA-samarbeidet tok sikte på å regulere konkurransesituasjonen mellom medlemslandene, her er tekstilindustrien et særlig egnet eksempel på hvordan frihandel kom til å arte seg i praksis. Selv om konsekvensene av EFTA medlemskapet var vanskelig for tekoindustrien, var handelsforbundet ment å avhjelpe den situasjonen som hadde oppstått etter frilistingens virkninger på hjemmemarkedet. Dette skulle skje gjennom å åpne for eksport til de andre medlemslandene, samtidig som konkurrerende varer fra tredje-land ble møtt med tollbarrierer. I teorien skulle dette gjøre det mulig å ta igjen tapte markedsandeler fra et hjemmemarked, ved å erobre eksportmarkeder, der tanken var at dette ville bidra til spesialisering og rasjonalisering av bransjer og bedrifter gjennom varebytte mellom medlemslandene. Bedriftene og landene i EFTA skulle prioritere produksjon og eksport av de varer de hadde best forutsetninger for, men når det gjaldt tekoindustrien bestod noe av problemet i at mens noen var gode på en ting og ikke på noe annet, hadde stort sett alle EFTA-landene en tekstilindustri som skulle skaffes markedsandeler og her kunne ikke alle vinne i det lange løp, derfor ble det til syvende og sist kostnadsnivået i de respektive landene som avgjorde graden av lønnsomhet.

Spesialisering kunne imidlertid også forekomme innen samme bransje ved at varene hadde et særpreg eller en form for ”annerledeshet” som bidro til at de ikke møtte konkurransen på

---

³⁰ St. mld. nr. 39, 1967-68, ”Om visse strukturproblemer i norsk industri”.

³¹ St. mld. Nr 24, 1977-78. s.66-67

samme måte som mer ”internasjonale standardbetonte” varer som produsenter i land med lavere kostnader ville kunne oppnå konkurransefortrinn med.³²

I hvilken grad Brofoss fikk rett i sine dystre spådommer og hvordan ulike typer av tekobedrifters situasjon ble påvirket av frihandelsavtalene, kan opp til midten av 1960 tallet i korte trekk besvares ved at de større bedriftene med høyere foredlingsnivå, klarte seg bedre enn de små.³³

Ved å sammenlikne store, kontra små bedrifters situasjon, viser statistikken at de fleste større *tradisjonelle tekstilfabrikker* med høyt foredlingsnivå, klarte overgangen bedre enn de mindre og mer sårbare bedriftene innen konfeksjon og manufaktur.³⁴ Konfeksjonsindustrien var blant de *tradisjonelle tekstilfabrikkers* kunder.³⁵ Innen konfeksjonsindustrien, forsvant mange av bedriftene i stigende takt etter hvert som konkurransen fra EFTA-landene økte og fortjenesten minsket. For disse bedriftene innebar tilpassningen til EFTA, i praksis en politikk for avvikling av tekoindustrien slik Brofoss hadde forutsagt, men en sanering av de mindre lønnsomme bedriftene ble sett som en nødvendig pris i en tid, med nedbygging av tollbarrierer og markedstilpassning i perioden frem til midten av sekstitallet. Dette skulle i henhold til Omstillingsfondet og Distriktsfondet gjøre det mulig å bygge videre på de sterkeste bedriftene gjennom hjelp til å investere for å gjøre disse mer effektiv.³⁶

Bedriftenes situasjon på 60-tallet

På midten av 1960-tallet hadde Arne fabrikkers situasjon vært ganske annerledes enn den var ved krisen i 1971. På midten av 1960 tallet var bedriften i Ytre Arna fortsatt blant de største og fremste tekstilfabrikkene i landet. Den var også en av de eldste og har ofte blitt referert til som ”alle tekstilfabrikkers mor”, da grunnleggeren Peter Jebsen bidro enten direkte eller indirekte til etablering av de fleste tekstilbedriftene på Vestlandet.³⁷

I løpet av 1960-tallet hadde store summer blitt investert i nybygg og maskiner i Ytre Arna. Både spinneri og bomullsveveri gikk på midten av 1960 tallet for fullt, og av stedets noe over

---

³² Styret ved Arnes orientering s.3. av 4/10-1968

³³ Tekstilutvalgets rapport 1969, s. 35-36

³⁴ Konfeksjon benyttes her i betydningen av bedrifter som produserte bekleddingsartikler fra tekstiler som de *ikke* produserte selv, altså **ko**-en i **konfeksjon**. (Se redegjøring i innledning kap1,4)

³⁵ Med *tradisjonelle tekstilfabrikker* menes her fabrikker som produserer tekstiler fra råstoff, altså **te**-en i **teko**, (se redegjøring i innledning kap. 1,4)

³⁶ St.mld. nr. 39, 1967-68, ”Om visse strukturproblemer i norsk industri”.

³⁷ Også Høie fabrikker var delvis etablert og eid av Jebsens etterkommere.

1200 yrkesaktive personer, hadde over 900 sitt arbeide i bedriftens enorme produksjonsarealer på nærmere 65 000 kvadratmeter.³⁸

Til tross for en begynnende nedtrapping av enkelte avdelinger etter 1966, virker bedriften i Ytre Arna å ha klart overgangen til EFTA bedre enn mange av sine kunder i konfeksjonsindustrien. De hadde mistet en del kunder av nedleggingene i bransjen, men hadde fortsatt store markedsandeler på institusjonsmarkedet med sengetøy. De nylig åpnete avdelinger for kunstfiberprodukter og hadde bidratt til en øket eksport, om enn ikke i like høy grad som de tapte markedsandeler som følge av import.

Også for bedriften i Salhus var situasjonen regnet for å være god på midten av 1960 tallet. Da tekstilindustrien i Salhus stod på høyden i årene rundt 1960 ble det sysselsatt nesten 700 personer fordelt på 2 bedrifter. Salhus Tricotagefabrik hadde på det meste ca 350 ansatte, mens Salhus Veverier sysselsatte noe færre og den minste bedriften, Birkelund ble overtatt av ”trikotasjen” i 1959.³⁹ På midten av 1960 tallet var fortsatt nærmere 400 av stedets noe over 500 yrkesaktive innbyggere sysselsatt i tekstilindustrien. Av disse arbeidet vel 300 i trikotasjen og noen færre i Veveriene.⁴⁰

Selv om sysselsettingstallene indikerer en viss nedgang i løpet av 1960-tallet, stod Salhus i likhet med Ytre Arna på høyden som industristed på midten av 1960 tallet og stedene var nærmest å betrakte som små autonome ”byer”. For Salhus vedkommende ble dette bildet forsterket av at stedet også fungerte som knutepunkt for samferdsel med fergekai og rutebilstasjon. Samfunnet hadde et livlig næringsliv med flere butikker, bakeri og servicefunksjoner som var typiske for knutepunkt, og på midten av 60 tallet var servicefunksjonene fremdeles bedre utviklet enn ellers i kommunen. Det gamle industristedet var likevel i høy grad å regne som *ensidig*, selv om det var flere bedrifter og en del ansatte innen øvrige serviceyrker i bygden.

Bedriftenes rolle for sysselsettingen på stedene både i Salhus og Arna var fortsatt ubestridt, og å regne for stedenes grunnlag, der tekstilindustrien totalt definerte stedene. Det å få arbeid i tekstilindustrien var regnet for ”tryggheten selv,” og hadde man først fått arbeid i noen av disse bedriftene, regnet man seg for ”sikret for livet,” het det fortsatt på 60-tallet, og den gamle tiden var i høy grad påtagelig i Salhus så lenge den gamle patriarken Emil Clausen,

---

³⁸ Myklebost, 1979, tabell, s. 62 og s.90

³⁹ Fyllingsnes 2007, s. 186-187, samt Låstad, 1984, s. 67-89

⁴⁰ Myklebost, 1979, tabell s. 62 tall fra SSB 1960 og 1970, tabell s. 90 Viser til de tallene for sysselsetting som er tilgjengelig, NOS statistikken er ikke alltid like lett å tolke når det kommer ned på stedsnivå og SSB sine folketellinger er fortatt med ti års mellomrom.

levde.⁴¹ Den gamles innflytelse i bedriften hadde fortsatt betydning på stedet på midten av 1960 tallet. Salhus tricotagefabrik var i forhold til bedriften i Ytre Arna, en gammeldags bedrift der både stedet og bedriften hadde bevart noen av de paternalistiske trekkene som i tidligere år hadde vært så typiske for Salhus og andre ensidige tekstilsteder på Vestlandet.⁴²

Mens Arna moderniserte på midten av 60-tallet, fulgte Salhus stort sett i sine vante spor, og selv om det på slutten av 60 tallet og utover 1970-tallet kom til enkelte nye produkter som tok sikte på å følge moter, bestod volumet av produksjonen stort sett av de samme tradisjonelle produkter som bedriften hadde gjort seg kjent for i tidligere tider.⁴³

En del av artiklene hadde preg av nisjeprodukter som enda ikke møtte noen større konkurranse fra utlandet, så som Islendere og andre tradisjonelle strikkeprodukter for kaldt klima. I Salhus ble det mellom 1969 og 1972 eksportert for i underkant av 10 % av omsetningen, og bedriften hadde et relativt stødig eksportmarked i de Nordiske land for de tradisjonelle produktene, undertøy og Islendere.⁴⁴ Senere ble det en viss økning i etterspørsel etter Islendere. Grupper med fokus på tradisjon, natur og miljø, hadde tatt det tradisjonelle plagget til seg, og gjort det populært også blant deler av ungdommen. Særlig på eksportmarkedene i England, Tyskland og Japan, merket man en økt etterspørsel.⁴⁵

Selv om også bedriften i Salhus investerte i nye maskiner, produkter og teknikker, var det ikke i samme omfang som i Arna. I Ytre Arna hadde man så sent som i 1963 bygget et stort administrasjonsbygg, mens siste tillegg av bygningsmassen i Salhus kom til ti år tidligere, og da i mer beskjeden målestokk.

Bedriften i Salhus virker å ha hatt den fordel at flere av vareslagene hadde dette særpreget som gjorde dem ettertraktet. De hadde derfor lenge en særstilling på hjemmemarkedet med sitt *Kronemaco* undertøy.⁴⁶ Bedriften hadde på grunn av sine etterspurte produkter lenge stødige markedsandeler på det svenske markedet. I tillegg gikk salget av strikkegensere, såkalte Islendere, jevnt og trutt som det nisjeprodukt det enda var. Bedriften i Salhus gikk til innkjøp av en del nye maskiner til produksjon av undertøy, men produksjonen av Islendere

---

⁴¹ Salhusprosjektet, 2001, var en serie intervju i forbindelse med opprettelsen av Trikotasjemuseet i Salhus 2001: Viser her til tidligere intervju med Marta Sellevold og Kåre Johannessen, samt filmen, "Det var en gang en fabrikk" som er basert på dette materialet.

⁴² Forras, 2009, s. 170-175. Også Fyllingsnes, 2007, s. 178-179, omtaler paternalistiske trekk i Salhus. Også Kamsvåg 1990, s. 14-17, omtaler paternalistiske trekk generelt, som er så karakteristisk for mindre tekstilsteder, og illustrer dette med eksempler bl.a. fra Salhus.

⁴³ Det var få nye produkter, men man hadde begynt å ta i bruk fargestrykk på ulike plagg i de for tiden typiske sterke farger.

⁴⁴ Låstad, 1984, s.86-89: Eksporten var i gjennomsnitt 8,82 % av omsetningen mellom 1969 og 1972

⁴⁵ Låstad, 1984, s. 101

⁴⁶ Kronemaco er et sammensatt ord bestående av "Krone" som var merkenavnet, og Maco, som er en egen type langfibret Egyptisk bomull som ble brukt i undertøy. Undertøyet var særlig slitesterkt og etterspurt i samtiden. Blant kundene var forsvaret.

forble gammeldags og omfattende, og da det viste seg at dette plagget økte i popularitet, klarte man etter hvert ikke å produsere nok til å dekke etterspørselen. Ledelsen i Salhus Tricotagefabrik hadde kontakt med bransjeorganisasjonene og Industrifondet som var opprettet for å gi støtte og lån til investeringer for å avhjelpe konkurransesituasjonen. Bedriften mottok noe støtte til modernisering av maskinparken, men i Salhus synes det på slutten av 1960 tallet og begynnelsen av 1970 tallet generelt å ha hatt et lavere investeringsnivå enn bedriften i Ytre Arna.⁴⁷

Ved Arne fabrikker hadde man den samme fordel av et kvalitetsrykte som i Salhus, men på andre produkter og markeder. Offentlige institusjoner gjorde oftest sine innkjøp innenlands og på 70-tallet ble innkjøpene foretatt etter andre kriterier enn etter at anbudsreglene kom.⁴⁸

Arne fabrikkers sengetøy hadde derfor en viss grad av vern så lenge denne situasjonen vedvarte. I Arna produserte man også stoff i metervare for salg til konfeksjonsindustrien, men denne industrien hadde en lavere grad av lønnsomhet og var dermed mer utsatt for konkurransen fra lavkostlandene innen EFTA. Utover 1960 tallet mistet derfor Arne fabrikker mange av sine kunder innen konfeksjonsindustrien og lønnsomheten for de aktuelle avdelingene falt etter hvert. For å respondere på den nye konkurransesituasjonen investerte bedriften i nye maskiner og bygninger, de hadde rasjonalisert de fleste avdelingene frem til midten av 1960 tallet og hadde tatt opp store lån og mottatt støtte fra Distriktenes Utbyggingsfond, Industrifondet og Tiltaksfondet. Arne fabrikker hadde agert stort sett slik som bransjens folk hadde anbefalt og politikere lagt til rette for, de hadde rasjonalisert på kreditt der tap av markedsandeler hjemme, gjorde at fokus skiftet fra å beherske alle deler av et hjemmemarked, til å satse på eksport for å veie opp. Selv om Arne fabrikker hadde klart overgangen til EFTA, mente styret og markedsavdelingen at opprettelsen av handelsforbundene EFTA og EEC hadde ført til en ”forvridning av handelen i Vest-Europa” (...) og at dette hadde ”ført til en ødeleggende konkurranse for store deler av tekstilindustrien.”⁴⁹

---

⁴⁷ Jubileumbok for Salhus Tricotagefabrik, 1984, Kapittel ved Låstad, s. 84-86, samt utdrag fra korrespondanse fra bedriftsarkiv etter Salhus Tricotagefabrik, om bruken av støtte og tilskuddsordninger, Div. brev fra og til; Industrifondet og Norsk tekstilinstitut 1969-72

⁴⁸ Ødegård, Mette, 2006, *Offentlige innkjøp som regulator*, s. 2-3, Fafo, Østforum 20/10 06, <http://www.faf.no>, samt NOU 1975:9, *Regelverk for Statens anskaffelsesvirksomhet*. Innen EF var offentlige anskaffelser et viktig område for utvikling av et felles marked. I 1977 kom et EF direktiv om offentlige innkjøp, men i Norge ble fortsatt offentlige innkjøp i utlandet ilagt toll, fem til de nye reglene for offentlige anskaffelser kom i 1978. Ikke før i 1992, etter lang tid med anklager om proteksjonisme, ble tilpassningen til EF reglene for diskriminering av utenlandske varer fullført i Norge. Etter 1978 overtok gradvis anbuds-ordningen, men selv om konkurranse på offentlige innkjøp var offisiell politikk, ble dette praktisert i varierende grad.

⁴⁹ Styret ved Arnes orientering s.4. av 4/10-1968

Tekstilindustriens stilling, samfunnet og bransjen på 1960 tallet

Problemene tekstilbedriftene erfarte med konkurranse og lønnsomhet i EFTA var likevel bare begynnelsen på det som skulle komme, for også mange utviklingsland industrialiserte etter krigen. Der ble gjerne utbygging av tekstilindustri tatt opp som første trinn i industrialiseringsprosessen, og i Øst-Asia lå forholdene godt til rette for tekstilproduksjon. Ikke bare var lønnskostnadene svært lave i forhold til Europa, men også når det gjaldt tilførsel av råstoff, hadde man i flere Øst-Asiatiske land fordelene av bomullsdyrking. I disse land var man i mindre grad avhengig av prisen på råstoff og frakt på verdensmarkedet.⁵⁰ På midten av 1960-tallet var denne utbyggingen kommet godt i gang og en rekke av utviklingslandene gikk raskt over fra å være importør av tekstilvarer, til å bli storeksportører på verdensmarkedet.

Etter toppårene for tekstilindustrien i Norge, før midten av 1960-tallet, sank antallet bedrifter og sysselsatte i stigende takt og tallene viser en markert nedgang i antall arbeidsplasser i tekoindustrien som helhet *etter* midten av 1960-tallet, der ca 9000 arbeidsplasser forsvinner mellom 1965 og 1970.⁵¹ I denne perioden lå antallet arbeidsplasser i den *tradisjonelle* delen av tekstilindustrien som produserte tekstiler og ferdigvarer fra råstoff relativt stabilt, der både Arne fabrikker og Salhus tricotagefabrik er eksempler på slike bedrifter.

Der den samlede *tekoindustrien*,⁵² taper ca. 12000 arbeidsplasser i løpet av hele 1960-tallet, mister de *tekstilproduserende* bedriftene bare vel 17 % av dette, med en nedgang på vel 2000 arbeidsplasser i løpet av hele 1960 tallet. Slik dette fremstår, var de fleste av arbeidsplassene som forsvant i løpet av 1960 tallet, i mindre bedrifter med under 20 ansatte, og da langt mer i konfeksjon og skinnindustri enn i den *tekstilproduserende* industrien. Det synes som om det er denne typen bedrifter, spesielt konfeksjon, som først bukker under i møtet med konkurransen med importvarer fra EFTA-landene, mens de større *tradisjonelle* tekstilbedriftene i høyere grad tålte markedstilpassning og konkurranse i løpet av 1960 tallet.

Fra 1960 til 1967 økte produksjonen i norsk tekstilindustri i mengde med 25 %, men selv om dette tyder på at deler av tekstilindustrien klarte overgangen til EFTA bra, er dette markant lavere enn de totale tallene for den øvrige industrien som økte med 57 % i volum i samme

---

⁵⁰ St.mld. nr 24, 1977-78 nevner bl.a; India, Pakistan, samt, Singapore, Sør Korea, Taiwan og Hong Kong

⁵¹ NOS industristatistikk, 1966, samt www.ssb.no, NOS A-930 1974, NOS A-847 1975, NOS A-949 1976, Kamsvåg 1990 viser også til NOS industristatistikk, diagram side 194, og har trolig hatt tilgang til eldre statistikk fra 1961, enn den SSB har lagt ut på Internett. **Te-ko** er egentlig bransjens samlebetegnelse for **tekstil** og **konfeksjon**, men dette skillet er ikke alltid gjennomført på samme måte i statistikken.

⁵² Tekoindustri er i statistikk og litteratur benyttet som samlebegrep for flere typer av tekstil og bekledningsindustri, inklusiv konfeksjon og skinnindustri. En gjennomgang av begreper for produksjonsmåter og ulike typer bedrifter, er lagt til innledningen kap. 1.4

periode.⁵³ Tekoindustriens produksjon var i jevn vekst til 1966, mens de neste årene fram til 1969 markerte en nedgang. Samtidig viser tallene for import av tekstilvarer til Norge, fram til slutten av 1960 tallet, en jevn vekst uten dramatiske endringer i mengde eller opprinnelsesland fra år til år. Mot slutten av 1960 tallet var imidlertid veksten i importen nærmest eksplosiv, og det skjedde også endringer i hvor varene kom fra.⁵⁴ Dette har av bransjen blitt omtalt som ”lavpris importproblemet”, og kom til å representere et betydelig press på prisene som norske produsenter ikke kunne klare over tid. Importen kom fra typiske lavkostland i Asia som styrket sin stilling på bekostning av både norske og andre europeiske produsenter i EFTA-området.⁵⁵

Sett i sammenheng med tallene for nedgangen i antallet ansatte og antallet bedrifter, synes dette å tyde på, at mens tilpassningen til EFTA utover 1960-tallet medførte at mange små bedrifter med lavt foredlingsnivå fikk problemer som følge av importen fra EFTA-land, klarte de største bedriftene å holde stand til den økende lavprisimporten begynte å gjøre seg gjeldende. Disse større bedriftene med høyere foredlingsnivå, som Salhus og Arna var eksempler på, var i motsetning til konfeksjonsbransjen, i henhold til tekstilutvalgets rapport fra 1969; regnet for ”de egentlige tekstilfabrikker.”⁵⁶

Etter hvert som lavprisimporten gjorde seg gjeldende på det norske markedet, ble ulike varegrupper og produksjonsteknikker rammet av konkurranse der dette fører til at også de større tradisjonelle *tekstilproduserende* bedriftenes lønnsomhet ble presset på de områdene som møtte konkurransen.

Kapittel 3 Arne fabrikker og Norionfusjonen

Etter Stortingsvalget høsten 1965 tiltrådte en borgerlig samlingsregjering, men selv om det ble foretatt visse justeringer i den økonomiske politikken, ble det politiske kompromisset, med kreditt og rentepolitikken, samt regimet med støtteordninger til industrien videreført.⁵⁷

---

⁵³ Kamsvåg 1990, note 94, viser til Ind. dep. tekstilutvalg 1969

⁵⁴ Kamsvåg, 1990, s. 211

⁵⁵ Kamsvåg s. 284-286, Det tollvernet mot tredjeland som EFTA-medlemskapet ga adgang til, måtte imidlertid veies opp i mot det generelle frihandelsparadigmet som GATT var vokter av. Da de tekstilproduserende landene i Øst-Asia ville inn på de europeiske markedene med sine produkter ble det i regi av GATT utformet en handelsavtale, *multifiberavtalen*, som skulle regulere importen av tekstiler, der særnorske begrensninger, kunne bli møtt med motiltak fra GATT.

⁵⁶ Tekstilutvalgets rapport 1969, s. 35-36, Det Tekstilutvalget her referer til som ”de egentlige tekstilfabrikker”, er det jeg har valgt å omtale som tradisjonelle tekstilproduserende bedrifter, som står i motsetning til konfeksjonsindustrien.

⁵⁷ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s. 215: ”Den borgerlige regjeringen stod fast på lavrentepolitikken.”, samt Hanisch, 1996, s.176:”Borten-regjeringen klarte ikke i særlig grad å gi statsbudsjettet for 1966 en borgerlig profil.”

Det å skaffe industrien gode vilkår var tradisjonelt god borgerlig politikk, men selv om støtteordningene også blant de borgerlige var ansett som nødvendige for å bøte på konkurransens negative virkninger, var ikke et direkte Statlig engasjement i industrien blant de borgerliges merkesaker. I løpet av samlingsregjeringens periode kom likevel viljen til Statlig engasjementet i industrien til å bli tema. OECD hadde i 1967 fremmet kritikk mot den norske økonomiske politikken, der de bl.a. mente at effekten av et høyt investeringsnivå med et uvanlig høyt offentlig innslag, ikke gav den forventede vekst.⁵⁸

Ved å følge EFTA sin politikk innebar dette i at bedriftene rasjonaliserte på kreditt for å være konkurransedyktige og ta igjen markedsandeler på eksportmarkeder som de hadde tapt på hjemmemarkedet, men i en Stortingsmelding fra 1968 om strukturproblemene i industrien, ble det konkludert med at ”eksportledet vekst ikke hadde virket etter forutsetningene.”⁵⁹

For bedriften i Ytre Arnas vedkommende hadde investeringene for å rasjonalisere og satse på eksport, ført til en gjeldssituasjon som stilte høye krav til inntjening. Prognosene hadde vært basert på optimistiske analyser som viste seg ikke å holde stikk, og selv om man meldte om gode driftsresultater i desember 1965, begynte den kommende våren det som skulle bli en lang og smertefull nedbygging av virksomheten i Ytre Arna. Uten etterspørselen fra de mange norske kundene i konfeksjonsindustrien, var kapasiteten på produksjon av metervare for salg, for høy og en omlegging til ferdigvarer var nødvendig. Ullveveriet hadde begynt å gå med tap og ble derfor redusert fra 140 til 48 vevstoler våren 1966.⁶⁰

To år senere, i juni 1968 ble det klart at 85 personer mistet jobbene da bomullsspinneriet ble nedlagt.⁶¹ I forbindelse denne nedtrappingen våren 1968, mente styret i Bergen privatbank at man snarest måtte gå til ytterligere nedtrapping også av ullvarefabrikken. Det stod nå klart for ledelsen i Arna at noe måtte gjøres dersom ikke hele bedriften skulle bygges ned.

For ledelsen på Arne fabrikker innledet dette en tid med hyppig møtevirksomhet og korrespondanse med myndighetene. I en konferanse i Industridepartementet med industriminister i den borgerlige regjeringen, Sverre Walter Rostoft våren 1968, vedrørende bomullsspinnerienes fremtid, tok Arne fabrikkers direktør, Kr. Stoltenberg til orde for at staten kunne bidra til sikre fortsatt drift ved å legge opp et beredskapslager. Han viste til et

---

⁵⁸ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s 220

⁵⁹ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s 221, viser til St.mld. nr. 39” Om visse strukturproblemer i norsk industri, 1967-68

⁶⁰ Styret ved Arnes orientering s.1. av 4/10-1968, står det at Ullveveriet ble nedbygget våren 1966

⁶¹ B.T. 23/6-1968 meldte at *ullveveriet* ble nedlagt, og Haaland s 142 referer til at det var *bomullsspinneriet* som ble nedlagt, begge ble imidlertid nedlagt i 1968

notat der Norske Tekstilfabrikkers hovedforening henstilte staten til å holde lager på et halvt års forbruk, slik at man kunne produsere for behov uten å være avhengig av de samme krav til lønnsomhet, etterspørsel og konkurranse, ettersom det ikke lenger var privatøkonomisk forsvarlig å fortsette norsk bomullsspining. Stoltenberg viste til at det var staten som i sin tid oppfordret til bomullsspining, og at regjeringen måtte vurdere dette i dagens situasjon der man også tok opp spørsmålet om dekning av omstillingskostnader.⁶² Han valgte å ta opp spørsmål om produksjon for behov kontra profitt, med en tidligere industrileder fra Høyre som Industriminister. Rostoft var imidlertid ikke fremmed for statens medvirkning i industrien og på et senere møte skal industriministeren ha ytret seg at ”det ville være riktig å benytte statsmidler til gjennomføring av en fusjon.”⁶³ Samtidig viste han til nødvendigheten av at private investorer ble brakt inn, for at ikke regjeringen skulle få kritikk.

I mai 1968 hadde dir. Kr. Stoltenberg gått ut i avisen og krevet at det måtte skaffes offentlige midler til tekstilindustriens omstilling. Det er ”absolutt nødvendig om vi skal kunne eksistere i fremtiden”.⁶⁴ Han viste til at myndighetene i andre europeiske land var engasjert i tekstilindustrien og hevdet senere at, ”Industrien vil ikke på egenhånd make omstillingen over i moderne kapitalintensiv industri uten myndighetenes assistanse. Uten slik assistanse vil industrien sannsynligvis bli redusert til et fåtall bedrifter, hvorav de fleste vil være små, basert på spesialiteter og lokale markeder.”⁶⁵

I et senere møte på sommeren samme år med direktør for Distriktenes Utbygningsfond, Reidar Carlsen, der også Erik Brofoss var til stede i kraft av sin rolle som styreformann i Utbygningsfondet, ble mulighetene for statlig engasjement i tekstilindustrien diskutert. Saken dreide seg om en eventuell fusjon mellom Arne og Mosjøen veveri, der og direktør Hygen fra Mosjøen var også til stede.⁶⁶

Styreprotokollen hevder at ”Det ble understreket i dette møtet at for Arna var det umulig å skaffe kapital til veie, men sett sammen med bedriftene Anylett, Fotlandsvåg fabrikk og

---

⁶² Styreprotokoll Arne 11/3-1968.

⁶³ Styreprotokoll Arne 17/6-1968

⁶⁴ Haaland, 1996, s.143 viser til B.T. 9/5-1968

⁶⁵ Orientering fra Arne fabrikkers styre s.3. den 4/10-1968

⁶⁶ Styreprotokoll Arne 6/6-1968, viser til møte 5/6-1968 med Utbygningsfondets direktør Reidar Carlsen, samt Erik Brofoss, som i tillegg til styreformann i D.U. også var direktør for Norges bank.

Mosjøen, skulle det være visse muligheter tilstede. En fusjon mellom bedriftene er et pionertiltak og man kan derfor regne med støtte fra tiltaksfondet.”⁶⁷

Fra hvem av partene initiativet til fusjon først kom fra, fremgår ikke klart, men allerede våren 1968 så styret i Arne fabrikk fusjon som veien å gå for å unngå nedleggelse: ”En reduksjon av omsetningen vil etter direksjonens mening kun være innledningen til en større nedtrapping av hele bedriften, mens man gjennom en fusjon vil få bedre muligheter til å holde produksjon og omsetning oppe, utvide eksporten og intensivere produktutviklingen.”⁶⁸ Det stod allerede på dette tidspunkt klart at en strukturrasjonalisering var veien å gå.

Spørsmålet om statlig engasjement for å løse tekstilindustriens problemer, var for så vidt ikke noe nytt da det dukket opp i sammenheng med problemene sommeren 1968, for allerede ti år tidligere hadde staten med den daværende Arbeiderpartiregjeringen vært tungt inne med betydelige beløp for å støtte Mosjøen veveri.⁶⁹ I motsetning til Arne fabrikk hadde denne bedriften en lang historie bak seg med statlig engasjement, der gjelds og driftsproblemer hadde truet bedriften og sysselsettingen. Distriktpolitiske tiltak tilsa at staten så seg villig til å støtte bedriften.

Spørsmålet om den borgerlige samlingsregjeringens vilje til direkte økonomisk engasjement for å redde arbeidsplassene i tekstilindustrien, kom også tilsyne på en annen måte samme våren og forsommeren 1968, da en sak som berørte bedriften i Ytre Arna ble diskutert i Stortinget. Det foregikk i juni 1968, en tautrekking mellom regjeringen og representanter for lokalpolitiske interesser i forbindelse med kommunesammenslutningen i Bergens-området.

Remseth-utvalget ble nedsatt av den siste Gerhardsen-regjeringen for å komme med forslag til kommuneinndeling i Bergens-området.⁷⁰ Da Utvalget avga sin innstilling nøyaktig ett år senere, ble det konkludert med at ”den beste løsningen” var at det ble opprettet en storkommune i Bergen der omegnskommunene Fana, Laksevåg, Åsane og Arna skulle være med i sammenslåingen. Kommunaldepartementet under Borten-regjeringen kom senere med sitt eget forslag til inndeling der man mente at Arna og Åsane *ikke* burde være med i sammenslåingen.

---

⁶⁷ Styreprotokoll fra 6/6-1968. Arne hadde to år tidligere fått støtte av Distriktenes Utbygningsfond til etablering av to nye avdelinger for produksjon av vatterte varer med syntetisk diolenfill for bruk i puter, dyner og soveposer. Anylett og Fotlandsvåg fabrikk.

⁶⁸ Styreprotokoll Arne 6/6-1968

⁶⁹ St.prp. 90. 1971-72, s. 4

⁷⁰ Remseth utvalget, oppnevnt 7/7-1965 for å avgi forslag til kommuneinndeling i Bergensområdet. Navngitt etter leder, stortingsmann Jacob Remseth. Utvalget avga sin innstilling nøyaktig ett år senere, 7/7-1966.

Mens forhandlingene i Stortinget pågikk, hadde flere av de lokale representantene fra Hordaland fått med seg at ullvarefabrikken i Ytre Arna hadde blitt nedlagt. I dette bildet er det viktig at tekstilindustrien bidro med nesten halvparten av skatteinntektene på Arna kommune sitt driftsbudsjett for 1967.⁷¹ Ingvald Ulveseth fra Arbeiderpartiet var en av dem som i Stortinget talte varmt for Remsethutvalgets løsning.⁷² Det er i denne sammenheng også interessant å merke seg at han samme år tok til orde for en statlig intervensjon for å redde den kriserammede tekstilindustrien.⁷³

Samferdselsmessig var Arna en sentral kommune for Bergen da den markerte tilkomst mot øst for både jernbane og veitrafikk. De andre kommunene i Bergens omegn så for seg at mye av utbyggingen og tilflyttingen ville komme nettopp i Arna. I tillegg til Bergen hadde både Åsane og Fana interesser av kommunikasjonene som gikk gjennom kommunen, men Arna. Arna var imidlertid ikke den mest ressurssterke kommunen i Bergens omegn og hadde ingen muligheter for å gjennomføre ambisjonsnivået i Bergen kommunes planer for samferdsel og tilrettelegging av boligarealer på egenhånd. Da det samtidig gikk mot nedbygging av tekstilindustrien i kommunen, var svikt i skatteinntektene ytterligere et moment å ta hensyn til, men dette hindret ikke Arna kommunestyre i å ta stilling mot at Arna skulle bli med i storkommunen, da flere var opptatt av å bevare sin egenart og det nynorske språket.⁷⁴ For de lokale representantenes vedkommende kan spørsmål om tap av skatteinntekter som følge av nedbygging av tekstilindustrien, ha ført til at man har sett mulighetene for å gjennomføre de nødvendige investeringene i infrastruktur og servicetilbud, som svekket, om Arna, slik formannskapet i sitt vedtak av 28 februar 1967, ville fortsatt som egen kommune og ikke blitt med i storkommunen.

Flere av de borgerlige representantene stemte mot egen regjering i for å få Arna og Åsane med i kommunesammenslutningen. Fylkesmann i Bergen og representant for Senterpartiet, Lars Leiro, samt Kaare Meland fra Høyre, var blant dem som stemte for Remseth-utvalgets forslag. Om det var frykten for de sviktende skatteinntektene fra Arna, ønske om statlig engasjement for å redde arbeidsplassene i tekstilindustrien, eller andre årsaker til at de stemte for at Arna skulle bli med i sammenslutningen er usikkert, men minst 6 av representantene som hadde innlegg i Stortinget nevnte at Arna ville kunne få vanskeligheter med å stå utenfor

---

⁷¹ Tekstilindustrien i Arna betalte i 1967 til sammen 4,5 millioner kr. i skatt fordelt på to bedrifter. Arna kommune sitt driftsbudsjett før 1967, var på 10 millioner kr. Bergens Tidende. 7/5-1968

⁷² Stortingsforhandling 8/6-1968 s. 93-94. (Ingvald Ulveseth ble senere Industriminister mellom 1973 og 1976 i Brattelis regjering, og forhandlingspartner for den senere konsernledelsen i Norion.)

⁷³ Haaland, 1996, s. 148

⁷⁴ Angell, 2004, s 512-513 og 521-526

som følge av små ressurser og behov for store investeringer i framtiden, mens det meste av debatten for øvrig dreiet seg om Bergens behov for utviding av sine grenser.⁷⁵

Sven Ivar Angell har i Arna bygdebok refert til flere aspekter ved kommunesammenslåingen, men slik jeg leser det ut av Stortingsforhandlingen var kommunalminister Helge Seip tilsynelatende i tvil om Arna burde bli med. Slik Angell tolker saken, skal Seip ha avvist at det var aktuelt og bruke det offentlige for å sikre fordelaktige vilkår for tekstilindustrien i Ytre Arna⁷⁶ ”Meget taler således for at Arna, i alle fall på lengre sikt, burde blitt med.”(...)” Bl.a. som følge av de kommunikasjonsmessige forhold må Arna regnes med for framtiden å bli trukket stadig mer inn under bysamfunnets innflytelse, en utvikling som naturlig vil medføre betydelige utbyggingsoppgaver som kan bli vanskelige nok for kommunen å makte å gjennomføre på en tilfredsstillende måte alene. *Hertil kommer at kommunen for tiden har visse næringsmessige problemer som kan svekke dens økonomiske grunnlag.* I det hele synes forholdene å kunne tyde på at Arna ville hatt fordel av å komme med i et slikt større og sterkere administrativt og økonomisk felleskap som nevnt.”⁷⁷ Seip synes her å være uenig med sitt eget departement, når han tar opp Arnas vanskelige økonomiske stilling, og det er slik jeg ser det sannsynlig slik Angell har tolket Seip, at det her ble referert til sviktende skatteinntekter fra tekstilindustrien.⁷⁸

Det var flere konfliktlinjer og motstridende saker som lå i sammenslutningsspørsmålet og i forkant av forhandlingene hadde det foregått et svarteperspill der kommunene hadde pekt på hverandre, mens de selv ikke ville være med i sammenslutningen. Paradoksalt nok kan dette for Leiro, Meland og de andre borgerlige representantene med lokal tilknytning til Hordaland og Bergens omegn, ha bidratt til at de stemte mot sin egen regjerings forslag, for at Arna og Åsane kom med i den nye storkommunen, selv om Fana i tråd med Remseth-utvalgets anbefaling ikke ble holdt utenfor. De lokale borgerlige representantene kan ha sett at Arna som egen kommune, med utsikter til sviktende skatteinntekter fra tekstilindustrien, sammen med de store utbyggingsoppgavene som lå foran, kunne komme til å bli en sinke i utviklingen i regionen, om den stod utenfor sammenslutningen.

På dette grunnlag kan det være mulig å hevde at krisen i tekstilindustrien bidro til å føre Arna og Åsane kommune inn i storkommunen Bergen, med den betydning dette fikk for bedriftene både i Salhus og Arna senere.

---

⁷⁵ Stortingsforhandling 8/6-1968; Leiro og Meland stemte sammen med Nordli s. 477, samt Totland, Molvik og Selvik s. 469-470, Garbo og Austrheim s. 481-485

⁷⁶ Angell, 2004, s. 539-540

⁷⁷ Ot.prp.17, 1968, s. 47, Kommunalminister Helge Seip, (min kursivering i sitatet for å utheve poenget)

⁷⁸ Angell, 2004, s. 539 - 540

Den lange ventetiden; høsten 1968 til våren 1971

Utover høsten 1968 møtte ledelsen ved bedriftene og Industridepartementet flere vanskeligheter enn antatt i arbeidet med å få i stand en fusjon mellom Arne fabrikker og Mosjøen Veveri. Partene holdt på med å legge siste hånd på sluttrapporten for forhandlingene mellom Mosjøen og Arne, da flere andre tekstilbedrifter skal ha fått høre om planene og hadde protestert.⁷⁹ "Industriministeren var blitt noe betenkt med hensyn til fusjonen Arne-Mosjøen idet en rekke bedrifter hadde protestert mot prosjektet."⁸⁰ Slik det kan forstås ut fra den forliggende korrespondanse, var ankepunktet at statens medvirkning i en fusjon ville skaffe de aktuelle bedriftene konkurransefordeler som konkurrentene ikke hadde.

Jeg merker meg at dette muligens kan ha bidratt til å utsette og vanskeliggjøre prosessen som bedriftene hadde påbegynt. "Planen om fusjonering av Arne og Mosjøen førte til at en rekke av de andre norske tekstilfabrikkene henvendte seg til departementet med innvendinger overfor en slik tanke. Resultatet har blitt at det ble nedsatt et strukturutvalg som skal vurdere norsk tekstilindustri fremtid. Departementet vil ikke kunne ta standpunkt til våre planer før strukturutvalget har gitt sin uttalelse."⁸¹ I realiteten utsatte dette saken i minst ett år, og sett fra Arne fabrikkers side kan det stilles spørsmål om hvorvidt forsinkelsene kan ha medført at den økonomiske situasjonen for bedriften forverret seg de kommende årene. I det store bildet kan det tilføres at myndighetene kunne bidra at bedriftene fikk ta del i en strukturrasjonalisering av bransjen.

En av de tekstilbedriftene som hadde protestert til Industridepartementet, var Dale fabrikker i Vaksdal kommune nordøst for Bergen. På Dale var man interessert i et samarbeid med Arne og hadde i et brev til industridepartementet gitt uttrykk for at; "de holdt en slik fusjon for å være bedre egnet enn konstallasjonen Arne-Mosjøen."⁸² Ledelsen i Arne visste ikke helt hvordan de skulle forholde seg til dette utspillet og ville først ikke ta noe initiativ overfor Dale, men overfor Departementet understreket de; "at man først får utrede spørsmålet sammenslutning Arne-Mosjøen, og så får Dale nærme seg den etablerte fusjon."⁸³ Dale så her trolig i likhet med Arne muligheten for at statens engasjement kunne føre til økonomiske

---

⁷⁹ Styreprotokoll Arne 6/8, 27/8 og 1/10: (...) "Man holdt på med å legge siste hånd på sluttrapporten"(...) i forhandlingene mellom Mosjøen og Arne

⁸⁰ Styreprotokoll Arne 27/8-1968

⁸¹ Orientering gitt av Arne fabrikkers styre 4/10-1968 side 5. (Industridepartementets tekstilutvalg ble oppnevnt 4 september 1968)

⁸² Styreprotokoll Arne 6/8-1968

⁸³ Styreprotokoll Arne 6/8-1968: Dale fabrikkers henvendelse til industridepartementet angående fusjon.

fordeler som kunne lette situasjonen, eventuelt virke slik at Arne gjennom statens medvirkning kunne skaffe seg konkurransefortrinn som Dale ikke hadde.

Industriministerens skepsis, etter at Dale og andre bedrifter hadde protestert, resulterte imidlertid i at Industridepartementet mente at et samarbeid mellom flere bedrifter burde klarlegges før man kunne gå videre. Etter dette oppfattet ledelsen i Arna at de ikke hadde annet å gjøre enn å rette en formell henvendelse til Dales ledelse om samarbeid.⁸⁴

Da dir. Stoltenberg senere refererte fra sin samtale med direktøren for Dale, Mathiesen, var han åpenbart skuffet da Mathiesen hadde gitt uttrykk for at ”det fra hans side var visse betenkeligheter med hensyn til hvilke avdelinger som kunne tas med i samarbeide.” Stoltenbergs reaksjon var interessant om enn noe tvetydig i det han da hadde; ”anbefalt Mathiesen at det kunne være like bra om Dale ga banken et bud før overtakelsen av Arne.”⁸⁵ Hva han kan ha ment med dette og om det var et uttrykk for en uoverensstemmelse er for så vidt åpent, men samtidig presset banken hardt på for nedlegging også av ullveveriet, så han kan på dette tidspunktet ha vært litt oppgitt over det som kan oppfattes som et spill fra Mathiesens side.⁸⁶

Konkurransen mellom de norske tekstilprodusentene hadde skjerpet seg da importen fra Asia var tatt seg opp mot slutten av 1960 tallet. Noen av de norske tekstilbedriftene, bl.a. Høie, skal også ha tatt opp salg av importerte varer som ble etterbehandlet i Norge. Dale fabrikk hadde nettopp introdusert en ny serie merkevarer på markedet og hadde havnet i stridigheter med Høie fabrikk over noen av deres konkurrerende produkter. Dale var uenig med Høies merking av oppgitt opprinnelsesland. Dette forteller om at markedssituasjonen var presset og det hadde utviklet seg et dårligere klima for fusjonsforhandlinger generelt i bransjen.⁸⁷ Stridighetene mellom Høie og Dale skulle senere bidra til at Dale trakk seg ut av forhandlingene, noe som førte til ytterligere forsinkelser av arbeidet med å få i stand en fusjon.

Industridepartementet hadde engasjert et konsulentfirma for å opptre som sakkyndige. Gherzi Textil Organisation, var betalt av Industridepartementet og skulle være uavhengig av den enkelte bedrift. Etter det siste møtet med Industridepartementet, da Tekstilutvalget var i

---

⁸⁴ Styreprotokoll Arne 1/10-1968, viser til Industridepartementets brev av 27/8-1968

⁸⁵ Styreprotokoll Arne 1/10-1968

⁸⁶ Haaland, 1996, s. 142 referer til at det var *bomullsspinneriet* som ble nedlagt, mens B.T. 23/6-1968 meldte at *ullveveriet* ble nedlagt: Begge ble imidlertid nedlagt i 1968, ref. Styreprotokoll 1/9-1968: ”Banken opprettholdt sitt krav om nedlegging av ullveveriet.” I 1971 la man ned også ullspinneriet.

⁸⁷ Styreprotokoll Arne 1/10-1968; ”Konkurransen på markedet har hårdnet til, ikke minst på grunn av stridighetene mellom Dale og Høie”

begynnelsen av sitt arbeid, konkluderte Arnes ledelse med at det ikke gikk an å komme videre i saken før dette arbeidet var fullført.⁸⁸

Etter at protestene hadde forårsaket utsettelsen, gikk det ett år før det i august 1969 igjen ble avholdt fusjonsmøte i regi av Industridepartementet og denne gang så det ut til at forholdene lå til rette for et gjennombrudd. ”Departementet ville gjennom utbygningsfondet og tiltaksfondet kunne dekke all fysisk omstrukturering. Annen tilførsel av kapital vil også falle tilbake på tiltaksfondet. Likeledes ville man i det nye strukturfond oppnå lån.”⁸⁹ Statssekretær Kjos mente imidlertid at det for ”Statens vedkommende ville være en fordel at det var private kapitalinteresser med, da ville de ikke bli utsatt for en slik kritikk som de ellers kunne vente.”⁹⁰ Det hele virket lovende og partene var enige om at man ville forsøke å få fusjonen gjennomført innen nyttår 1970. Dir. Stoltenberg konkluderte etter møtet med at; ”Det er tydelig at staten er villig til å strekke seg meget langt når det gjelder å delta i de utgifter som dette kommer til å kreve.”⁹¹

To måneder etter fusjonsmøtet i Industridepartementet, ble Industridepartementets tekstilutvalgs innstilling avgitt der utvalget konkluderte på grunnlag av analysen fra konsulentfirmaet, med det partene hadde vært klar over i over ett år, nemlig at; strukturrasjonalisering i form av fusjoner med statlig engasjement, var veien å gå for å avhjelpe tekstilindustriens problemer og å komme gjennom strukturkrisen som hadde rammet bransjen.⁹² Tekstilutvalget foreslo flere mulige sammenslutninger, der Arne og Mosjøen og Dale var blant alternativene. Drammen spinneri og Halden spinneri var også ansett som mulige samarbeidspartnere av Tekstilutvalget.

Fagforeningen engasjerer seg

Utviklingen det neste året avslørte imidlertid at arbeidet med å få i stand en fusjon ikke skulle bli riktig så enkelt. Man kunne ikke enes om selskapenes verdi, eller om hvem som skulle produsere hva, og resultatet kort fortalt ble at man aldri nådde frem til enighet. Før jul 1970 var forhandlingene i regi av Industridepartementet lagt på is uten at det kom til en løsning. Ett

---

⁸⁸ Styreprotokoll 25/11-1968, Refererer fra møtet i industridepartementet 18/10-1968

⁸⁹ Notat fra møte vedr fusjon Arne- Mosjøen, 12/8-1969

⁹⁰ Notat fra møte vedr fusjon Arne- Mosjøen, 12/8-1969

⁹¹ Notat fra møte vedr fusjon Arne- Mosjøen, 12/8-1969

⁹² Styreprotokoll Arne mars 1968, samt notat til møte ang. fusjon, august 1969. Industridepartementets tekstilutvalg hadde da enda ikke avgitt innstilling, denne ble avgitt ut senere på høsten 15/10-1969

år senere i januar 1971, mente Dir. Stoltenberg mente at ”fusjonen med Mosjøen var lite interessant”(…) og at ”Arne fabrikk best kunne gå videre på egenhånd.”⁹³

Første arbeidsdag etter nyttår 1971 informerte ledelsen om at også ullspinneriets produksjon ville bli nedlagt i løpet av årets første måneder der 100 arbeidere ville bli berørt.⁹⁴

Fagforeningen ”fant det hele noe hardt og kynisk” og støttet senere et forsøk fra arbeiderne på å danne et eget selskap for fortsatt drift av spinneriene med spinnerimester Haugland i spissen.⁹⁵ Fagforeningene ville også ha møter med banken i håp om å få utsatt nedtrappingen til etter en eventuell fusjon hadde funnet sted.

Stoltenberg mottok ikke initiativet fra arbeiderne og fagforeningen med glede, der han senere mente at ledelsen hadde blitt motarbeidet av foreningenes tillitsmenn.⁹⁶ Måten formennenes engasjement kom til uttrykk på resulterte i at Stoltenberg gav uttrykk for at det var ledelsen som hadde styringsretten, og han mente fagforeningsformennene agerte på en egenrådig måte som kunne sette både fusjonsprosessen og bedriften i fare: ”Fra de tre fagforeningenes side var det lagt liten samarbeidsvilje for dagen, og en kunne dels ha inntrykk av at man ble direkte motarbeidet av foreningenes tillitsmenn, som baserer sin holdning på oppgaver utarbeidet av funksjonærer som ikke har hatt tallmateriale fra bedriftens ledelse til disposisjon under beregningen, og som heller ikke har forelagt oppgavene for ledelsen til vurdering før de ble presentert for organisasjoner og offentlige myndigheter.”⁹⁷

Arna tekstilarbeiderforening og Bekledningsarbeiderforbundet, BAF, hadde åpenbart tro på en fusjon og betydningen og nødvendigheten av direkte statlig engasjement for å redde bedriften. Vinteren 1970-71 hadde fagforeningen åpenbart mistet tålmodigheten og tok via lokal tillitsvalgt og forbunds representant, Bjarne Bårdsen tok kontakt med Industridepartementet for å få fart på forhandlingene som hadde stoppet opp.⁹⁸

Bårdsen hadde vært tillitsvalgt i Arna tekstilarbeiderforening og forbundsformann i 1967 og 68, men etter sammenslutningen mellom tekstilarbeiderforbundet og de andre tekoforbundene i BAF i 1969, (Bekledningsarbeiderforbundet) var han nestformann i BAF. Bårdsen var av

---

⁹³ Styreprotokoll Arne 5/1-1971

⁹⁴ Styreprotokoll Arne 5/1-1971

⁹⁵ Styreprotokoll Arne 8/3-1971

⁹⁶ Styreprotokoll Arne 11/8-1971

⁹⁷ Styreprotokoll Arne, 11/8- 1971

⁹⁸ Kamsvåg, 1990, s. 224-225

forbundet sett som sentral i arbeidet for å få Arna med i fusjonsplanene, og satt i mange utvalg og komiteer som arbeidet med tekoindustriens problemer.⁹⁹

Da forhandlingene ble avsluttet uten resultat vinteren 1970, kan dette bero på flere forhold. Den viktigste årsaken var trolig at bedriftene ikke klarte å bli enige om fordelingen og derfor ikke så sine interesser ivaretatt i en sammenslutning. Der noen bedrifter hadde stor gjeld som de ønsket å få ettergitt, hadde andre et mer solid økonomisk fundament og dermed ønsket en bedre posisjon i et konsern. Bårdsen mente at fiaskoen for en stor del berodde på den borgerlige regjeringens manglende vilje til å engasjere seg i tekoindustriens problemer og at regjeringen ikke så behovet for, eller ønsket å engasjere seg direkte på eiersiden for å redde arbeidsplassene i tekoindustrien.¹⁰⁰ En sak som kan ha hatt betydning, var at Borten-regjeringen på dette tidspunktet holdt på å rakne over indre uenighet på grunn av EF saken, noe som kan ha påvirket regjeringens evne til å respondere adekvat på Bårdsens henvendelse.¹⁰¹

Løsning i sikte

Bergen Privatbank, med direktør Faye i spissen, var fortsatt like uvillig til å gå med på renteutsettelse eller gjeldssanering. Forretninger var forretninger hadde han sagt da det ble klart at bedriften ikke lenger hadde inntjeningsvne til å dekke renteutgiftene som den hadde pådratt seg gjennom en rekke år med kraftige underskudd. På dette tidspunkt gjensto slik styret så det, to alternativer; nedleggelse eller fusjon, der man hadde forsøkt å få i stand det siste alternativet de siste 3 år, gjenstod nå tilsynelatende bare det siste alternativet, full nedtrapping og nedlegging av bedriften. Banken ville at bedriften skulle slaktes og selges stykkevis og delt, men styret var ikke villig til å gå med på dette da de mente det innebar større tap de ikke kunne ta av hensyn til aksjonærene.¹⁰²

I mars, 1971, samme måned som det ble klart at banken ikke ville gi etter for styrets anmodninger om utsettelse, tiltrådte en ny regjering ledet av Trygve Bratteli. Det stod klart for både Arna kommune og fagforeningen at situasjonen var kritisk og formenn i

---

⁹⁹ Kamsvåg, 1990, s. 258

¹⁰⁰ Bårdsens uttalelser i Kamsvåg 1990 s. 224-225

¹⁰¹ Bull, 1979, s. 432-435, 2 mars 71 gikk regjeringen av bl.a. som følge av indre stridigheter og det som ble kjent som "lekkasjesaken."

¹⁰² Styreprotokoll Arne 3/5 -1971

fagforeningene, sammen med Arna kommune rettet for andre gang en henvendelse til Industridepartementet for å få bedriften inn igjen i forhandlingene om fusjon.¹⁰³

To uker etter det dramatiske møtet i banken med Faye, var ledelsen for Arne på møte med den nye industriminister Finn Lied og hans statssekretær Arve Johnsen. Direktør Stoltenberg beklaget seg til den nye industriministeren og hans statssekretær, og ønsket med klar adresse til møtet med bankdirektør Faye, ”å finne frem til en mindre drastisk løsning enn den banken hadde foreslått.”¹⁰⁴ Stoltenberg forklarte videre at banken var mest interessert i hvilke avviklingsmuligheter som fantes, og tok for seg de enkelte avdelingenes realisjonsmuligheter, men at Stoltenberg ikke kunne gå med på å selge bedriften stykkevis og delt, hvorpå industriministeren meddelte at departementet ville ta kontakt med Bergen Privatbank.¹⁰⁵

På møtet kom det for en dag at det var kommet i gang nye forhandlinger mellom Høie fabrikker utenfor Kristiansand, og Mosjøen veveri, med den nye statssekretær Arve Johnsen som pådriver. Både Høies direktør, Peter Mentz Jebsen og statssekretær Johnsen, mente og ønsket at også Arne fabrikker kom med for å bidra til et bedre og sterkere konsern og for å unngå at det oppstod uheldig konkurranse.¹⁰⁶

Det ble nedsatt et kommunalt utvalg med representanter fra Arna kommune og fagforeningen som skulle jobbe for å opprettholde flest mulig av arbeidsplassene ved å få utsatt nedtrappingen av avdelingene. En delegasjon bestående av formenn fra fagforeningene og representanter for kommunen avla få dager senere Industriministeren et besøk, for å legge frem saken ut fra kommunens og fagforeningens synspunkt.¹⁰⁷

Om det var et resultat av Bårdsen, de andre formennene i Arna og BAF sitt engasjement for å få Arne fabrikker med i forhandlingskabalen som gjorde at de lykkes er dog usikkert. At bedriften ble trukket med i forhandlingene, ble av bekledningsarbeiderforbundet og Bårdsen sett som et resultat av Arve Johnsen engasjement, og Bårdsen mente at regjeringsskiftet tidligere på året var avgjørende; ”Bortenregjeringen gjorde lite eller ingenting for aktivt å gå inn for løsning av disse problemene.”¹⁰⁸

---

¹⁰³ Angell, 2004, s. 225, samt Styreprotokoll Arne 25/5- 1971

¹⁰⁴ Styreprotokoll Arne 14/5 1971

¹⁰⁵ Styreprotokoll, Arne 14/5- 1971

¹⁰⁶ Styreprotokoll Arne 14/5- 1971

¹⁰⁷ Styreprotokoll Arne 25/5, 4/6 og 11/8- 1971

¹⁰⁸ Bårdsens uttalelse i Kamsvåg, 1990, s. 225

Det var imidlertid flere skjær i sjøen, ettersom Arne fabrikkers gjeldsproblemer måtte løses før sammenslutning ble aktuelt og sommeren 1971 uttalte statssekretær, Arve Johnsen at forhandlingene var vanskelige og ville ta lenger tid å fullføre enn antatt og bekreftet at alternativet til fusjonen var full nedtrapping av bedriften.¹⁰⁹ Først sent på høsten nådde man frem til en avtale med banken. Denne gikk ut på at det ble innrømmet gjeldssanering mot at Bergen Privatbank overtok bedriftens eiendommer. Styret mente det var bankens overtakelse av bedriftens eiendomsmasse i november 1971, som førte til at det løsnet og Arne fabrikk reelt kom med i fusjonskabalene. Selv om bedriftens verdi var lav etter gjeldsaneringen, ble det uten den store gjelden og den enorme eiendomsmassen, mulig å bli enige om bedriftens stilling i fusjonen med forhandlingspartnerne.

Fusjonen mellom Høie fabrikk, Arne fabrikk og Mosjøen Veveri ble behandlet i en egen Stortingsmelding i februar 1972.¹¹⁰ Det nye konsernet kom til å hete Norion og gjennomføringen av fusjonen som skulle være den lenge etterlengtede løsningen på problemene i Arna, kom 6 mars 1972, nesten fire år etter de første samtalene med Mosjøen og Industridepartementet fant sted. Ledelsen ved bedriften utenfor Kristiansand og direktør ved Høie fabrikk, Peter Mentz Jebsen, fikk hovedansvaret for ledelsen, planlegging og samordning ved de tre bedriftene. Han ble også det nye konsernets øverste leder.¹¹¹

Arne fabrikkers aksjekapital ble nedskrevet til 10 % av sin opprinnelige verdi til 360 000 kr.¹¹² Grunnleggeren i Arna sitt olderbarn, skipsreder Atle Jebsen, tegnet sammen med sin tremening, Peter Mentz Jebsen, ny aksjekapital for 720 000 kr i Arne fabrikk.¹¹³

Aksjekapitalen i Arne fabrikk utgjorde dermed 1,08 mill. kr. Mens Arne fabrikk og Mosjøen veveri skrev ned sine aksjer, skrev Høie dem opp til hele 10 millioner og Staten sørget for en utvidelse av Mosjøen Veveri sin aksjekapital med 6 millioner til 6,85 mill. kr. Staten hadde da totalt 40 % av aksjene i konsernet, mens Jebsen familien gjennom sitt eierskap i Høie finans kontrollerte konsernet med sine 60 %.¹¹⁴ Arnes aksjer var fordelt på flere eiere, men også i Arne bevarte Jebsen familien aksjemajoriteten.

Med Høies aksjekapital på 10 mill. kr, og Mosjøens 6,85 millioner, fortøner Arne fabrikkers aksjekapital med kun 1,08 millioner, seg som en lilleputt, men tar man de innbyrdes

---

¹⁰⁹ Bergens Tidende. 30/6-1971

¹¹⁰ St. prp. 90 1971-72 om sammenslutning av Høie, Arne fabrikk og Mosjøen Veveri

¹¹¹ Peter Mentz Jebsen var grunnleggeren av bedriften i Ytre Arna, Peter Jebsen sitt olderbarns tremening.

¹¹² Styreprotokoll 20/10 1970 viser til møte 4/9-1970, mellom Arnas adv. Haavind og dir. Røed fra Industridepartementet.

¹¹³ St.prp. 90 1971-72, s. 6-9 Jebsen familien beholdt aksjemajoriteten i Norionkonsernet og senere Høie-Arne til slutten

¹¹⁴ St.prp. 90, 1971-72 s. 3-9 Verdiene er beregnet 31/12-70 og oppgitt i 1970 kroner

størrelsesforholdene mellom de tre bedriftene i betraktning, virker Arne fabrikkers stilling påfallende svak. I Ytre Arna arbeidet fortsatt 362 personer i 1972, mens antallet på Høie var 318, og Mosjøen 175. Omsetningen i Ytre Arna var om lag 52 millioner kroner pr. år i de tre årene 1968-70, mot 24 mill. kr. for Høie. Driftsresultatet i Ytre Arna viste imidlertid et underskudd på mellom 0,6 mill. kr. og 1,6 millioner kroner for de 3 aktuelle årene, mens Høie hadde et lite overskudd på mellom 0,4 mill. kr. og 0,7 mill. kr. de samme årene. I dette bildet ble Høie den sterke og Arna den svake, mens Mosjøen kom i en særstilling der staten sikret det meste av egenkapitalen.¹¹⁵

Bedriften i Mosjøen hadde tidligere mottatt statstøtte gjennom Nord Norgesprogrammet, og de distriktpolitiske og sysselsettingsmessige hensyn ble også denne gangen gjørende for Mosjøens overlevelse. Til tross for myndighetenes engasjement fremgår det av St. prp. Nr 90 om tekstilsamarbeidet, at staten ikke hadde til hensikt å involvere seg i de fusjonerte selskaperens drift.¹¹⁶ Staten forsøkte å begrense sitt ansvar der inngrepets målsetning var i henhold til industrikomiteen å sikre de arbeidsplassene som enda fantes i de tre bedriftene.¹¹⁷

Bjarne Mørk Eidem fra Arbeiderpartiet i Nordland var medlem i finanskomiteen, og engasjert for bedriften i Mosjøen. Han uttalte i Stortingsforhandlingen for sammenslåingen i februar 1972 at; ”Sysselsettingen burde være på nåværende nivå”(…)”Etter dei utgreingar som ligg føre, vil gruppa få tilfredsstillande grunnlag for lønnsom drift etter sammenslåinga, men det er sagt frå om at ei forverring av marknadstilhøva vil kunne skipla grunnlaget for utrekningane.”¹¹⁸ Det var altså ikke i utgangspunktet noen garanti om bevaring av arbeidsplassene, selv om dette var en vesentlig del av den intensjon som lå bak fra Statens side.

Med dette lå Arne fabrikkers skjebne i hendene på Norions konsernledelse, der Høies interesser veide tyngst, men det rådet optimisme i Arna i 1972 og man håpet på ekspansjon og utnyttelse av 20 000 ubenyttede kvadratmeter.¹¹⁹ Det som kan oppfattes som Arne fabrikkers

---

¹¹⁵ St.prp. 90, 1971-72 s. 3: Norions aksjekapital utgjorde etter aksjeombytte, til sammen 17,7 mill kr. Prosentmessig fordeler aksjekapitalen seg ved at Statens innskudd på 6 mill. kr. av Mosjøens aksjekapital på totalt 6,85 mill, utgjør i underkant av 40 %, mens Jebesen familien har aksjemajoriteten i både Høie og Arne via sitt eierskap i holdingselskapet Høie finans, slik at Høies aksjepost på 10 mill kr. utgjør i underkant av 60 %, og av Arne fabrikkers 1,08 mill. kr. var 720.000 skutt inn av Jebesen familien og utgjør i overkant av 6 % av den totale aksjekapital i konsernet. (Verdiene er beregnet 31/12-70 og oppgitt i 1970 kroner)

¹¹⁶ Haaland, 1996, s. 145

¹¹⁷ Haaland, 1996, s. 149

¹¹⁸ Mørk Eidems innlegg Stortingsforh. Feb.72, s. 183. Mørk Eidem var medlem av finanskomiteen og representerte Nordland Arbeiderparti. Mørk Eidems uttalelse i Stortingsforhandlingen er også synlig, i teksten til Stortingsmeldingen; ”Etter de fremlagte beregninger vil gruppen få tilfredsstillende muligheter for lønnsom drift etter sammenslutningen. En forverring av markedssituasjonen for tekstilindustrien vil imidlertid kunne forrykke grunnlaget for beregningene.” St. prp.nr.90. 1971-72, s.9

¹¹⁹ Bygdanytt 26/9-72 og Bergens Tidende mars 72

påfallende svake stilling i konsernet kan benyttes til å reise spørsmål om mulig favorisering av Mosjøen veveri, bl.a. basert på avtaleteksten i Stortingsmeldingen, og bedriftens tidligere historikk i forhold til statsstøtte. I avtaleteksten fremkommer at; ”Det legges vekt på å opprettholde sysselsettingen ved Mosjøen veveri.”¹²⁰ Sysselsettingen i Arna var ikke eksplisitt nevnt på samme måte og hva som kan ha ligget i dette, og hvorvidt Statens engasjement for Mosjøen Veveri ble en kime strid, leder til oppfølgingsspørsmål i neste kapittel.¹²¹

Kontinuitet eller brudd i industripolitikken

Hvorvidt regjeringsskiftet våren 1971 representerte et umiddelbart industripolitisk skille som fikk betydning for bedriften i Ytre Arna, kan sees på bakgrunn av flere faktorer. Jeg har tatt for meg uttalelser fra industridepartementet slik de fremkom i styreprotokoller fra Arne fabrikker i perioden 1968-71, samt den senere Stortingsmelding nr 90 fra 1971-72. Jeg har sammenholdt dette med Stortingsforhandling nr 12 1968 og Odelsting prp. 17 1967-68 om kommunesammenslåingen sommeren 1968. I tillegg har jeg benyttet meg av litteratur fra Kamsvåg og Angell der det fremkommer uttalelser fra flere aktører som kan tolkes i lys av hverandre.

En i sentral aktør, fagforeningsmannen Bjarne Bårdsen, så regjeringsskiftet våren 71 som løsningen på Arne fabrikkers problemer og gav Arbeiderpartiregjeringen og statssekretær Arve Johnsen mye av æren for Norionfusjonen.¹²² Bårdsen hevdet at den borgerlige regjeringen foretok seg lite og ingenting for aktivt å gå inn for en løsning av problemene. Jeg har derfor tidligere tolket Bårdsens uttalelse som et uttrykk for et umiddelbart skifte i industripolitikk, men kildematerialet fra bedriftsarkivet viser, at allerede før tekstilutvalgets arbeid var påbegynt, to og et halvt år før regjeringsskiftet, var Industridepartementet indirekte pådrivere for å få i stand en fusjon og allerede våren 1968 ble det referert til at Industriminister Rostoft på møtet mellom industridepartementet og ledelsen i Arne fabrikker hadde sagt at; ”det ville være riktig å benytte statsmidler til gjennomføring av en fusjon.”¹²³ Samtidig ble det vist til at det var ønskelig at private investorer ble brakt inn, for at ikke regjeringen skulle få

---

¹²⁰ St.prp. 90 1971-72, s.6

¹²¹ St. prp. nr. 90 1971-72, s. 4: Også i 1958 hadde Staten skutt inn aksjekapital i Mosjøen veveri med 2,9 mill kr, som tilsvarte ca; 4,9 mill. 1970 kroner. I tillegg ble det fra Staten ytt lån på 7,6 mill kr. i 1959, som tilvarte ca 12,8 mill 1970 kroner. Ved opprettelsen av Norion hadde Mosjøen veveri et akkumulert underskudd på 9,3 mill kr, selskapets sin gjeld til Staten, ved D.U. ble samtidig ettergitt med 16 mill kroner og Staten skjøt igjen inn aksjekapital med 6 mill kr. Statens engasjement i Mosjøen veveri hadde dermed opp til fusjonen, kostet anslagsvis 25 mill. 1970 kroner.

¹²² Kamsvåg, 1990, s.224-225 refererte til Bjarne Bårdsen

¹²³ Styreprotokoll for 17/6 1968

kritikk. I den senere fusjonen mellom de tre bedriftene som fant sted senere var det to av de private eierne som bidro med betydelig aksjekapital, mens eierne i Mosjøen avslo å investere.

Høsten 1970 i det siste forsøket på å få i stand den opprinnelig påtenkte fusjonen mellom Mosjøen og Arne, ble graden av Statens engasjement nærmere spesifisert. Her var Industridepartementet under den borgerlige regjeringen villige til å gå inn med en tredjedel av aksjekapitalen, der Arne og Mosjøen skulle dele de resterende to tredjedelene. Dette betinget en nedskrivning av Arne fabrikkers aksjer til en tiendedel av pålydende, noe som i den senere fusjonen med Høie også ble resultatet.¹²⁴ Det synes derfor å være på det rene at også den borgerlige regjeringen var beredt til direkte engasjement på eiersiden.¹²⁵

Et annet forhold som kan bidra til å kaste lys over den borgerlige regjeringens engasjement er Stortingsforhandlingen om kommunesammenslåingen sommeren 1968, der Kommunalminister Seip, i henhold til Angells tolkning, skal ha avvist at det var aktuelt og bruke det offentlige for å sikre fordelaktige vilkår for tekstilindustrien i Ytre Arna.¹²⁶ Angell mener at Seip sine uttalelser i stortingsforehandlingen gir et inntrykk av hvordan det politiske miljøet i samtiden så krisen i Ytre Arna. Denne tolkningen synes i seg selv ikke urimelig, men om man ser Angells tolkning på bakgrunn av Bårdsens uttalelser slik de fremkommer i Kamsvåg 1990, er det mulig å sitte igjen med inntrykket av at krisen i tekoindustrien og den lokale krisen i Arna sommeren 1968, mer eller mindre ble oversett av de sentrale politiske representantene i den borgerlige regjeringen. Hvis så var tilfelle ville det være riktig å snakke om et skifte i industripolitikk som fikk betydning for bedriften i Ytre Arna, men dette synes ikke å stemme dersom det sees på bakgrunn av uttalelser fra Industriminister Rostoft, Statssekretær Kjos og Dir. Røed, refert i styreprotokollen fra Arne fabrikk mellom våren 1968 og høsten 1970.

Statssekretær Arve Johnsen ble i ettertid tildelt mye av æren for fusjonen og benyttet seg trolig av ”pisk og gulrot” for å få partene til å finne en løsning, men det tyder likevel ikke på at det i den tidligere ledelse i Industridepartementet, skal ha vært mangel på vilje eller forståelse for denne industriens problemer.¹²⁷ Uttalelser i de to sakene, forhandling om kommunesammenslåingen og fusjonsforhandlinger, gjør det mulig å se dem i lys av

---

¹²⁴ Styreprotokoll 20/10- 1970, viser til møte 4 september mellom Arnas adv. Haavind og dir. Røed fra Industridepartementet.

¹²⁵ Slik dette kan tolkes på bakgrunn av St.prp. 90, 1971-72, s.3, samt forfatterne Haaland, og Kamsvåg, ble forhandlingene avsluttet, uten at staten var beredt til direkte engasjement på eiersiden. På grunn av aksjenes verdifastsetting kan det være uklart hva som ligger lå i lovnadene om statlig engasjement, men det er min forståelse den borgerlige regjeringen hadde vilje til økonomisk engasjement.

¹²⁶ Ot.prp.17, 1968, s. 47, Kommunalminister Helge Seip

¹²⁷ Angells tolkning av Seip i Angell, 2004 s. 539 - 540 og Bårdsens uttalelser i Kamsvåg 1990 s. 224-225

hverandre, men ikke godt nok til at de uten videre kobles direkte med hverandre, da det ikke klart nok fremgår av Seip sine uttalelser i hvilken grad regjeringen så, eller ikke så, problemene i tekoindustrien i Arna og kommunesammenslåing i sammenheng. Spørsmålet hvorvidt regjeringsskiftet faktisk innebar et skifte i industripolitikk kan også sees i sammenheng med fra hvem initiativet til fusjon kom. Våren 1968 kan initiativet enda ikke ha kommet fra Tekstilutvalget eller konsulentfirmaet Gherzi selv om det kan leses slik i Stortingsmeldingen.¹²⁸ Det kan trolig utelukkes at Mosjøen veveri sin ledelse har hatt initiativet, så det er sannsynlig at ideen kan ha blitt til enten i Distriktsfondet, eller hos Arne fabrikkers ledelse i møte med industridepartementet, via Industriminister Rostoft eller Statssekretær Kjos. Det var også korrespondanse og møtevirksomhet med Carlsen i D.U. og sentralbanksjef Brofoss, våren og sommeren 1968 vedrørende Statens engasjement i en fusjon.¹²⁹ Så selv om både Stortingsmelding nr 90 og Bjarne Bårdsen i ettertid har gitt Arbeiderpartiet og statssekretær Johnsen æren for fusjonen, lå likevel initiativet og forarbeidet tilbake i tid, mens Rostoft enda var Industriminister.¹³⁰

Et kontrafaktisk moment kan være hvorvidt bedriftene og Industridepartementet hadde lyktes å gjennomføre en fusjon på et lagt tidligere tidspunkt, dersom ikke protestene fra andre bedrifter hadde ført til den ekstra runden som tekstilutvalgets arbeid medførte av tid og påkjenninger for partene. Det ville da kanskje også vært mulig å unngå en del av de økonomiske vanskelighetene med banken som oppstod i etterkant av de mislykkede forhandlingene, dersom Arne og Mosjøen hadde fusjonert allerede i 1968.

Det er mulig å se regjeringsskiftet som en utløsende faktor for fusjon slik Bårdsen gjorde, men det er også mulig å skimte en høy grad av kontinuitet i hvordan industridepartementet forholdt seg til tekstilindustriens problemer. Da Bårdsen tok kontakt med representanter i Industridepartementet vinteren 1971 var trolig allerede Bortenregjeringen i oppløsning som følge av indre stridigheter over EF saken.¹³¹ Når det gjelder situasjonen senere på vinteren 1971 kan Bårdsens uttalelse likevel ha noe for seg, og regjeringsskiftet kan da tilskrives noe

---

¹²⁸ Industridepartementets tekstilutvalgs innstilling avgitt 15/10-1969. Utvalget ble oppnevnt 4 september 1968, ett år før rapporten kom ut. Diskusjonen rundt de første fusjonsplanene våren 68, foregikk ca 4 måneder før Industridepartementets tekstilutvalgs utvalg ble oppnevnt 4 september 1968. Ett og et halvt år før innstillingen ble avgitt 15/10-1969. Slik det ble fremstilt i st.prp. 90, konkluderte utvalget på grunnlag av en analyse fra konsulentfirma Gherzi.

¹²⁹ Styret i Arne fabrikkers orientering av 4 okt 1968 slår fast at det var Arnes representanter som tok kontakt med Mosjøen veveri og ikke omvendt, men dette kan ha kommet etter tips fra samtaler med Utbygningfondets direktør Reidar Carlsen i mai 68, etter referanse fra møtet i styreprotokoll 24/5-1968.

¹³⁰ St.prp. 90, 1971-72, s.3, De tidlige fusjonsplanene ble ikke spesifikt nevnt, men det ble referert tekstilutvalget og konsulentfirmaets arbeid og at forhandlingene ble avsluttet vinteren-1970. Slik jeg har tolket dette tidligere på bakgrunn av Haaland, Angell, samt Bårdsens uttalelser i Kamsvåg 1990, ble forhandlingene avsluttet, *uten* at staten var beredt til direkte engasjement på eiersiden.

¹³¹ Bull 1979 s. 432-435.

av den eventuelle mangelen på interesse fra statsråden og departementsråden etter nyttår.¹³² Etter 17 mars kunne imidlertid Finn Lieds energiske statssekretær Arve Johnsen se saken med nye friske øyne, men om det ikke kom et reelt industripolitisk skille umiddelbart etter regjeringsskiftet i mars 71, slik Bårdsens syn gav uttrykk for, skulle de kommende årene utover 1970 tallet, innebære minst ett industri og økonomipolitisk skifte som fikk følger for tekstilindustrien i Arna.

Kapittel 4. På terskelen til en ny tid

Steder og bedrifter på vei mot større arbeidsmarkeder

Det gikk mot større enheter også i kommunepolitikken da kommunestyret i Arna kommune, samme sommeren som Arne fabrikker kom med i forhandlingene om fusjon, vedtok å si opp samtlige ansatte fra nyttår. Remsethutvalgets innstilling hadde blitt vedtatt i Stortinget der nedbyggingen av tekstilindustrien i Ytre Arna trolig var en av årsakene til at flertallet gikk inn for sammenslåing, og fra 1. januar 1972 var både Arna og Åsane en del av den nye storkommunen Bergen. Det er mulig å se Arna kommunes inntreden i storkommunen i sammenheng med bedriftens problemer våren og sommeren 1968.¹³³ Men inntreden i en større kommune påvirket samtidig bedriftens stilling, da stedets status endres ved at det ikke lenger ligger i en egen kommune. Graden av ensidighet var blant de faktorer som tidligere hadde utløst støtte fra Distriktenes Utbygningsfond og i 1966 hadde Arne fabrikker utvidet sin virksomhet der to nye avdelinger ble etablert med støtte fra utbygningsfondet. Da sted og bedrift havnet i storkommunen, var dette en av flere faktorer som påvirket graden av ensidighet og dermed muligheten for støtte. I tillegg kommer det at en mindre kommunes engasjement for å redde arbeidsplassene, slik som var tilfelle i Arna i 1968 og 1971, trolig ikke ville blitt reflektert av tilsvarende aksjoner fra storkommunens side.¹³⁴

Før kommunesammenslåingen i 1972, arbeidet det 2200 personer i tekoindustrien innenfor de gamle bygrensene i Bergen. I omegnskommunene som ble innlemmet i Bergen samme år, arbeidet det 1782 personer i bransjen i 1972.¹³⁵ Størsteparten av tekoarbeidsplassene i Bergens omegnskommuner var fordelt på bedriftene i Ytre Arna og Salhus. I 1970 arbeidet

---

¹³² Styreprotokoll, Arne, 5/1-1971.

¹³³ Angell, 2004, s. 539 - 540

¹³⁴ Bergens Tidende. 7/5-1968; Tekstilindustrien i Arna betalte i 1967 til sammen 4,5 millioner kr. i skatt fordelt på to bedrifter. Arna kommune sitt driftsbudsjett før 1967, var på 10 millioner kr.

¹³⁵ St.mld. Nr 24, 1977-78, s7.

det 710 personer på Arne fabrikker, mens det i Salhus arbeidet 300 personer fordelt på to tekstilbedrifter. De resterende arbeidet på Espeland og Trengreid.

Halvparten av den samlede tekosyssetningen i landet var lokalisert i byene i 1972.¹³⁶

Legges tallene for Hordaland i 1972 til grunn, var 37 % av det totale tallet lokalisert i Bergen, mens etter kommunesammenslåingen falt 67 % av det totale tallet på den nye storkommunen, der nedgangen i tekoarbeidsplasser i storkommunen viste seg å bli mer markant utover på 1970 tallet enn for landkommunene rundt. Til sammenligning arbeidet det 1895 personer i tekstilbedrifter i de øvrige kommunene i Hordaland, der flesteparten lå på Dale i Vaksdal og Tysse i Samnanger, bedrifter som enda er i drift, der disse stedene på 1980-tallet fortsatt var definert som ensidige.

Det var samfunnsgeografen Hallstein Myklebost, som først etablerte inndelingen av industristedene på grunnlag av datamateriale fra SSB. Han opererte i 1960 med 21 ensidige tekstilsteder i landet. Av 18 ensidige industristeder i Hordaland, var 7 tekstilsteder.¹³⁷ De aktuelle stedene var: Ytre Arna, Salhus, Tysse, Dale, Trengereid, Espeland og Fanahammeren.¹³⁸ I 1970 var det kun 4 ensidige tekstilsteder igjen, Dale, Tysse, Salhus og Ytre Arna.¹³⁹ Både Ytre Arna og Salhus var klassifisert som ensidige industristed i 1960 og 1970, men på grunn av kommunesammenslåingen ble senere tekoarbeidsplassene i det som tidligere var omegnskommunene ikke lenger synlige i statistikken på samme måte som de var i 1970. Ved kommunesammenslåingen i 1972 forsvant slik sett det nivået som utløste myndighetenes støtte. Det var dermed fare for at bedriftens og stedets omstillingsproblemer kunne forsvinne i storkommunens problemer og prioriteringer.¹⁴⁰ Statistisk er det også vanskelig å oppdage Salhus og Ytre Arna etter 1972. Så det at Salhus og Arna blir en del av Bergen kommune, kan ha bidratt til å ta bort fokus fra *bedriften* og *stedets* utfordringer, noe som jeg oppfatter å være to sider av samme sak i den perioden oppgaven omhandler.

Ytre Arna og Salhus, lå på begynnelsen av 1970-tallet samferdselsmessig slik til, at de ikke i praksis var fullt integrert i det større arbeidsmarkedsområdet i Bergen. De var i 1970 enda klassifisert som ensidige industristeder.¹⁴¹ Den tradisjonelle koblingen på ensidige industristeder mellom arbeidssted og bosted, var fortsatt å anse som reell, bl.a. på grunn av at

---

¹³⁶ St.mld. Nr 24, 1977-78.s 7

¹³⁷ Myklebost s. 132-135, tabell s. 111-132 og 134

¹³⁸ Myklebost 1960 s. 211

¹³⁹ Myklebost 1960, tabell s. 132 og 134, og Myklebost 1978 tabell s. 62 og s. 90

¹⁴⁰ Hansen 1997 s. 102

¹⁴¹ Myklebost 1979, s. 90

samferdselsutviklingen var hemmet av veienes tilstand rundt de to stedene frem til at disse var bedre utbygget først på slutten av 1970-tallet.¹⁴² I praksis kunne veiene og kommunikasjonene gjøre det mer krevende for de fleste arbeidstakerne å pendle fra Salhus og Ytre Arna, til Bergen eller Åsane, enn det var *fra* Åsane forøvrig eller *fra* Indre Arna, til Bergen, før 1978.¹⁴³ Til tross for at det i 1964 hadde blitt åpnet togtunnell mellom Indre Arna og Bergen, var det i Ytre Arna i 1972 enda en relativt liten pendlingsandel. Veien mellom Indre og Ytre Arna var lenge diskusjonstema og ble kalt for skammens vei på grunn av alle ulykkene på strekningen, så selv om Indre Arna var et utbyggingsområde, lå likevel bedriften i Ytre Arna kommunikasjonsmessig mer isolert til enn Salhus i 1972.

Selv om nye utfordringer begynner å gjøre seg gjeldende også i Salhus later de ”gamle tidene” til å vare enda noen år, der en annen av de tilbakevendende saker i styret for Salhus tricotagefabrik disse årene, var mangelen på både arbeidskraft og lokaliteter for å utvide produksjonen. I motsetning til bedriften i Ytre Arna hadde trikotasjebedriften i Salhus p.g.a. trang topografi, et begrenset areal til disposisjon, der dette var blant de faktorer som medvirket til å begrense produksjonen i trikotasjen i Salhus på begynnelsen av syttitallet.

På samme tid ble det i nærheten opprettet bedrifter som konkurrerte om arbeidskraften i tekniske yrker, samt at rekruttering av kvinnelig og yngre arbeidskraft ble vanskeligere med konkurranse fra nye servicenæringer og et nytt sentrum av Åsane, der det få år tidligere bare hadde vært spredte gårder og myrlandskap. Dette gjør at Salhus gradvis blir til en periferi, men også mindre ensidig ettersom pendlingen tiltar på samme tid. Det er trolig denne utviklingen som merkes av bedriften i Salhus i form av mangel på arbeidskraft.

Arne fabrikker tok til å trappe ned i det andre industri-bedrifter etablerte seg i nærheten, og i 1968 åpnet to store nye industribedrifter i Salhus og Arne sin nærhet, BMV på Hordvikneset og Toro sin fabrikk i Indre Arna.¹⁴⁴ Mens den nye bedriften i Indre Arna kunne ta imot arbeidskraft det ikke lenger var bruk for i tekstilindustrien i Ytre Arna, merket man i Salhus en ny konkurranse om arbeidskraften i tekniske yrker som gjorde det vanskeligere og dyrere å holde på folkene.

Også i Salhus ble det på samme tid som i Ytre Arna gjort flere forsøk på sammenslutninger og samarbeid med andre tekstilbedrifter. I 1972 ble det avholdt møter med representanter fra bl.a.

---

¹⁴² Angell, 2004, s. 459-462. Samferdselssituasjonen gjorde seg bemerket allerede på slutten av 60 tallet.

¹⁴³ Ot. prp. 17 1968, viser til pendlerandel i Arna var lav. Selv om det var flere fra Åsane generelt som pendlet på 1970 tallet enn fra Arna, er ikke dette det samme som å pendle fra Salhus, selv om Salhus lå i Åsane kommune.

¹⁴⁴ Toro er næringsmiddelprodusent, mens BMV var Bergen Mekaniske Verksteders motorfabrikk, senere overtatt av Rolls Royce.

Janus på Espeland og Safa i Samnanger, for å vurdere ”mulige former for samarbeid.”¹⁴⁵ I 1969 hadde forhandlinger om samarbeid mellom Janus, Devold og Salhus endt med at Salhus trakk seg ut, og i likhet med forhandlingene i 1972 og planene om utvidelse av virksomheten i nabokommunen Meland, ble dette ikke noe av. I Salhus var man seg selv nok.

På midten av 1960-tallet hadde det totalt vært nesten 700 arbeidsplasser i tekstilindustrien i Salhus, fordelt på to bedrifter. På begynnelsen av 1970-tallet, var tallet på ansatte redusert til mindre enn 300.¹⁴⁶ Men selv om det også i Salhus, i perioden fra midten av sekstitallet til begynnelsen av 1970-tallet, fant sted en nedbygging av det totale antallet arbeidsplasser, viser planene om utvidelser at trikotasjebedriften hadde tilgjengelig midler til investeringer mens andre la ned virksomheten.¹⁴⁷ På dette tidspunkt var gjeld og rentebelastning enda ikke en faktor av avgjørende betydning i Salhus, for den gamle Clausen hadde vært en sparsom mann. Kjent er historiene om hvordan han fikk arbeiderne til å sy om sine gamle dresser når de var slitt, for å bruke stoffet på begge sider, og at man heller fikk mekanikere og smed til å lage eller bygge om maskiner enn å kjøpe nytt. Så lenge bedriften eksisterte var det innslag av maskineri fra 1860-1890 tallet i regulær bruk. Bygningsmassen var forruten et tilbygg fra 1953, nærmest for antikvarisk å regne, det var også arbeiderne, som hadde en gjennomsnittsalder på over 60 år, dette var mye selv til tekstilindustrien å være. All denne ”gammeldagsheten” og mangelen på investering i automatisert maskineri og nye produktlinjer var selvsagt baksiden av medaljen av det å ikke ha noe større gjeld, man kunne drive billigere enn i Arna, men ikke like effektivt.

Mens bedriften i Salhus kan sees som gammeldags, var den i Ytre Arna mer moderne og progressiv i karakter. Ikke bare når det gjaldt bygninger og maskiner, men også i mentalitet, der endring og tilpassning til den nye markedssituasjonen stod i fokus og det ble investert store beløp i nye maskiner og bygninger i løpet av 1960 tallet for å modernisere driften og produksjonsprosessene, med nye produkter og materialer av syntetiske fibre. Til dette var nye avdelinger blitt opprettet i 1966 med støtte fra Distriktenes Utbygningssfond.¹⁴⁸ Baksiden av medaljen var at gjelden hadde økt drastisk.¹⁴⁹

---

¹⁴⁵ Låstad, 1884, s. 90-91, ”Janus” er identisk med Stephansens tekstilfabrikk på Espeland, Safa, var forkortelse for Samnanger fabrikk. Begge bedrifter produserte ferdige tekstilvarer, for det meste sokker og undertøy.

¹⁴⁶ Låstad, 1984, s 89

¹⁴⁷ Låstad, 1984, s. 86-87

¹⁴⁸ Nye avdelinger 1966 med produksjon av syntetfiber, bl.a. Anylett på Kongssvinger og Fotlandsvåg fabrikk på Osterøy.

¹⁴⁹ Orientering til ekstraordinær generalforsamling 28.09.71, samt St.prp. 90 s.3 og Kamsvåg s. 226

Da utvidelsene av trikotasjebedriften i Salhus ble diskutert i styret, forutsatte man at de, i likhet med Arne fabrikkers utvidelser i 1966, ville få tilgang på D.U. midler.¹⁵⁰

Distriktsmidlene ble tildelt ut fra flere kriterier, men så lenge bedriftene befant seg i egne kommuner, der stedene også var klassifisert som *ensidige*, var midler fra D.U. et alternativ som bedriftene aktivt vurderte og benyttet seg av. Ytre Arna og Salhus var på mange måter i ferd med å bli innhentet av samferdselsutvikling og byvekst også før 1972. Arna og Åsane sin inntreden i bykommunen, kan for de aktuelle stedenes vedkommende sees som en utilsiktet konsekvens, dersom deres innlemming i storkommunen, raskere enn hva som ellers ville vært tilfelle, bidro til å endre stedenes status, og gjennom det i praksis også endret de aktuelle bedriftenes stilling. Ettersom noen av faktorene som utløste for støtte fra D.U. bidro til at bedrifter på ensidige *steder*, eller i ensidige *industrikommuner* hadde bedre muligheter for oppnå støtte, påvirket det faktum at stedene ikke lenger var å anse som ensidige, deres overlevelsessevne på et kritisk tidspunkt.

Den massive utbygging som pågikk i Åsane, kom som en følge av at Bergen hadde vokst utover sine grenser og manglet tomteareal til både bedrifter og boliger.¹⁵¹ Til tross for at Salhus befant seg i utkanten av en kommune i rask vekst, ble likevel det ensidige industristedet lenge liggende i det som best kan beskrives som en "enklave" fra en annen tid. Det lenge dårlig utbygget veiforbindelse mellom Bergen og Åsane og mellom det som senere kom til å bli sentrale deler i Åsane og Salhus. Etter at Eidsvågstunnelen kom i 1958, bidro dette sammen med den øvrige samferdselsutviklingen utover 1960 tallet, til å åpne veien for utbygging og utflytting som i stor skala tok i bruk kommunen nord for Bergens sentrale og nylig tilrettelagte arealer.¹⁵² Tiltross for Eidsvågstunnelen bør pendling mellom de mer sentrale deler av Åsane og Bergen i årene rundt 1970, likevel ikke likestilles i reisetid mellom Salhus og Bergen. Standarden på veiene rundt Bergen varierte dramatisk og var vesentlig dårligere dess lenger bort fra byen man kom, og ikke å sammenligne med slik det har vært etter den utbygging og utbedring som fant sted på 1970 og 80 tallet.

Utbyggingen av Åsane på slutten av 1960-tallet og begynnelsen av 1970-tallet, sammenfalt i tid med flere faktorer som førte til at en ny tid kunne ta til å utvikle seg også i Salhus. Den gamle patriarken gikk bort i 1967, men hadde hatt innflytelse over bedriften og stedets

---

¹⁵⁰ Låstad, 1984, s. 87 og 95-96

¹⁵¹ Ot.prp. 17 1967-68 og St.forh. nr 8 juni 1968

¹⁵² Eidsvågstunnelen ble åpnet i 1958, men det var fortsatt dårlig vei mellom Salhus og Vågsbotn til 1967.

utvikling så lenge han levde.¹⁵³ Det har vært av interesse å klarlegge i hvilken grad de tette bånd mellom bedriftens ledelse, arbeidere og stedets innbyggere som tradisjonelt hadde vært, fortsatte også etter Clausens tid.

Bedriften hadde egne arbeiderboliger og aldershjem. I tillegg hadde det blitt etablert funksjoner som helsetjenester, bank, post og flere butikker, mens resten av Åsane enda var for periferi å regne. Fergeforbindelsen til Frekhaug var blant det som bidro til at Salhus beholdt sine lokale servicefunksjoner og rolle som samferdsels knutepunkt også etter at utbyggingen i Åsane tiltok, og fortsatte og eksistere som et eget samfunn utover 1970 tallet. Stedets rolle som knutepunkt, sammen med de tette båndene, kan ha påvirket bedriftens evne til overlevelse som industristed. Dette kan også sees i sammenheng med hvorvidt og hvordan ensidigheten definerte mentaliteten på stedet, og om denne fortsatte å ha betydning så lenge bedriften eksisterte og bidro til sysselsettingen på stedet.

Lavprisimport, lønnsomhet og strukturkrise i veveri kontra trikotasje

Et tegn på at tidene var i endring, var en betydelig økning i råvareprisene på ull og bomull. Styret og administrasjon i bedriften i Salhus var svært opptatt av risiko og lønnsomhet i forhold til råvareprisene på begynnelsen av 1970-tallet.¹⁵⁴ Naturfiber hadde i løpet av de første årene på 1970-tallet fordoblet seg i pris, men selv om noe av dette etter 1973, skrev seg fra økede transportkostnader som følge av oljekrisen, berodde det før 1972, for det meste på en dramatisk øket etterspørsel fra land i Øst Asia som etablerte og øket sin produksjon for eksport til Vesten i en helt annen målestokk en tidligere. Kostnadene med produksjon og lønninger i Øst Asia, samt tilgangen på bomull som råvare, var konkurransefortrinn i forhold til de norske produsentene, og etter hvert som importen fra landene i Øst Asia økte, bidro dette til to forhold som sammen trolig bidro til å besegle skjebnen til tekstilbedriftene.

Det ene momentet var presset på råvareprisene, som de tok til å merke i bedriftene på begynnelsen av 1970-tallet. Dette var trolig et resultat av at den totale produksjonen av tekstilvarer økte, mens mulighetene for å fremskaffe mer av naturproduktene ull og bomull, ikke så raskt lot seg påvirke som økningen av produksjon av syntetiske fibre. Dette i sin tur førte til det andre momentet, som kom til å bestå i at de lavere produksjonskostnadene i Øst Asia medførte en prisdempende effekt på det europeiske og innenlandske hjemmemarkedet.¹⁵⁵ Dette sammen med økte kostnader til råvarer, nedbetalinger av investeringene til nødvendig

---

¹⁵³ Forras, 2009, s. 170-175, samt Fyllingsnes, 2007, s 178-179

¹⁵⁴ Jubileumbok for Salhus tricotagefabrik, 1984, Kapittel ved Låstad, s. 90-91

¹⁵⁵ Kamsvåg, 1990, s.282-285

automatisering og modernisering av produksjonen, økte sosiale utgifter og lønnskostnader kom etter hvert til å spise opp fortjenesten.¹⁵⁶ Veveriene hadde merket presset mot prisene på et tidligere tidspunkt enn trikotasjebedriftene.¹⁵⁷ Allerede i 1968 hadde Arne fabrikkene sitt bomullsveveri blitt nedlagt. Flere andre veverier fikk tidlig på 1970-tallet betydelige problemer, og måtte innstille driften.

Vi har sett at trikotasjeprodukter på begynnelsen av 1970-tallet fortsatt opptok andre nisjer på produktmarkedet enn veverienes produkter gjorde. En del av trikotasjevarene, slik som for eksempel Islandere hadde en ”annerledeshet” i forhold til utenlandske produkter, både i forhold til det som kunne importeres til det norske markedet, og som vare til eksport til utlandet. Disse produktene ble oppdaget av nye grupper og bidro til at det enda var nisjer av spesialiteter man fikk ha i fred på markedet. Skillet mellom trikotasje og veving var på grunn av tekniske nyvinninger i ferd med å bli utvisket på begynnelsen av 1970-tallet, der dette enda ikke hadde begynt å gjøre seg gjeldende i trikotasjen i Salhus. Man merket enda ikke den fulle virkningen av den økende konkurransen fra lavprisimporten fra Øst Asia, da bedriften hadde mye av sin etterspørsel på tradisjonelle trikotasje produkter. Stortingsproposisjon nr. 90 om Norionfusjonen tillegger også dette forholdet vekt.¹⁵⁸ Et eksempel på veverienes stilling og lønnsomhet i forhold til trikotasje, var at den andre bedriften i Salhus, *Salhus Veverier*, i 1972 led av de samme problemene som bedriften i Ytre Arna.¹⁵⁹

Da tekstilindustrien kom i gang i Norge på 1850 tallet, var veverier og spinnerier først ute. Selv om det ikke var så mange årene mellom Arne ble etablert som veveri, til Salhus kom i gang med trikotasje 12-13 år senere, kan en mulig analogi illustrere at Salhus enda var upåvirket av konkurransen i 1971-72, ved at etableringen av trikotasjebedrifter i Øst Asia ikke var kommet like langt som for veveri. Slik sett kan en mulig analogi vise at en lignende *forsinkelse-effekt* kan ha funnet sted også 100 år senere. Dette forsterkes også av at den teknologiske utviklingen avanserte en god del i skiftet mellom 60 tallet og 70 tallet, der dette førte til at det ble større likhet mellom teknologien som ble brukt innen moderne strikke og veve-teknikker.

Slik sett kan man anta en mulig sammenheng mellom at det gikk noen år fra eksporten fra bomullsveveriene i Øst-Asia nådde de norske veverienes markeder, til trikotasjebedriftene

---

¹⁵⁶ St.prp. nr.90 1971-72, s. 2

¹⁵⁷ St.prp. 90 1971-72, s. 2

¹⁵⁸ St. prp. 90 1971-72, s. 2: ”Den tekniske utvikling har også ført til at det tradisjonelle skillet mellom bomullsvareindustrien og ullvareindustri er i ferd med å bli utvisket. Dette forhold gjør seg til dels også gjeldende for trikotasjeindustrien.”

¹⁵⁹ Samtale med tidligere disponent ved Salhus veverier; 26/9-2007

merket konkurransen på samme måte, noen år senere. Etter hvert som denne lavprisimporten fra Øst Asia kom til å gjøre seg gjeldende, virket den sterkt prisdempende i markedet.¹⁶⁰ Til tross for omfattende modernisering og økt produktivitet, sank lønnsomheten for Arne fabrikk mellom 1966 og 1971 ytterligere. For bedriften i Ytre Arna som hadde store lån, virket dette derfor ødeleggende og at dette skjedde i en tid med økende inflasjon og kostnader og bidro over tid til å svekke tekstilbedriftens stilling drastisk.

Lønnsomheten for vevde produkter i forhold til trikotasjeprodukter, kan dermed representere et midlertidig skille, som kan bidra til en forklaring på at bedriftene i Salhus og Ytre Arna møtte krisen ulikt der dette kan være en av flere faktorer som påvirket evnen til overlevelse mellom 1966 og 1972. I denne sammenheng kan de økede råvareprisene tolkes som et symptom på den begynnende lavprisproblematikken som senere skulle underminere lønnsomheten. Selv om ”naturlige” konjunktursvingninger gjorde seg gjeldende, rapporterte ikke trikotasjebedriften i Salhus om problemer som kan tilskrives strukturkrise på begynnelsen av 1970 tallet.

Oppsummering og konklusjon

Den krisen deler av tekstilindustrien gjennomgikk på 1960-tallet oppstod delvis som følge av tilpassningen til frihandelsavtaler som medførte endrede vilkår som nødvendiggjorde investeringer i mer moderne utstyr og bygninger for å rasjonalisere driften.

Konkurransesituasjonen på markedet og den tekniske utviklingen innen bransjen endret seg raskere enn tidligere, så behovet for investeringer og det økte kapitalbehovet gjorde at man rasjonaliserte på kreditt og gjorde bedriftene ”kapitalintensive”. Investering på kreditt, sammen med øket konkurranse, førte til tross for rasjonaliseringsgevinsten, til en svekket inntjeningsevne, som følge av rentebelastningen.

For Arne fabrikkers del resulterte dette i at bedriften fikk problemer med å betjene gjelden og da banken var lite villig til å gå med på lettelser, førte dette i sin tur til at man så seg nødt til å legge ned den ene avdelingen etter den andre. Produktene fra Arne fabrikk var mange, men bestod lenge delvis av halvfabrikata i form av metervare av vevet bomulls og ullstoff for salg til konfeksjonsindustrien. Denne delen av tekstilindustrien hadde lavere foredlingsgrad og mindre lønnsomhet og fikk tidlig problemer som følge av tollfritak for tekstilvarer og konkurransen i EFTA. Etter hvert som konfeksjonsbedriftene ble færre, minsket Arne fabrikkers kundegrunnlag fra denne industrien. Dette førte til at man måtte legge om

---

¹⁶⁰ Kamsvåg, 1990, s. 212

produksjonen til ferdigvarer, som igjen bidro til at det ikke lenger var behov for kapasiteten eller lønnsomt å drive flere av avdelingene. Produktene og produksjonsteknikkene hos Arne fabrikker møtte tidligere en hardere konkurranse enn trikotasjebedriften i Salhus. Dette sammen med at Salhus moderniserte senere og i mindre grad enn i Arna, bidro til at man enda ikke hadde rukket å opparbeide seg noen større gjeld. Trikotasjebedriften i Salhus kunne ved hjelp av de bedre marginene mindre gjeld gav, sammen med at en del av produktene og teknikkene enda ikke hadde møtt konkurransen fra lavprisimporten, holde det gående lenger enn Arne fabrikker. I sum førte dette til at krisen som møtte bedriften i Ytre Arna i slutten av sekstitallet, enda på begynnelsen av 1970-tallet ikke hadde nådd Salhus.

Slik sett blir det for enkelt å bare vise til EFTA eller frilisting i seg selv. Men sammen med andre faktorer som lavprisimporten fra Asia, inflasjon og økte kostnader, bidro det ene til å forsterke det andre, der summen førte til at lønnsomheten forsvant først fra små bedrifter med lavt foredlingsnivå. Etter hvert som lavprisproduktene befestet sin posisjon i markedet, kom nedgangen til de større bedriftene. En sammenligning mellom nedgangen i antallet bedrifter og ansatte, kan sammen med tall for produksjon og import, tyde på at det var en slik utvikling har gjorde seg gjeldende.

Bedriften i Ytre Arna hadde i flere år, med hjelp fra myndighetene forsøkt å få i stand samarbeid eller fusjon med andre bedrifter for å stå sterkere, men uten å lykkes. Det var særlig den store gjelden og hvilke bedrifter som skulle produsere hva som utgjorde hindringer for å bli enige om verdien på selskapene og nå fram til en avtale. Krisen i Arna bygde seg opp fra nedbyggingen våren 1968, via fusjonsplaner med både Mosjøen og Dale, før den toppet seg våren og sommeren 1971. Høsten 1971 og vinteren 1971-72, begynte en løsning å ta form. Fagforeningen engasjerte seg og vendepunktet kom delvis med at forhandlingene ble gjenopptatt etter regjeringsskiftet i mars 1971, men det avgjørende vendepunktet kom ikke før på høsten 1971 da banken endelig gikk med på å overta eiendommene og bygningene mot gjeldssanering. Dette muliggjorde bedriftens plass i fusjonen. Det er trolig at regjeringsskiftet hadde betydning for at man nådde frem til et resultat, men det er på det rene at den borgerlige regjeringen også var villig til å bidra til en løsning. Avtalen med banken høsten 1971 var en viktig del av løsningen som kom i form av en egen Stortingsmelding i februar 1972, og endelig ved opprettelsen av Norion i mars samme år.

Del 2. Fra optimisme til pessimisme 1972-1979

Kapittel 5. Fusjoner, en blindvei?

Høsten 1978 var situasjonen igjen blitt så alvorlig for Arne fabrikker at konsernets styre mente dette truet hele Norionkonsernets fremtid.¹⁶¹ Tidligere på sommeren var det lagt frem negative tall for den økonomiske stillingen i konsernet som tilsa en drastisk omlegging av virksomheten for å sikre konsernets eksistens. Konsernledelsen ville ofre bomullsveveriet i Arna og flytte produksjonen til Høies anlegg på Mosby utenfor Kristiansand. Ytterligere 60 arbeidsplasser stod i fare for å forsvinne fra det allerede hardt prøvede industristedet.

Halvannet år tidligere hadde Industridepartementet ved daværende industriminister Bjartmar Gjerde, godtatt en forutsetning om at 165 av arbeidsplassene i konsernet skulle bevares i Ytre Arna, men etter at nye tall var fremlagt ble klart at regjeringen hadde akseptert konsernledelsens ønsker om flytting.¹⁶² På dette tidspunktet hadde Olav Haukvik overtatt som industriminister og anså ikke Gjerdes forutsetning som bindende. Dette utløste sinne og fortvilelse i Arna som enda i dag preger fremstillingen av hendelsesforløpet rundt nedbyggingen av bedriften. Bergens Tidende meldte høsten 1978 om at samfunnet i Ytre Arna var preget av lammelse og det ble fremsatt påstander om løftebrudd og en fullstendig feilslått industripolitikk:

”Saken er et eksempel på en fullstendig feilslått industripolitikk og uverdigg behandling av mennesker, og at myndighetenes lettsindige omgang med garantier og påfølgende løftebrudd har gjort saken til en verkebyll”. Journalisten hevdet at saken var snudd på hodet når det fra Industridepartementet ble hevdet at fortsatt full drift i Arna ville true konsernets framtid, og at” Industriminister Haukvik på en svært lite elegant måte hadde hoppet bukk over statens garanti.”¹⁶³ Fortellingen om sviket har stått sterkt i Arna. Jeg skal i dette kapittelet se på noen av de hendelsene som lå til grunn for avisens og litteraturens beskrivelse.

---

¹⁶¹ Haaland, 1996, s. 157 viser til rettsdokument fra Eidsivating lagmannsrett s. 3-7 (Flyttingen var vedtatt allerede i 1976, men; ”Det var først da den økonomiske situasjonen for konsernet ble så alvorlig, sommeren 1978 at det ble nødvendig med en drastisk omlegging av virksomheten for å sikre konsernets eksistens, at departementet ikke lenger fant å kunne holde forutsetningen om 165 arbeidsplasser ved Arne fabrikker som vilkår for økonomisk støtte til konsernet.”)

¹⁶² Haaland, 1996, s. 157 viser til rettsdokument fra Eidsivating lagmannsrett 1980 s. 3-7

¹⁶³ Bergens Tidende 2 sept. og 5 okt -78 artikler av journalist Harald Maaland skriver i sin kritiske artikkelserie om Norion, at ”industriminister Haukvik på en svært lite elegant måte hadde hoppet bukk over statens garanti.” Journalisten hevdet at saken var snudd på hodet når det fra Industridepartementet ble hevdet at fortsatt full drift i Arna ville true konsernets framtid og Maaland mente at saken var ”et eksempel på en fullstendig feilslått industripolitikk” og uverdigg behandling av mennesker, og at myndighetenes ”lettsindige omgang med garantier og påfølgende løftebrudd hadde gjort saken til en verkebyll.”

I Salhus var enda mye som før i 1978, Trikotasjefabrikken gikk fortsatt med overskudd og sysselsatte rundt 250 personer. Salhus hadde på midten av 1970 tallet fått en forsmak på krisen, da nabobedriften Salhus Væverier gikk konkurs, og arbeiderne på Salhus Tricotagefabrik etter sommerferien 1975 ble satt på 4 dagers uke for første gang siden krigen. Til tross for en dårligere økonomisk situasjon, som følge av nedgangstider i bransjen kjøpte Salhus Tricotagefabrik i 1978, likevel nabobedriften, Salhus Væverier, med bygninger, inventar og maskinpark.

Blant de spørsmål det søkes å besvare i denne delen er årsaken til krisen Arne fabrikk var havnet opp i, og om dette var en annen situasjon enn den bedriften befant seg i ved dannelsen av Norion. Hvilke føringer la det at bedriften nå var en del av et konsern? Hvordan møtte Norions styre krisen i forhold bedriftenes og konsernets interesser? Hva var States rolle og hvilken forskjell gjorde det at staten var involvert og hadde interesser i Mosjøen veveri og hvordan ble dette veid opp mot Arne fabrikkers interesser? Hvilket handlingsrom hadde regjeringen og hvilke forutsetninger lå til grunn for de valg som ble foretatt?

Hvordan kommer forskjelligheten mellom bedriftene i Arna og Salhus til syne? Hvilke føringer lå det at Arne nå var en bedrift i et større konsern for hvilke valg som kunne foretas, kontra den stilling som Salhus trikotasje var i som enkeltbedrift?

Bedriften i Salhus hadde fortsatt muligheter å investere i 1978. I hvilken grad hadde krisen i bransjen slått inn her, og hvordan forholdt ledelsen seg til dette. Hvordan var ledelsens forståelse av bedriftens økonomiske situasjon og hvilke strategier kan ha ligget til grunn for trikotasjebedriftens ervervelse av bygningene etter veveriet?

Spinnerisaken

I Ytre Arna på midten av 1970 tallet ble Norionfusjonen sett på som en god løsning for bedriften. Tallet på ansatte hadde stabilisert seg på 320 personer og det første overskuddet på mange år gjorde at Bergens Tidende i mai 1974 kunne melde om ny optimisme blant de ansatte ved Arna fabrikk.¹⁶⁴ Driften av spinneriet var likevel vanskelig å få til å lønne seg.

Da forhandlingene om Norionfusjonen pågikk var det flere bedrifter med i kabalen enn det som ble det endelige resultatet av sammenslutningen. Solberg Spinderi i Drammen, Halden spinneri og Dale fabrikk hadde vært aktuelle kandidater.¹⁶⁵ St.prp. 90 om Norionfusjonen

---

¹⁶⁴ Haaland, 1996, s. 153, viser til B.T. 10/5-74

¹⁶⁵ St.prp. nr 90, 1971-72, s. 3

åpnet likevel for at flere bedrifter kunne slutte seg til etter hvert. Håpet var at et enda større konsern ville kunne ha stordriftsfordeler i forhold til produktutvikling og markedsføring.¹⁶⁶ Også Bekledningsarbeiderforbundet arbeidet aktivt for at flere bedrifter skulle slutte seg til samarbeidet.¹⁶⁷

Situasjonen for de aktuelle bedriftene som ikke ble med i Norionfusjonen var på midten av 1970-tallet blitt vanskeligere. Det var særlig i spinneriene investeringene hadde sakkert akterut, og det var akutt behov for betydelige investeringer i moderne maskineri og rasjonalisering for å kunne sikre virksomheten både i de aktuelle bedriftene og norsk spinnerivirksomhet som helhet.¹⁶⁸ Dette gjaldt også for Dale fabrikk og Solberg i Drammen, som i likhet med Arne var bedrifter med egne spinneri. Resultatet av at disse spinneribedriftene ikke kom med i Norionkabalens i første omgang, var at myndighetene fikk nedsatt et utvalg som skulle vurdere rasjonalisering og støtte til norsk spinnerivirksomhet i sin helhet. Spinneriutvalget konkluderte i 1974 med at spinnerivirksomheten ved 3 bedrifter burde rasjonaliseres og samordnes i ett selskap for å oppnå større forutsigbarhet i kostnadene ved produksjon av tråd og garn.¹⁶⁹ Spinneriutvalgets anbefalinger ble lagt til grunn for Statens støtte til en strukturrasjonalisering av spinneribedriftene.

Staten hadde med sin 40 % eierandel ikke kontroll over Norion, men kunne likevel benytte seg av muligheten til å gi tilsagn om støtte ut i fra de retningslinjer som lå til grunn i Storingsproposisjonen for Norions sammenslutningen. Ett av Norions formål var nettopp å samordne, integrere og koordinere virksomheten med andre bedrifter i bransjen.¹⁷⁰ Den strukturrasjonalisering som både Stortingetsproposisjon nr.90 og Spinneriutvalget tok sikte på var for å sikre fortsatt virksomhet i bransjen som helhet, ved å gjøre bedriftene mindre avhengig av prissvingninger og usikkerhet for leveranser av tråd og garn. Spinneriene var dyre i drift for bedriftene og enda dyrere å modernisere, men med færre kostnadseffektive og moderne spinneri ville potesialet for lønnsom drift være større.¹⁷¹

---

¹⁶⁶ St.prp. 90, 1971-72s. 2 og s. 8: "Selskapet vil eie, lede og samordne virksomheter innen tekstilindustrien samt arbeide for integrering og koordinering med andre norske selskaper innen bransjen. Selskapet skal drive sin virksomhet etter vanlige og sunne industrielle og forretningsmessige prinsipper", samt. Ind. Dep. Tekstilutvalgets innstilling 1969 s. 46

¹⁶⁷ Kamsvåg, 1990, s. 224

¹⁶⁸ NOU 1974:35 s. 41, Haaland 1996, viser til BT 6/6-74

¹⁶⁹ Kamsvåg, 1990, s. 226 viser i likhet med Haaland, 1996, s. 153 til NOU 1974:35 s. 41, mens styreprotokollen for Arne også viser til spinneriutvalgets rapport av fra 5/3-75.

¹⁷⁰ St. prp. nr 90, 1971-72, s.6

¹⁷¹ NOU 1974:35 s. 41, samt Spinneriutvalgets rapport av 5/3-75.

Spinneriutvalgets konklusjon var en sammenslutning som omfattet spinneriene på Dale fabrikk, Solberg i Drammen og spinneriet ved Arne fabrikk, samt at disse ble oppfordret til å samordne og samarbeide om produksjon med Borregaards spinneri.¹⁷²

Da konklusjonen fra Spinneriutvalget forelå, gikk denne også ut på at Staten måtte støtte sammenslutningen og bidra økonomisk til opprettholdelse og rasjonalisering av norsk spinnerivirksomhet. Årsaken lå blant annet i det store behovet for investeringer som bransjen selv ikke klarte å finansiere. Risikoen ved å foreta investeringer i spinnerisektoren ble ansett som for stor til at man kunne forvente at private selskaper kunne bære belastningen.¹⁷³

Industridepartementets grunnlag for å engasjere seg, lå i spinneriutvalgets konklusjon, mens spørsmålet sett fra bransjens side ble om Staten var villig til å yte økonomisk støtte til de nødvendige investeringene som måtte foretas for å gjøre denne sektoren av bransjen lønnsom.

Spinnerisaken opptok i 1974-75 mye av tiden til Norions styre, og av styreprotokollen fremgår det at det lå en betydelig forventning til at staten ville opprettholde og investere i Spinneriet i Arna ut fra såkalte *beredskapsmessige grunner*.¹⁷⁴ Dette selv om det i Stortingsproposisjon nr. 90 var uttrykt tvil om opprettholdelsen av spinneriet ved Arne, da regjeringen allerede i 1972 avventet en videre samordning av spinnerivirksomheten innad i Norion og utad med andre norske spinneri.¹⁷⁵

Selv om spinneriutvalget hadde konkludert med at det var nødvendig med rasjonalisering og samordning av norske spinnerier der Dale fabrikk og Solberg Spindri i Drammen skulle inngå, arbeidet likevel styret i Norion primært for en modernisering av spinneriet i Arna, og var generelt negativ til spinneriutvalgets planer som tok sikte på å samle virksomheten og bygge opp et moderne spinneri på Dale.¹⁷⁶

Det kom til å utvikle seg uenighet mellom Dale fabrikk og Norion om plassering og organisering av spinnerisamarbeidet: ”Styret stiller seg negativ til å delta i investeringer for et nytt spinneri på Dale, da dette ikke er en del av et større opplegg som både sikrer beskjeftigelsen ved vårt eget spinneri og sikrer våre egne garnforsyninger.”¹⁷⁷

---

¹⁷² NOU. 35. 1974 s. 41, samt spinneriutvalgets rapport av 5/3-75

¹⁷³ St.prp. 90, 1971-72, s. 2, samt NOU. 1974:35, samt Kamsvåg s. 225. og Haaland s. 153 som viser til BT 5/6 og 6/6- 74.

¹⁷⁴ Styreprotokoll Arne 10/12-74 og 17/3-75 og 4/6-75

¹⁷⁵ St.prp. 90 s. 9: ”Spinneriet på Arne vil forsøksvis bli opprettholdt, men garnutvalget vil bli begrenset i og med at Høie vil kunne overta en del av produksjonen.”

¹⁷⁶ Styreprotokoll Arne 20/8-75

¹⁷⁷ Styreprotokoll Arne 20/8-75

Det fremgår at det var ulike oppfatninger i de aktuelle bedriftene hvordan strukturrasjonaliseringen burde fungere i praksis fordi hver av bedriftene ville satse på egne anlegg. Norions ledelse så seg ikke tjent med en løsning som ikke gjorde det mulig å opprettholde eget spinneri og satset på å dra nytte av Statens engasjement til å sikre sitt eget spinneri fremfor å delta i sammenslutningen på de premisser som Spinneriutvalget skisserte og som Industridepartementet hadde lagt til grunn for støtte.

På høsten 1975 konkluderte styret i Norion med at konsernet ikke var tjent med den løsningen som ble skissert av Spinneriutvalget og at det var ”umulig å oppnå lønnsom drift av spinneriet på Arne, selv med 50 % investeringsstøtte”.¹⁷⁸ På et møte med Industriminister Ingvald Ulveseth samme høst fremla direktør Jebsen, Bjarne Bårdsen og tillitsmann i Arna, Anker Johannesen saken, der det ble uttalt at situasjonen for konsernet hadde blitt så alvorlig at man ikke kunne opprettholde spinneriet ut fra vanlige foretningmessige prinsipp. Dersom ikke Staten av beredskapsmessige eller andre (sosiale) grunner ville opprettholde spinnerivirkosomheten, ville denne bli lagt ned i løpet av første kvartal-1976 og 60 arbeidsplasser stod med dette på spill.¹⁷⁹

Statens initiativ til strukturrasjonalisering av spinnerivirkosomheten hadde dermed enten ikke blitt forstått, eller ikke sett som formålstjenelig av Norions styre. Ulveseth som noen år tidligere hadde tatt til orde for en statlig intervensjon for å redde tekoindustrien, var den som måtte nå meddele delegasjonen den skuffende beskjeden at Staten ikke ville bidra med midler til drift eller modernisering av spinneriet på Arne. Det er rimelig at myndighetenes beslutning kom som følge av konsernledelsens manglende vilje til å delta i en strukturrasjonalisering. Følgen var at beslutningen om nedleggelse av spinneriet ble endelig vedtatt i desember.¹⁸⁰

Spinneriutvalgets anbefalinger til rasjonalisering og samordning av spinnerivirkosomheten som Industridepartementet hadde lagt til grunn for støtte, hadde ikke blitt godt mottatt av Norion som i realiteten hadde motarbeidet denne i håp om å kunne sikre investeringer til egne anlegg. Statens avslag, selv om det kom fra Ulveseth som var blant de første politikere som målførte statlige redningsaksjoner for tekoindustrien, kan derfor ikke sees som uventet på bakgrunn av at statens intensjoner og Norions formål var å integrere, og koordinere bransjens virksomhet.¹⁸¹ Til tross for dette uttalte direktør Jebsen til Bergens Tidende at det vakte

---

¹⁷⁸ Styreprotokoll Arne 20/8-75 og 22/10-75

¹⁷⁹ Styreprotokoll Arne 22/10 og 28/10-75 vedr. møte med Industriminister Ulveseth, samt B.T. 25/10-75.

¹⁸⁰ Styreprotokoll Arne 8/12 og 29/12-75 samt Haaland, 1996, s. 148.

¹⁸¹ St. mld. nr 90, 1971-72, s.6

oppsikt i norsk tekstilbransje at myndighetene ikke ville opprettholde norsk spinnerivirksomhet ut fra beredskapmessige hensyn.¹⁸²

Mangel på vilje eller evne til å enes om et spinnerisamarbeid, på grunn av at Norion ikke så seg tjent med de alternativene som kom frem av Spinneriutvalget sine forslag, og de andre aktørene i bransjen sine behov, førte til at det verken ble noe av spinnerisamarbeidet eller støtte til modernisering av spinneriet i Ytre Arna. Det kan dermed se ut til at mangel på evne og vilje til samarbeid i en strukturrasjonalisering av spinnerisektoren, førte til at bedriftene bidro til å undergrave bedriftenes muligheter for rasjonell drift i fremtiden, og gjennom dette svekket deres sjanser til å overleve.

Spinnerisamarbeidet var en av flere saker som avslørte et betydelig sprik mellom bransjens forventninger til myndighetenes eierskap og Industridepartementets intensjoner med sin medvirkning. Oppfatningen av hva Statens rolle skulle være kom til å bidra til en langvarig tautrekking mellom bedriftslederne og bransjens representanter på den ene siden og Staten på den andre.

Tekstilindustrien under motkonjunkturpolitikken

Det at 60 arbeidsplasser stod i fare ved spinneriet, viste at det likevel ikke var grunnlag optimismen som Bergens Tidende hadde rapportert om året før og i 1975 gikk det nok en gang mot underskudd.¹⁸³ På samme tid som det ble kjent at Spinneriet i Arna gikk mot nedleggelse, bevilget regjeringen og Stortinget 100 mill. kr. til støtte for utsatte industribedrifter og Stortingsrepresentant Asbjørn Haugstvedt tok til orde for at Arne fabrikker burde få tildelt en del av dette for å sikre arbeidsplassene ved spinneriet.¹⁸⁴

I 1975 hadde den internasjonale krisen som oppsto i kjølvannet av oljekrisen også nådd Norge. De nye midlene som ble bevilget var et ledd i regjeringens politikk for å møte krisen i den konkurranseutsatte industrien. Denne har senere blitt kjent som *motkonjunkturpolitikken* og representantene for tekoindustrien var blant dem som startet en intens lobbyvirksomhet for å sikre seg en del av midlene.¹⁸⁵

---

¹⁸² Bergens Tidende 30/10 og 7/11-75.

¹⁸³ B.T. 7/11-75 og 30/10-75, samt Haaland, 1996, s. 153

¹⁸⁴ B.T. 13/11-75 viser til Asbjørn Haugstvedts uttalelse om støtte til Arne fabrikker. Haugstvedt var fra Bergen og innvalgt på Stortinget fra KrF Hordaland, han ble senere handelsminister i den borgerlige samlingsregjeringen fra 1983 til 1986.

¹⁸⁵ Sjøilen, 2002 s. 74-75, Horisont nr. 4, Utdrag fra Sjøilens bok; "Hvorfor gikk det galt?"

Den internasjonale krisen ble utløst av oljekrisen i 1973-74, da organisasjonen for oljeeksporterende land (OPEC) gjennomførte et produksjonskutt som førte til en firedobling av oljeprisen. Mange av de store industrilandene som var avhengig av oljeimport la om sin økonomiske politikk. Selv om organisasjonen for økonomisk samarbeid (OECD) anbefalte en ekspansiv økonomisk politikk for sine medlemmer etter oljekrisen, strammet de fleste europeiske land drastisk til valuta, finanspolitikken og kuttet i overføringene til det offentlige av frykt for at økende kostnader skulle føre til inflasjon og betalingsunderskudd overfor utlandet. Dette var en viktig årsak til den konjunkturedgang som fulgte utover på 1970-tallet, og etter hvert gjorde seg gjeldene i Norge.¹⁸⁶

Mens de fleste store industriland foretok en innstramning og prioriterte kampen mot inflasjon på bekostning av arbeidsplasser, gjorde Norge det motsatte da de førte en såkalt *motkonjunkturpolitikk* for å opprettholde aktivitetsnivået under den internasjonale lavkonjunktoren som fulgte i kjølvannet av oljekrisen. I praksis innebar dette en ekspansiv pengepolitikk, lavrente og underskuddsbudsjettering finansiert med låneopptak i utlandet, og det som i denne sammenhengen er viktig, støtte til konkurranseutsatt industri.

Da det under oljekrisen 1973-74, gikk opp for byråkratene i finansdepartementet at oljeforekomstene gav utsikter til store inntekter som kunne komme til å forandre norsk økonomi, ble det lagt fram en Stortingsmelding om petroleumsvirksomhetens plass i det norske samfunn, også kalt *Oljemeldingen*.¹⁸⁷ Meldingen inneholdt en analyse av konsekvensene ved å innføre inntektene av oljeutvinningen i Norsk økonomi.

Økonomene i finansdepartementet mente at oljevirksomheten ville komme til å erstatte den tradisjonelle industriens rolle som *valutaskapende næring*, og at den ekspansjon i offentlig og privat tjenesteyting dette ville medføre, kunne skape knapphet på arbeidskraft.¹⁸⁸

Oljemeldingen som ble lagt fram i februar 1974 innebar en prinsipiell gjennomgang av de økonomiske virkningene av bruken av oljeformuen, og man mente det sannsynlige scenariet ville kunne innebære at knappheten på arbeidskraft man forutså, ville føre til at presset på lønningene kunne medføre at konkurranseutsatt industri måtte innstille, og arbeidskraft bli

---

¹⁸⁶ Hanisch, Sjøilen og Ecklund, 1999, s 234-236

¹⁸⁷ St.meld. nr. 25, 1973-74, også kjent som oljemeldingen eller petroleumsmeldingen

¹⁸⁸ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.229

frigjort. Dersom denne tilpasningen ble overlatt til markedet, antok økonomene at 300 000 årsverk i konkurranseutsatt industri ville forsvinne innen 1980.¹⁸⁹

Konklusjonene i Oljemeldingen om nedbygging av konkurranseutsatt industri, ble av den landbaserte industriens forkjempere sett på som et angrep på deres domene. Både fagforeningene og bedriftseierne hadde sterke talsmenn med gode kanaler for å nå politikerne, og det lå innebygd politiske stridsspørsmål i premissene som ble lagt til grunn i Oljemeldingen.¹⁹⁰

Det var det tydelige tegn til krise i europeisk økonomi og da den internasjonale konjunkturkrisen slo ut i Norge fra 1975 kom eksportindustrien i vanskeligheter. På dette tidspunkt ble den såkalte Industrimeldingen lansert. Stortingsmelding nr. 67 kom fra 1975 om *Norsk industris utvikling og framtid*, tok til orde for en mer aktiv form for politikk i det man tok til orde for å benytte inntektene fra oljen til å subsidiere og opprettholde den tradisjonelle landbaserte industrien.¹⁹¹ Der økonomene i finansdepartementet hadde sett sanering av arbeidsplasser i konkurranseutsatt industri som en uunngåelig følge av overgangen til oljeøkonomi, så politikerne og Industridepartementet oljeinntektene som en mulighet til å styre politikken i ønsket retning og oppfylle noen av de målsettingene som politikerne hadde lagt inn i Oljemeldingen, i form av gode tiltak for å sikre sysselsetting i distriktene. Industrimeldingen la vekt på at industriarbeidsplassene i distriktene hadde samfunnsøkonomisk- og sosial betydning, utover det vanlige bedriftsøkonomiske lønnsomhetsbegrepet.

Da den sanering av industriarbeidsplasser og omstrukturering innen industrien som Oljemeldingen hadde varslet, møtte motstand, må dette i tillegg til industriens egne interesser, også sees på bakgrunn av at det rådende politiske klima på Stortinget og i fagorganisasjonene i årene etter EF-saken og Stortingsvalget i 1973, gjorde at det nå var blitt politisk umulig å ta til orde for sanering av arbeidsplasser.¹⁹²

I Industrimeldingen som kom i 1975, ble det tatt til orde for å benytte inntektene fra oljen til å opprettholde private industribedrifter og det ble vist til lignende argument som landbruksnæringen baserte sine støtteordninger på. Ut fra denne innfallsvinkelen anså man at

---

¹⁸⁹ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s. 229 viser til St.meld. 25 -1973-74

¹⁹⁰ St.mld. nr. 67; 1974-75 om "Norsk industriutvikling og framtid"

¹⁹¹ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.230, viser til St.mld. 67-1974-75

¹⁹² Hanisch, Sjøilen og Ecklund, 1999, s 234-236, samt Sjøilen, 2002, s. 72-73, Horisont nr. 4, "Hvorfor gikk det galt?"

også industribedriftene hadde egenverdi og positive effekter i lokalsamfunnene i form av meningsfylt arbeid i distriktene.¹⁹³

Økonomiske historikere som Hanisch og Sjøilen har ment at oljen bidro til at det finanspolitiske handlingsrommet ble utvidet. ”Pengene politikerne brukte behøvde ikke lenger først kreves inn i form av skatter. Sammen med politisk radikaliserings og overgang til mindretallsregjeringer, bidro de store forventningene som oppsto hos politikere og velgere til at økonomenes analyser ble tillagt mindre vekt i den økonomiske politikken.”¹⁹⁴

Det vises her til et annet moment som hadde betydning for hvilken politikk som ble ført på 70-tallet, den politiske radikaliserings, som etter EF kampen hadde bidratt til at det politiske tyngdepunktet hadde flyttet seg mot venstre.¹⁹⁵ Dette bidro blant annet til en radikaliserings av deler av fagbevegelsen.¹⁹⁶ Etter valget høsten 1973 overtok en mindretallsregjering utgått av Arbeiderpartiet og Brattelis regjering kom tidvis til å få en svak stilling i Stortinget.¹⁹⁷ Skiftet i det politiske klima i tiden etter EF-striden, hadde medført en radikaliserings innen fagbevegelsen som hadde styrket den radikale venstresiden på bekostning av den tradisjonelle innflytelsen Arbeiderpartiet hadde hatt i fagbevegelsen.

Per Kleppe, som mange har ansett for motkonjunkturpolitikens far, uttalte senere om den ekspansive politikken på 1970 tallet at Arbeiderpartiet ”trengte å ta tilbake det politiske initiativet fra de radikale kreftene i arbeiderbevegelsen.”¹⁹⁸ Også Kåre Willoch mente at Arbeiderpartiets politikk hadde basis i partiets markeringsbehov i forhold til radikale krefter i fagbevegelsen, mer enn av hensynet til norsk økonomi.¹⁹⁹ I dette bildet kan motkonjunkturpolitikken, foruten et redskap til å håndtere den økonomiske krisen, også sees som en måte for Arbeiderpartiet å ta tilbake initiativet fra den radikale venstresiden etter EF-nederlaget og valget i 1973.

---

¹⁹³ St.mld. nr. 67- 1974-75; ”Norsk industris utvikling og framtid”, samt Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.230,

¹⁹⁴ Sjøilen, 2002 s. 72, Horisont nr. 4 ”Hvorfor gikk det galt?”

¹⁹⁵ Bull, 1979, s. 466-467; Folkebevegelsen mot EF blitt formann var Hans Borgen fra SP, men det var særlig nestformann Ragnar Kalheim som representerte fagbevegelsen i folkeaksjonen. Kalheim var tillitsmann for arbeiderne ved Akergruppen, Han målbar den radikale delen av fagbevegelsen som fortsatt hadde levende klassekamptradisjoner. Da avstemningsresultat til EF kom 24-25 sept og bidro dette til å markere en ny politisk situasjon.

¹⁹⁶ Lie, 1975, s. 393-396, om AIK: I slutten av januar 1972 ble Arbeiderbevegelsens Informasjons Komité, AIK dannet av medlemmer fra Arbeiderpartiets venstreside for å kjempe mot norsk EF-medlemskap. Formannen var Bernt H. Lund, og blant medlemmene var en rekke kjente navn fra arbeiderpartiet og fagbevegelsen.

¹⁹⁷ Ved Stortingsvalget i 1973 gikk SV frem til 16 mandat og AP mistet 12 representanter. Brattelis mindretallsregjering måtte dermed forholde seg til Sosialistisk Valgallianse, som ved dannelsen var et radikalt parti. Valgresultatet ble sett som et uttrykk for en generell radikaliserings i kjølvannet av EF kampen.

¹⁹⁸ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.236, viser til Kleppes uttalelser til Adresseavisen 17/11-89

¹⁹⁹ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s.235-236, viser til Sejersted 1992

Men selv om motkonjunkturpolitikken kom til å bli svært kostbar og senere ble kritisert for å ha virket kostnadsdrivende, var det likevel bred politisk enighet om denne politikken i sin samtid, særlig fra næringslivets talsmenn etter hvert som krisen i den konkurranseutsatte industrien gjorde seg gjeldende. Ett av utslagene av motkonjunkturpolitikken var nettopp at det våren 1975, av næringslivsledere og industriens talsmenn, ble satt i gang intens lobbyvirksomhet for å skaffe tilgang på midlene som var bevilget for å støtte industrien etter den internasjonale krisen slo inn over landet. Tekoindustrien var sammen med verftsindustrien hadde de mest aktive representantene på dette området.²⁰⁰

Tekstilbransjen hadde gjennom sine organisasjoner arbeidet for en differensiering av arbeidsgiveravgiften.²⁰¹ Da regjeringen satt i gang tiltak for å bedre situasjonen i 1975, kom støtten til tekstilindustrien i form av en driftsstøtte som et tillegg på kr. 2 pr. timeverk. Timestøtten var for tekstilindustrien et eksempel som kan sees som et utslag av motkonjunkturpolitikken, som gikk ut på å styrke konkurranseutsatt industri ved hjelp av selektive tiltak rettet mot næringene.²⁰² Driftsstøtten, eller den såkalte *tokroningen*, som den også kom til å bli kalt, fikk stor betydning for lønnsomheten innen bransjen og ble senere øket til kr. 2.40.- pr timeverk.

Timestøtten kan også tjene til eksempel på at tekstilindustriens lobbyvirksomhet var blant de mer effektive anstrengelsene for å skaffe seg tilgang på de midler som ble bevilget til industrien i denne perioden. Sakens utvikling kan følges via bransjens krav om bransjevis reduksjon av arbeidsgiveravgiften til timestøtten og bransjeprogrammene. Tekstilbedriftenes forbund og Bekledningsarbeiderforbundet arbeidet for å få redusert arbeideravgiften for den såkalte arbeidsintensive industrien, slik tekoindustrien var regnet for å være.²⁰³

Arbeiderpartiet ville imidlertid heller ha et opplegg som favoriserte utkantene. Enten ideen om bransjevis reduksjon i arbeidsgiveravgiften kom fra bransjeforbundet, BAF eller var Industridepartementets initiativ, resulterte saken i at Stortinget i desember 1975 vedtok det som skulle være en midlertidig timestøtte til tekoindustrien på to kroner pr. timeverk. Selv om tiltaket først var ment som en midlertidig løsning, men det skulle vise seg svært vanskelig å

---

²⁰⁰ Sjøilen, Espen, Horisont Nr.4 2002. Utdrag fra boken "Hvorfor gikk det galt" s.74-75

²⁰¹ Kamsvåg, 1990, 259-260

²⁰² Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s. 235 viser til Harald Espeli som i motsetning til Per Kleppe, tolker motkonjunkturpolitikken snevert til å være iverksettelsen av de selektive tiltakene mot industrien. Ser man motkonjunkturpolitikken og tiltakene mot den internasjonale lavkonjunktoren i et større bilde, vil de selektive tiltakene føye seg inn som en del av dette bildet, og kan vanskelig gi mening utenfor denne konteksten. Den første Kleppepakken i det inntektspolitiske samarbeidet med arbeidslivsorganisasjonene, ble lansert i sammenheng med hovedoppgjøret i 1974, og Kleppe selv mener at hele den økonomiske politikken må forstås som en motkonjunkturpolitikk og et svar på den internasjonale lavkonjunktoren.

²⁰³ Kamsvåg, 1990, s.259-265

avvikle denne formen for driftsstøtte når det først var innført, da behovet for støtte øket snarere enn å minske.

Veverisaken

Allerede tre år etter fusjonen, til tross for et lite overskudd året før, ble det høsten 1975 klart at Norionkonsernet var inne i en krise.²⁰⁴ Den varslede nedleggingen av spinneriet i Arna var i seg selv ikke nok til å bringe driften i balanse. Ledelsen så seg derfor tvunget til å ta hele konsernets virksomhet opp til vurdering og var ”innstillet på å gjennomføre ytterligere drastiske tiltak og gjøre dette hurtig”.²⁰⁵ I et internt notat konkluderte man med at ”ut fra rent økonomiske kriterier ville det være riktig å gradvis avvikle Norionbedriftene i løpet av 1976”. Styret var imidlertid enige om at sosiale ”ikke økonomiske hensyn”, førte til at de så seg forpliktet til å fortsette driften.²⁰⁶

Forutsetningen for at driften av Norionkonsernet skulle ha muligheter for å bli lønnsom, var de rasjonaliseringsgevinster som lå i å samordne produksjonen mellom bedriftene. Stortingsmelding 90 om sammenslutningen, slo fast at ”formålet med sammenslutningen er å samordne virksomheten ved de tre bedriftene ut fra et felles opplegg”.²⁰⁷ I sin vurdering av konsernets fremtid, gikk styret i Norion inn for å flytte veveriet på Arne fabrikker til Høies anlegg på Mosby utenfor Kristiansand. Styret mente dette ville innebære besparelser i størrelsesorden 10 mill. kr. som tilsvarte driftstapet for inneværende år.²⁰⁸

Fagforeningen i Ytre Arna på sin side anså styrets planer som et fremstøt for å overføre lønnsom produksjon fra Arne fabrikker til Høie. Navnemerket sengetøy til institusjoner, rederier, hoteller og lignende ble produsert i Arna, mens umerket sengetøy for det sivile marked ble produsert på Høies anlegg.²⁰⁹ Sengetøy for det sivile marked var imidlertid de senere årene blitt særlig utsatt for konkurranse fra lavprisland, mens produksjon av merket sengetøy enda var en beskyttet nisje og en av få produkter som kunne drives lønnsomt, da offentlige institusjoner og norsk næringsliv generelt, helst foretok sine innkjøp innenlands. I tillegg var offentlige innkjøpsordninger ikke regulert på samme måte som de senere kom til å

---

²⁰⁴ Styreprotokoll Arne 22 og 20/11-75; ”Driftsunderskudd på 7,8 mill. kr. i årets to første tertialer, og driftstap 10 mill. kr.

²⁰⁵ Styreprotokoll Arne 22/10-75

²⁰⁶ Notat ”Quo Vadis”, latin for ”hvor går vi”, samt styreprotokoll Norion 28/10-75

²⁰⁷ St.prp. nr 90, 1971-72, s. 6

²⁰⁸ Styreprotokoll Arne 28/10-75

²⁰⁹ B.T. 13/11-75, samt Haaland, 1996, s. 156

bli, der nisjen for navnevarer var delvis beskyttet ved at offentlige innkjøp fra utlandet før 1978 ble ilagt toll.²¹⁰

Hensikten med fusjonen var i utgangspunktet å skape grunnlag for lønnsom og rasjonell drift, så planene om flytting kan sees i sammenheng med intensjonene i den foreliggende Stortingsmelding 90 om Norionsammenslutningen: ” En større grad av spesialisering vil bli mulig der hvor bedriftene har produksjon av samme type produkter. Dette vil særlig gjøre seg gjeldende innenfor sengeutsturs-sektoren”.²¹¹ I Arna så man imidlertid ledelsens planer som et utidig framstøt for å overta en lønnsom produksjon som ville styrke bedriften i Mosby på bekostning av Arna. Da vedtaket om flytting ble stadfestet i august 1976, innebar dette nedleggelse av veveriet i Arna og kom i tillegg til vedtaket om nedleggelse av spinneriet som nylig hadde blitt iverksatt. Nedleggingen av veveriet var mer enn fagforeningene i Arna kunne akseptere da de mente det innebar ”å gi Arne fabrikkers det endelige banesår”. Bergens Tidende karakteriserte det som et brutalt vedtak.²¹²

I en senere artikkel i Bergens Tidende fra 1978 med tilbakeblikk på nedbyggingen av bedriften i Ytre Arna, ble flyttingen av veveriet ikke bare sett som et tiltak for å gjøre Norionkonsernet lønnsomt, men ved å flytte produksjon av de såkalte ”navnevarerne”, fra Arna til Høyie, ville konsernledelsen gjøre om på en arbeidsdeling man angivelig hadde blitt enige om da konsernet ble etablert, og tilegne seg produksjon som de ansatte i Ytra Arna mente tilkom Arne fabrikk.²¹³

Slik det fremgår av Stortingsmeldingen om Norionsammenslutningen, skulle arbeidsdelingen mellom bedriftene være slik at sysselsettingen ble opprettholdt på alle tre produksjonsstedene, men det ble tatt forbehold om at dette gjaldt bare så lenge det var forretningsmessig forsvarlig.²¹⁴ Ved å fremholde saken slik at alle arbeidsplassene stod i fare dersom man ikke foretok en nødvendig rasjonalisering, kunne det hevdes at det ikke lenger var ”forretningsmessig forsvarlig” å opprettholde produksjon av sengetøy på to separate anlegg om dette kunne samordnes og rasjonaliseres ved den ene av fabrikkene.

---

²¹⁰ Anne Mette Ødegård, 2006, ”Offentlige innkjøp som regulator”, s. 2-3, Fafo, Østforum 20/10 06, <http://www.faf.no>, samt NOU 1975:9, ”Regelverk for statens anskaffelsesvirksomhet.” Innen EF var offentlige anskaffelser et viktig område for utvikling av et felles marked. I 1977 kom et EF direktiv om offentlige innkjøp, men i Norge ble fortsatt offentlige innkjøp i utlandet ilagt toll, fem til de nye reglene for offentlige anskaffelser kom i 1978. Ikke før i 1992, etter lang tid med anklager om proteksjonisme, ble tilpassningen til EF reglene for diskriminering av utenlandske varer fullført i Norge.

²¹¹ St.prp. 90, 1971-72, s.9

²¹² Bergens Tidende 13/11-75 og 9/9-76

²¹³ Bergens Tidende 5/10-78, Samt Haaland, 1996, s 155-156

²¹⁴ St.prp. nr 90, 1971-72, s. 6

Selv om Stortingsmeldingen åpnet for endringer i arbeidsdelingen, mente åpenbart fagforeningen at bedriftene i praksis hadde kommet til enighet om en arbeidsdeling, gjennom at bedriften i Arna hadde avgitt andre produktlinjer til konsernets øvrige bedrifter. Det er likevel rimelig å anta at intensjonen bak rasjonaliseringen av sengeutstysproduksjonen kan tas til inntekt for styrets ønske om flytting og at muligheten for disse disposisjonene lå nedfelt i Stortingsmeldingen, der produksjon av sengeutstyr var nevnt spesielt, uten at dette var koblet til at bedriften i Arna hadde fortrinn på produksjon av bestemte varetyper.²¹⁵

Styret i Norion sine planer om å overføre produksjon fra en del av konsernet til en annen, kan sees som en typisk prioritering i et større konsern der konsernledelsens strategi for lønnsomhet innebærer at den ene lokale bedriften reduseres eller legges ned. Når det som her ble satt opp mot at alle arbeidsplassene i konsernet var i fare, kunne prioriteringen lettere forsvares på denne bakgrunn, men det kan det være liten tvil om at den strategi som styret mente ville gagne konsernet, innebar betydelige ulemper for bedriften og arbeiderne i Arna der 60 arbeidsplasser som man i Arna regnet for sikre på dette tidspunkt, ville gå tapt for å sikre konsernets framtid.

Den svake part i dette spillet var Arne fabrikker, men styrets planer for å sikre lønnsom drift, slik de mente det var best, kompliseres at en av eierne var Staten. Men selv om Staten var minoritets-eier med sine 40 %, påkalte likevel det statlige eierskapet et særskilt samfunnsansvar. Dette kom til uttrykk ved at departementsråd Haarr, med de sosiale konsekvenser for arbeiderne tatt i betraktningen, på møte med styret i desember 1975, ba om at flytte- og nedtrappingsplanene ble stilt i bero til saken var skikkelig utredet.²¹⁶ Det ble derfor engasjert konsulent fra Industrikonsulent, IKO for å vurdere rammebetingelser og vilkår for virksomheten ved avdelingene som skulle føre fram til en målsetting for Norions fortsatte virksomhet.

På det samme møtet i Industridepartementet i desember 1975, hadde Norions ledelse levert søknader om støtte og lån til omstilling og flytting. Da søknadene ble avgjort senere samme måned ble det klart at tilsagnene lå på halvparten av det som var søkt om. Styret mente at dette ikke var i samsvar med det de mente de hadde blitt stillet til utsikt med fra departementet, og således i strid med forutsetningene for styrets og bedriftsforsamlingens beslutninger. Norions styre kunne imidlertid ikke akseptere departementets avgjørelse og

---

²¹⁵ St.prp. nr. 90, 1971-72, s.9

²¹⁶ Styreprotokoll 8/12-75 og 29/1-76

mente at konsernet var påført tap ved at myndighetene hadde bedt om å stille tiltak om nedleggelse i bero for å avklare sysselsettingssituasjonen.²¹⁷ Styret ble ytterligere styrket i troen på sin rasjonaliseringsplan da det viste seg at IKO sin konsulentutredning, som var bestilt i samarbeid med Industridepartementet, gav styret i Norion medhold i sine planer. Rapporten konkluderte i samsvar med styrets planer om flytting av produksjon og nedlegging av veveriet på Arne og rapporten gikk inn for at all produksjon av sengetøy burde flyttes til Høies anlegg på Mosby, og man burde satse på å opprettholde veveriet i Mosjøen fremfor i Arna.²¹⁸

Arne fabrikkers stilling i Norionkonsernet trekkes i tvil.

Flytteplanene utløste bekymring og sinne i Arna. Resultatet var at de ansatte og fagforeningen trakk Arnas stilling i konsernet i tvil. Statens representant i Norions styre; Bjarne Bårdsen, var også nestleder i Bekledningsarbeiderforbundet og tidligere tillitsvalgt i Ytre Arna tekstilarbeiderforening. Han hadde på møter med de ansatte i Ytre Arna blitt gjort oppmerksom på at foreningen stilte seg meget kritisk til IKO sin rapport. De tre fagforeningene i Ytre Arna krevet en klar garanti fra Norions styre om at arbeidsplassene ville bli opprettholdt. Uten en slik garanti ville de heller arbeide for at bedriften skulle gå ut av Norion.²¹⁹

Bårdsen stod i en særstilling i og med at han var medlem av styret og Statens representant, men Anker Johannesen som var formann i Ytre Arna tekstilarbeiderforening og medlem av landsstyret i Bekledningsarbeiderforbundet, var også fast møtende varamann for de ansatte i Norions styre. I forbindelse med styrets planer om flytting av produksjon fra Arne til Høie, uttalte Johannesen at om ikke styret tok andre hensyn enn de økonomiske, og arbeiderne i Arna fikk anledning til å vise at veveriet i Ytre Arna var levedyktig, ”så de seg tvunget til å forsøke på egen hånd” (...).²²⁰ Det fremgår at de samme som hadde applaudert fram fusjonen, nå var så skuffet over bedriftens vilkår i konsernet. Johannesen mente i likhet med flere av sine kolleger i den fagforeningen, at bedriften hadde lite å vinne på fortsatt å være en del av konsernet, og at Arne fabrikkers produkter og ekspertise gjorde at mulighetene for å klare seg på egenhånd, var tilstede.²²¹

---

²¹⁷ Referat fra møte i Ind. dep. 9/12 -75, styreprotokoll Norion 29/12 og 29/1-76 viser til bedriftsforsamlingens beslutninger av 8/12-75

²¹⁸ Styreprotokoll Norion 20/5-76, refererer til IKO sin rapport

²¹⁹ Styreprotokoll Norion 18/6-76, samt de ansattes resolusjon 25/11-76

²²⁰ Styreprotokoll Arne 19/8-76

²²¹ Haaland, 1996, s. 158

Administrasjonen i Arna later imidlertid til å ha hatt en annen oppfatning av mulighetene for bedriften i Arna å stå på egne ben enn det fagforeningene gav uttrykk for. for. Disponenten ved Arne fabrikker, Fretheim Øia, mente at bedriftsøkonomiske vurderinger ikke kunne forsvare fortsatt drift på Arne”(....)”Kun andre kriterier enn økonomiske kan begrunne fortsatt drift. ”(....)”Dersom Staten vil legge andre kriterier til grunn, og midler til investeringer oppnås, er mulighet for fortsatt drift tilstede. Men i motsatt fall, er det overfor de ansatte moralsk uforsvarlig å forsøke å opprettholde driften uten investeringer, fordi enhver utsettelse vil forverre virkningen”.²²² Dette vitner om ikke annet, om en forskjellig virkelighetsoppfatning i forhold til den fagforeningens representanter, som senere kom til å arbeide for løsrivelse fra Norion, stod for.

Konsernledelsen valgte å avvente flytting av produksjon og nedlegging av avdelinger til det ble brakt på det rene hvilken stilling myndighetene ville innta til å støtte konsernet økonomisk. I mellomtiden gikk dette utover likviditetssituasjonen, og bedriftene fikk ikke tilsagn om de lån og tilskudd som trengtes for omstilling og modernisering. En medvirkende årsak til at omstruktureringen ble utsatt, var de sosiale konsekvenser og reaksjoner fra de ansatte og pressen som ledelsen regnet med ville komme dersom flytting og nedlegging ble resultatet.²²³ Slik det kommer til uttrykk gjennom styreprotokollen, presset likviditetssituasjonen frem en avgjørelse der det stod om enten å legge ned avdelinger på Høie, dersom produksjonen skulle opprettholdes i Arna, eller omvendt.²²⁴ Styret så det slik at dersom man ikke foretok de nødvendige grepene innen kort tid, ville alle arbeidsplassene i konsernet stå i fare. ”Vår økonomiske stilling og våre resultater gir oss ingen muligheter til å utsette gjennomføring av planen. Administrerende direktør påviste de alvorlige konsekvenser hvis planen ikke straks sattes i verk. Situasjonen er så alvorlig at enhver forsinkelse setter samtlige arbeidsplasser i fare”.²²⁵

Dersom ikke Norions ledelse fikk lagt produksjonen av merket institusjonssengetøy til Høie, ville de legge ned veveriet på Mosby. Dersom ikke Arne fikk beholde den samme produksjonen ville foreningen og arbeiderne arbeide for å gå ut av Norion, mens i

---

²²² Styreprotokoll Norion 19/8-76 referer til Fretheim Øias brev

²²³ Styreprotokoll Norion19/8-76

²²⁴ Styreprotokoll Arne 26/8-76

²²⁵ Styreprotokoll Arne 7/10-76

Industridepartementet ville de ikke ta standpunkt til videre støtte før Norion hadde fattet en avgjørelse.²²⁶

Situasjonen aktørene stod overfor syntes fastlåst og valgene styret stod overfor var et typisk konsernstrategivalg i den forstand at det stod om å ofre en avdeling eller bedrift, for å rasjonalisere og spare en annen avdeling/bedrift. Veivalgene var ikke enkle og ble ytterligere begrenset av at Industridepartementet holdt sin hånd over ett av selskapene, Mosjøen veveri som staten ved flere anledninger hadde kanalisert sin støtte til og bidratt med aksjekapital.²²⁷

I mens styret utover høsten forberedte gjennomføring av omstillingsplanen og flyttingen av veveriet, hadde de ansattes representanter i mellomtiden henvendt seg til Industridepartementet og drøftet løsrivelse av Arne fabrikker fra Norion.²²⁸ Samtidig engasjerte Bergens Tidende seg i saken. I en lederartikkel tok man opp forutsetningene for opprettelsen av Norion og tok parti for de ansatte i Ytre Arna. Avisen omtalte flytteplanene som "et brutalt vedtak".²²⁹ Etter dette fulgte en serie artikler i avisen som var kritisk til Norions ledelse og statens håndtering av saken. Hans H. Rossbach fra Venstre, var en av dem som uttalte seg i avisen og lovet at han selv og andre venstrefolk ved enhver mulig anledning skulle minne Arbeiderpartiet om arbeiderne på Arne fabrikker som de hadde sviktet, dersom regjeringen godtok nedleggelsen av veveriet og flytting av produksjon.²³⁰

Anker Johannessen og Henrik Haaland, tillitsvalgte i Arna, mente at Arne fabrikker var dødsdømt om veveriet og produksjonen av de såkalte navnevarerne, som de mente var selve ankerfestet for bedriften, ble flyttet.²³¹ I november presenterte de ansatte en resolusjon der de krevet en klar garanti om opprettholdelse av arbeidsplassene dersom de skulle gå med på endringer.²³² Innholdet ga tydelig uttrykk for at de ansatte i Arna oppfattet flyttingen som urettferdig og resolusjonen ble opplest på styremøte i Norion sent på høsten 1976: "Vi har måttet oppfatte ledelsen og styreflertallet i Norion slik at gruppen som sådan ser sin egen redning i at Arne fabrikker innstiller sin produksjon. Arne fabrikkers verdifulle egenart og styrke skal overføres til andre".²³³

---

²²⁶ Styreprotokoll Arne 26/8-76

²²⁷ St.prp. 90, 1971-72, s.5-6, samt Styreprotokoll Norion 11/10-76

²²⁸ Styreprotokoll Arne 7/10-76

²²⁹ B.T. lederartikkel 9/9-76

²³⁰ B.T. 10/9-76

²³¹ B.T. 11/9-76

²³² Styreprotokoll Norion 29/11-76, samt de ansattes resolusjon av 25/11

²³³ Styreprotokoll Norion 29/11 Samt de ansattes resolusjon av 25/11 opplest av tillitsmann Haaland på styremøte på Mosby 29/11-76

Arbeiderne tolket Stortingsmelding nr. 90 om opprettelsen av Norion, slik at de på bakgrunn av denne kunne hindre at produksjonen ble overført og avdelinger nedlagt. Forutsetning at produksjonen og sysselsettingen skulle kunne opprettholdes på de respektive stedene, var imidlertid at det ble lagt til grunn en forretningsmessig vurdering.²³⁴ Mens arbeidernes tolkning av Stortingsmeldingen fremstår som at denne gjennom sin intensjon å sikre arbeidsplassene, kunne brukes til å hindre nedlegging av avdelinger, mens styret trolig så det slik at Stortingsmeldingen gav dem mandat til å foreta de disposisjoner som sikret arbeidsplassene gjennom lønnsom drift for konsernet som helhet: ”Selskapet skal drive sin virksomhet etter vanlige sunne industrielle og forretningsmessige prinsipper.” (...) det skal; ”lede og samordne virksomheter innen tekstilindustrien, samt arbeide for integrering og koordinering.”(...) ²³⁵

Stortingsmeldingens intensjon var rasjonalisering og samordning, men fagforeningen la vekt på at Staten gjennom sin økonomiske medvirkning, hadde gitt uttrykk for at den ville hindre at arbeidsplassene i Arna ble borte. Statens medvirkning synes å gå som en ”rød tråd” gjennom hele Arnasaken og at både styret og fagforeningen mente at Staten hadde et særskilt ansvar, selv om styrets og fagforeningens utgangspunktet var forskjellig, vitner dette om at partene hadde store forventninger til myndighetenes rolle i å bevare arbeidsplassene.

Selv om fagforeningen mente at det hadde vært enighet om arbeidsdelingen i konsernet, var det ikke nedfelt i Stortingsmeldingen at de navnemerkede varene skulle produseres i Arna og det er rimelig å anta at bedriftsforsamlingen har hatt konsernets lønnsomhet og overlevelse for øyet da de fattet vedtaket om flytting. I ettertid har Bergens Tidende omtalt arbeidsdelingen i konsernet på en slik måte at det er mulig å få inntrykk av at det nærmest var en objektiv sannhet at siden Arne fabrikker hadde produksjonen av de navnemerkede varene, skulle de ha rett på dette videre, selv om en forretningsmessig vurdering av et rasjonaliseringspotensial tilsa noe annet. Dette kan også ha blitt forsterket og videreført av Anders Haalands fremstilling som viser til Bergens Tidende som kilde: ”flyttingen av veveriet innebar et fremstøt for å overta den lønnsomme produksjonen av merket sengetøy.”²³⁶

Dersom man velger å se det slik jeg tolker Bergens Tidende, at *fordi* Høies produksjon var under prismessig press, kunne man ved å overta den lønnsomme produksjonen i Arna, veie opp for tapet, så er det klart at konsernets prioriteringer har gått ut over Arne fabrikker på en

---

²³⁴ St.prp. Nr. 90, 1971-72, s. 6

²³⁵ St.prp. nr. 90, 1971-72, s. 8

²³⁶ Haaland, 1996, s. 156

utilbørlig måte. Ved reise spørsmålet om hvilke føringer som kan ligge til grunn for ulike strategier i et konsern kontra en enkeltbedrift, viser det seg at konsernets prioriteringer, ikke nødvendigvis er sammenfallende med enkeltbedriftens interesser og overlevelse. Fordelingen av aksjekapitalen i konsernet vist også før fusjonen at Arne ble oppfattet som den svake part. Samfunnet, bedriften og arbeiderne i Arna var imidlertid hardt prøvet fra før og mente at den reduksjon av arbeidsstokken på 170 personer som hadde funnet sted siden fusjonen, og de produktlinjer bedriften hadde avgitt til de andre i konsernet, fikk holde. Veveriet ble sett som kjernen og ankerfestet for bedriften, og nedleggelse av dette innebar, slik arbeiderne så det, at bedriften ikke lenger ville være levedyktig.²³⁷ Motsatt kan det oppfattes som om styret i Norion mente konsernet ikke var levedyktig uten at sengetøyproduksjonen ble rasjonalisert, slik det ble ansett å være mest hensiktsmessig. Mens både styret og arbeiderne ventet på hva Staten skulle foreta seg, ventet Staten på styrets beslutning.

Kapittel 6. Opp og ned i Salhus på 1970-tallet

De gamle i Salhus skal ofte ha sagt at de harde 30-åra aldri kom til Salhus og at mens arbeidsledighet og nødsarbeid var vanlig andre steder, klarte Clausen og hans lojale medarbeidere å holde bedriften på rett kjøll gjennom vanskelige tider, til tross for nedtrapping av arbeidstiden i perioder. Bedriften hadde ord på seg for å være ”tryggheten selv”. Men om de dårlige tidene aldri kom til Salhus i 30-åra, gjorde de sitt inntog da den internasjonale krisen i kjølvannet av oljekrisen begynte å gjøre seg gjeldende også i Norge på midten av 1970 tallet. Bedriften hadde lyktes i å holde det gående med over 250 ansatte og ledelsen på Salhus Tricotage fabrikk ventet i det lengste med å kutte i produksjonen og permittere arbeidere. Man hadde merket en betydelig omsetningssvikt utover våren 1975, og etter å ha utsatt oppstart etter sommerferien en uke for å redusere lagrene, ble det klart at man ikke kom utenom produksjonskutt.²³⁸ Ikke siden krigen hadde det vært permittert arbeidere i ved bedriften, men etter ”nøye samråd med tillitsmennene” så seg nødt til å gjennomføre 4 dagers uke fra september og ut året.²³⁹ Noen av arbeiderne måtte slutte i forbindelse med nedtrappingen og antallet ansatte ble redusert med 13 % til 202 personer mellom 1973 og 1975.

---

²³⁷ Resolusjon fra de ansatte ved Arne fabrikk 25/11-76

²³⁸ Styreprotokoll Salhus Tricotagefabrik 5/9-75

²³⁹ Jubileumsbok for Salhus tricotagefabrik, 1984, kapittel ved Karlsen, s. 98, samt s. 50-55, Problemer å sysselsette alle under krigen, det ble tidvis redusert bemanning, kortere arbeidstid og ledig kapasitet ble satt til vedlikeholdsarbeid.

Driftsstøtten som ble innført i 1975 var et tiltak som for bedriften i Salhus kom riktig tid og førte sammen med flere større ordrer på undertøy til forsvaret, til at bedriften klarte seg gjennom den vanskelige tiden. Det varte imidlertid ikke lenge før ordretilgangen tok seg opp igjen, og trikotasjebedriften i Salhus hadde problemer med å skaffe nok folk til å trappe opp igjen produksjonen da omslaget kom, allerede året etter. Mens antall ansatte ble redusert med 30 personer mellom 1973 og 1975, ansatte bedriften de to påfølgende årene 44 nye og var oppe i 245 ansatte. Dette var en økning på 18 % og økningen utgjorde mer enn reduksjonen de to foregående år. Bemanning, omsetning og produksjon var passert nivået fra før krisen traff i 1975. Også omsetningen som hadde falt med en million kroner fra 1974 til 1975, økte de neste to årene med over 50 % og var i 1977 oppe i 26,4 mill kr., samtidig som produksjonen økte med 30 %, etter å ha falt tilsvarende i forrige periode mellom 1974 og 1975.²⁴⁰

Populariteten til de tradisjonelle produktene, da særlig islendere hadde økt på det internasjonale markedet. Særlig gjorde dette seg utslag i et oppsving i eksporten av islendere til det svenske markedet, der det tradisjonelle plagget var kommet på moten. Det ble også eksport islendere til USA, Finland og Japan. Dette førte til at bedriften opplevd sitt beste eksportresultat noensinne.²⁴¹ En produksjonsøkning på over 30 %, samt 50 % flere ansatte, var oppsiktsvekkende tall for en tekstilbedrift på midten av 1970-tallet. En ”betydelig øket etterspørsel” etter de tradisjonelle produktene styrket troen på fremtiden og både ledelse og arbeidere syntes å tro at bedriften hadde ridd av krisen og blant mange av arbeiderne var troen på bedriften urokkelig.

Resultatet etter oppgangen 1976-77, viste tilsynelatende et pent overskudd, men bak de positive tallene lå forruten øket etterspørsel med påfølgende produksjonsøkning, et driftstilskudd på over det dobbelte av nettoinntekten.²⁴² En klage til ligningsmyndighetene på fastsettelsen av ligningsverdien på aksjene, viser at ledelsen må visst at bedriften allerede var blitt avhengig av de nylig innførte driftstilskuddet fra myndighetene: ”Det anføres at det positive driftsresultatet i stor utstrekning skyldes det statlige støttetiltak på kr 800.000.- Uten dette er inntjeningsevnen dårlig.”²⁴³

---

²⁴⁰ Resultatregnskap og Selvangivelser Salhus Tricotagefabrik 1974-1977, samt jubileumsbok, 1984 s. 99-100

²⁴¹ Jubileumsbok Salhus Tricotagefabrik, 1984, s. 103 Eksportandel på 15 % av omsetningen på de meste

²⁴² Selvangivelse og resultatregnskap Salhus Tricotagefabrik, 1977 viste 355.621 kr. i netto inntekt 1977, samtidig var driftstilskuddet på 800.000 kr.

²⁴³ Klage fra Salhus Tricotagefabrik til Bergen Ligningskontor pr 1/1 1978

Bak de positive tallene i en ellers vanskelig tid lå også driftsstøtten som en viktig faktor. Samlet sett førte en øket ordretilgang i 1976, og myndighetenes tiltak til at Salhus Tricotagefabrik, etter nedgangen i 1975, opplevde en opptur i 1976-77. I ettertid synes en økning av etterspørselen midt på 1970 tallet å komme etter forholdene uventet, men tallene for utviklingen i bransjen for øvrig viser samme tendens, der en produksjonsvekst over et kortere tidsrom trolig kan tilskrives virkninger av motkonjunkturpolitikken.²⁴⁴ Den lokale utviklingstendensen, slik den gav seg utslag for Salhus tricotagefabrik, følger de generelle nasjonale konjunkturturene i perioden og det er ikke vanskelig å se spor av den internasjonale krisen som nådde Norge i 1975 i tallmaterialet fra Salhus. Myndighetenes støttetiltak med timestøtte og investeringsstøtte kom på riktig tidspunkt og virket positivt inn på tekstilbedriftenes utvikling i perioden, så det er rimelig å anta at dette, sammen med øket salget, var det som gjorde at bedriften i Salhus kunne ta tilbake det tapte og ekspandere, samtidig som bedriften i Arna trappet ned. Resultatet var i alle fall at optimismen for en kortere tid rådde i trikotasjebedriften i Salhus på en tid da andre la ned og for 1978 var produksjonen satt opp med henblikk på full beskjeftigelse.²⁴⁵

Tiltross for at Salhus Tricotagefabrik opplevde oppgang etter et dårlig år i 1975, klarte ikke den andre bedriften i Salhus å ri av nedgangen på samme måte, og i mars 1976 ble Salhus Væverier begjært konkurs.²⁴⁶ Trikotasjebedriften hadde i 1974 hatt planer om utvidelse, men fikk problemer med å skaffe lokaliteter.²⁴⁷ Da muligheten bød seg la trikotasjebedriften inn bud på konkursboet etter nabobedriften. De fikk på grunn av sitt lave bud på 1,4 mill. kr, protester fra pensjonsfondet etter nabobedriften som hadde krav i boet og fikk ikke tilslaget før ved tredjengangs tvangsauksjon i 1978, for samme sum. For å finansiere kjøpet og istandsettingen av lokalene, tok bedriften opp et lån på 2 mill kr. i Bergen Bank.

Den daglige ledelsen og styret ved Salhus Tricotagefabrik, kom imidlertid snart til å angre på sin anskaffelse, for ikke bare trengte bygget sterkt vedlikehold og relativt omfattende reparasjoner, men det viste seg også snart at det ikke lenger var grunnlag for utvidelsene de

---

²⁴⁴ St.mld nr 24 1977-78, samt Kamsvåg s. 205: En liten produksjonsvekst mellom 1975 og 1977 kan trolig tilskrives virkninger av motkonjunkturpolitikken.

²⁴⁵ Låstad, 1984, s. 103

²⁴⁶ Bostyrets innberetning til skifteretten for Salhus Væverier, 5/4-76, samt for datterbedriftene, 2/3-79. Salhus Væverier, slått konkurs senere på året 1976. Salhus Tekstil og Nye Salhus veverier var underforetak av det første selskapet og drev videre noen få år der de delte lokaler i de gamle bygningene etter veveriene. Det var en langvarig rettsvist om retten til leieforhold og oppgjør til Salhus Tricotagefabrik. Begge underselskapene gikk konkurs i løpet av 1978-79. Det var ikke midler etter konkursene til å dekke krav fra bl.a. bedriftens eget pensjonsfond, Salhus Tricotagefabrik og Arne fabrikker. Bostyret mente det forelå mangelfull regnskapsføring og eksempler på klanderverdig forretningsførsel. Det ble også inngitt anmeldelse for underslag etter en avtale om produksjon for Arne fabrikker i 1975-76. Flere av sakene ble oversendt påtalemyndigheten og minst en av dem ente i retten.

²⁴⁷ Låstad, 1984, s. 96

hadde planlagt 4 år tidligere. I tillegg oversteg utgiftene til forsikring og renter det de fikk inn på leieinntekter og da leietakerne, Nye Salhus veverier og Salhus tekstil, nok en gang gikk konkurs ett år senere, satt de igjen med en tapsbombe som kom til å tappe bedriften for dyrt ervervede midler på et kritisk tidspunkt.

Dette året, 1978, var det siste året bedriften ble drevet med overskudd, etter dette gikk det bare nedover, men denne gangen langt mer alvorlig enn tidligere. Mens overskuddet på 106.000 kr bare var en tredjedel av året før, var driftsstøtten nå kommet opp i 892.000 kr.²⁴⁸ I tillegg hadde man den økede rentebelastningen og galopperende vedlikeholdsutgifter etter sin investering å ta med i betraktningen. Gjelden som etter kjøpet av veveriene var kommet opp i 10 millioner. Frisleppet av renten hadde brakt denne opp i 10 %, der dette var en belastning som begynte å gjøre seg sterkere gjeldende.²⁴⁹ Etter valget høsten 1977 hadde regjeringen forsøkt å stramme inn på den ekspansive politikken, men da det høsten 1978 ble det klart at regjeringens forsøk på innstramming ikke hadde virket og det ble innført pris og lønnsstopp. For bedriften i Salhus gjorde dette drastiske tiltaket seg gjeldende ved at mens forskjellige råvarepriser steg med mellom 30 og 50 %, fikk man etter gjentatte søknader bare øke prisene med til sammen 8 %.²⁵⁰

I løpet av 1976-78 ble det innført en rekke nye sosiale ordninger som belastet bedriften, alle i og for seg tiltak med gode formål, men tiltakene ble innført over relativt kort tid, og bidro sammen med andre faktorer til øket belastning på et kritisk tidspunkt. Generell ukentlig arbeidstid ble fra april 1976 ved lov redusert fra 42,5 til 40 timer: Dette alene førte til 6 % lavere utnyttelsesgrad i produksjonsapparatet.²⁵¹ I tillegg kom det samtidig ny ferielov med en 5 ferieuke for de over 60. Dette hadde store produksjonsmessige ulemper for bedriften da gjennomsnittsalderen blant de ansatte var over 60.²⁵² I juli påfølgende år ble den nye arbeidsmiljøloven innført og dette krevde en del tilpassninger. Ett år etterpå kom en ny sykkelønsordning og den, fra arbeidsgiverne, fryktede egenmeldingen ble innført. Bedriften måtte betale en større del av sykkelønnen, 10 dager, mot tidligere 4, samtidig som karensdagene forsvant. Mange av de ansatte ved Salhus tricotagefabrik var gamle og slitne, så

---

²⁴⁸ Timestøtten, den såkalte *tokroningen* som var innført ved vedtak i Stortinget i desember 1975, var nå øket til kr 2.40 pr. timeverk og tekstilindustrien var i løpet av få år blitt avhengig av dette driftstilskuddet

²⁴⁹ Hanisch, Sjøilen og Ecklund, 1999, s. 241, omtaler "frisleppet" av renten som et tiltak for å stramme inn kredittpolitikken for å redusere etterspørselen og dermed inflasjonen. I klage til overligningsnemda fra Salhus Tricotagefabrik 4/10-78, angående fastsettelse av aksjeverdi, vises det til øket rentebelastning som følge av myndighetenes "frigivning" av renten som da var kommet opp i 10 %.

²⁵⁰ Styreprotokoll Salhus, 1/11-78, samt Låstad, 1984, s 105

²⁵¹ Styreprotokoll Salhus, 1/11-78

²⁵² Låstad, 1984, s. 99; gjennomsnitt alder var over 60 og det 60 ansatte over 60 år i bedriften

da den nye sykelønnsordningen og egenmeldingen ble innført i juli, doblet sykefraværet seg fra andre halvår 1978.

I tillegg kom det krav fra Statens forurensningstilsyn om renselanlegg på alt avløpsvann. Kravene innebar omfattende investeringer til bygging av utjevnings og sedimenterings – basseng for prosessavløpsvann og slamavskiller for kloakk der utløpet skulle føres ut på 20 meters dyp i fjorden. Summen av alle gode tiltak bidro til at bedriften i 1978 og 1979, ikke klarte å oppnå de forventede resultater ledelsen hadde satt seg fore i det gode året 1977. Utgiftene gjorde seg sterkt bemerket på driftsbalansen og åt seg etter 1978, lenger og lenger inn i den vesle fortjenesten som var mulig å få ut av virksomheten.

Drøfting av årsaker og konsekvenser ved kjøpet av veveriene

Da Salhus Tricotagefabrik i 1978 kjøpte bygningene etter den konkursrammede nabobedriften, var dette på et kritisk tidspunkt. Årsakene til anskaffelsen er ikke like lett å lese ut av kildematerialet som de økonomiske disposisjonene. Det at det lenge hadde vært tette bånd i bedriften og på stedet gjør at det har vært aktuelt å drøfte spørsmål om hvilken motivasjon som kan ha ligget bak denne disposisjonen. I hvilken grad de tette båndene kan ha påvirket og motivert hvilke avgjørelser som ble fattet. Her har jeg forruten korrespondanse i etterkant av kjøpet, styreprotokollen og senere konsulentrapport, måttet ty til få ledetrådene jeg har fått ved samtaler med tidligere ansatte ved bedriften og sammenholde dette med helheten i bildet.

Salhus Tricotagefabrik var i motsetning til Arne fabrikk fortsatt en enkeltbedrift med de muligheter og begrensninger som lå i dette. Den hadde ingen stordriftsfordeler eller sterke eiere å skyldes på, eller som kunne redde dem fra konkurs. Til gjengjeld kunne ledelse og eiere foreta sine prioriteringer ut fra hva de mente var best for den lokale bedriften og samfunnet i Salhus. Bedriften var ikke som Arne, en brikke i et større konsern. Bedriftens selvstendige stilling og lokale eierskap muliggjorde strategivalg som man ikke trengte stå til rette for utenfor stedets og bedriftens sirkler, men disposisjoner man gjorde måtte man desto mer stå til rette for i lokalsamfunnet som var bygget opp og tett sammenvevet med bedriften. I denne sammenheng er det at kjøpet av veveriene er interessant.

Det å få kontroll over bygninger og arealer på stedet kan enda ha vært en prioritering for styret i Salhus i 1978.²⁵³ En slik strategi var tidligere vanlig for enkeltbedrifter på små

---

²⁵³ Styreprotokoll Salhus 11/12-78

industristeder og i Salhus var dette godt kjent i form av arbeiderboliger og tidligere oppkjøp av nabobedrifter.²⁵⁴ De tette båndene på stedet og i bedriften kan slik jeg ser det ha motivert en slik strategi, men om dette var ett av momentene som lå bak anskaffelsen, kan det stilles spørsmålsteget hvorvidt dette i 1978 kan sies å ha vært *gode bedriftsøkonomiske argumenter*. Da de likevel valgte å kjøpe fabrikkbygningene på dette tidspunkt, ser jeg det mer som et utslag av eiernes ansvar for stedet, enn en reell bedriftsøkonomisk strategi. Selv om det er vanskelig med konkrete henvisninger når det gjelder aktørenes motiver i dette tilfellet, har jeg etter samtaler med andre aktører i bransjen og tidligere ansatte ved Salhus Tricotagefabrik, dannet meg en oppfatning av at eierne, også etter Clausens tid, så sine interesser av å ivareta bedriften, best tjent ved at bygninger og arealer i størst mulig grad ble holdt på egne hender. I Salhus henspiller dette også på topografien, ettersom det ikke lot seg gjøre å bebygge stedets begrensede arealer utover de eksisterende fabrikkbygningene. Konklusjonene fra konsulentutredningene som senere ble foretatt, spiller også en rolle i mitt syn på saken om årsakene til ervervelsen av eiendommen, men som jeg tar opp i innledningen har dette materialet kommet meg i hende i etterkant av de opplysninger jeg fikk under mitt arbeidsforhold på Trikotasjemuseet i Salhus og er derfor ikke min eneste kilde til forståelse av dette saksforholdet.²⁵⁵

Da kjøpet ble gjennomført ser vi av ledelsens klage til ligningskontoret i en annen sak, at de må ha vært klar over at bedriftens situasjon fort kunne forverres, all den tid at størrelsen på driftsstøtten der ble nevnt som en vesentlig årsak til bedriftens overskudd. Samtidig hadde de fått med seg at Regjeringen hadde bevilget vesentlig færre midler til industrien i Statsbudsjettet for 1978, og nevnte muligheten av at myndighetenes støttepolitikk i nær fremtid kunne komme til å bli avvirket. ”Dette er en støtte som vi ikke kan regne med i særlig lang tid med de tiltak regjeringen må treffe på grunn av den vanskelige situasjon.”²⁵⁶

Kjøpet kom allerede samme år til å forvolde store utgifter til omfattende utbedringer og det varte ikke lenge før ledelsen angret på sin anskaffelse. Maskinparken var av forskjellige årsaker ubrukelig og uomsettelig. Kjøpet førte også til problemer med ligningsmyndighetene i forhold til eiendomsskatt og verdifastsettelsen av anlegget:

---

²⁵⁴ Kjeldstadli i Gjestland og Hompland, ”Årdal, veket og bygda”, s. 40-43: På ensidige steder ”der industrivirksomheten har dannet samfunnet slik det fremstår, har det vært vanskelig for andre selvstendige virksomheter å etablere seg så lenge virksomheten til industribedriften går bra og er lønnsom”. Kjeldstadli, skriver om Årdal, men peker her, slik jeg ser det på en side av en generell tendens der primærbedriften ønsket å kontrollere det lokale arbeidsmarkedet og eie eller styre bruken av areal og bygninger på stedet.

²⁵⁵ Låstad, 1984, s.105 og 107, samt konsulentrapport fra IKO 1985s 2 og 4 og 6

²⁵⁶ Klage på verdifastsettelse av likningsverdi på aksjer fra Salhus Tricotagefabrik til Bergen likningskontor 1/1 1978

”Anlegget er en belastning for oss” (...) ”maskinparken er ubrukelig og må skrapes. Vi har dessuten fått pålegg om diverse arbeider som må utføres på anlegget og har i år hatt utgifter til reparasjon av heis og elektrisk anlegg til kr 115 000. Bygget har i en årrekke vært dårlig vedlikeholdt og må så snart som vi finner rom til det på budsjettet, underkastes omfattende reparasjoner” (...) ”Vi har ingen illusjoner om å få anlegget til å gå i balanse med det første”.²⁵⁷ I 1979 hadde bedriften kr 180 000 i leieinntekter mens de betalte kr 274 000 i renter, i tillegg kom forsikring og avgifter, dette i henhold til korrespondanse med revisor og ligningskontor.²⁵⁸ Over de neste årene fortsatte kjøpet av anlegget å tappe bedriften for godt over en million kroner.²⁵⁹ Uavhengig av motivasjon, vitner anskaffelsen om en feilinvestering på et kritisk tidspunkt, og om kjøpet av anlegget var motivert av ansvarsfølelsen for lokalsamfunnet, mer enn en strategi for å bedre lønnsomheten i bedriften, kan dette være et eksempel på at det som i mange år var stedets og bedriftens styrke og samhold, kan ha blitt dens svakhet og bidratt til å forverre krisen og undergrave bedriftens evne til å klare seg de kommende årene.

Kapittel 7. En garanti til besvær

I Ytre Arna hadde man andre problem å stri med der stemningen i fagforeningen og avisoverskriftene fra samtiden gir en hentydning til at det ville vært vanskelig for Arbeiderpartiet å unnlate å foreta seg noe i saken med kampen om arbeidsplassene i Arna. Da situasjonen i Norion var som mest fastlåst høsten og vinteren 1976-77, ble regjeringen tvunget til å ta standpunkt, ikke bare til ledelsens planer om flytting, men også de ansattes og foreningens krav om løsrivelse av Arne fabrikk fra konsernet. Direksjonen i Arna hadde imidlertid liten tro på at løsrivelse fra Norion ville bedre situasjonen ettersom resultatregnskapet for Arne viste et underskudd på 4,3 mill. kr. for 1975.²⁶⁰

På dette grunnlag mente styret i Norion at så lenge Staten ikke ville dekke kostnaden med opprettholdelse av driften i Arna eller bidra til løsrivelse av Arne med full refusjon og oppgjør, var styret tvunget til å begrunne full nedtrapping og nedleggelse av A/S Arne

---

²⁵⁷ Brev fra Salhus Tricotagefabrik til Bergen lign. Kontor nov. 1979

²⁵⁸ Korrespondanse mellom Salhus tricotage og Bergen likningskontor nov. 1979

²⁵⁹ IKO rapport 1985. s.14; Tapet de første årene etter kjøpet av veveriene beløp seg til kr 1.171.000.

²⁶⁰ Styreprotokoll Arne 19/8-76 samt B.T. 27/8-76 og Haaland, 1996, s. 155

fabrikker i sin helhet.²⁶¹ Julen 1976 ble feiret i uvisshet i Ytre Arna, for i desember hadde ”departementet meddelt at det offentlige ikke har midler for dekning av underskudd ved fortsatt uforandret drift”.²⁶² Departementet hadde heller ikke fattet noen avgjørelse angående løsrivelse fra Norion. Styrets beslutning om nedleggelse av Arne fabrikker ble bekreftet dersom spørsmålet ikke var avklart innen årsskiftet.²⁶³

I midten av februar forelå fortsatt ingen avgjørelse. Både i styret, på det politiske plan, i departementet og i media var det hektisk aktivitet.²⁶⁴ I et krisemøte etter at det var varslet aksjoner fra de ansatte i Arna, understreket adm. Dir. i Norion Peter Mentz Jebsen, ”de alvorlige konsekvenser dette vil få for ham, hans nærmeste medarbeidere og de ansatte på Høie og Mosjøen hvis løsrivelse skjer og hvis nedleggelse framtvinges fordi de ansatte på Arne nedlegger arbeidet som reaksjon på et avslag I begge tilfeller er det mulig at oppløsning av Norion kan bli konsekvensen”.²⁶⁵ Senere samme dag var Statens representant i Norions styre, Bjarne Bårdsen innkalt til møte med industriminister Gjerde, som tok sikte på å treffe en avgjørelse i saken over helgen.²⁶⁶

Saken ble tett fulgt av Bergens Tidende, som hadde tatt parti med arbeiderne i Arna. Dette bidro trolig til at presset på å finne en løsning økte, for både Industriministeren og ledelsen i Norion.²⁶⁷ Fagforeningens varslede politiske streik bidro trolig til at Industriministeren så seg nødt til å troppe opp på et folkemøte i Ytre Arna for å roe gemyttene.²⁶⁸ Allerede før folkemøtet, kunne Bergens Tidende referere fra innholdet i brevet fra Industridepartementet til fagforeningen i Ytre Arna, der det gikk frem at Staten hadde satt opprettholdelse av arbeidsplassene i Ytre Arna som betingelse for videre økonomisk hjelp til Norionkonsernet.²⁶⁹ Industridepartementet hadde imidlertid avslått arbeiderne i Arna sitt ønske om løsrivelse og mente arbeidsplassene og bedriften var best sikret innen rammene av konsernet.²⁷⁰

---

²⁶¹ Styreprotokoll Norion 7/10- og 25/11-76

²⁶² Styreprotokoll Arne 14/12-76

²⁶³ Styreprotokoll Norion 14/12.76

²⁶⁴ Styreprotokoll Norion 18/2-77 samt B.T. samme dag 18/2-77

²⁶⁵ Styreprotokoll Norion 18/2-77

²⁶⁶ Styreprotokoll Norion 18/2-77 viser til møte i Oslo18/2-77; Regjeringen ville treffe sine avgjørelser over helgen 21/2-77.

²⁶⁷ B.T. 16/2-77 og 18/2-77

²⁶⁸ B.T. 26/2-77

²⁶⁹ B.T. 22/2-77

²⁷⁰ Haaland, 1996, s. 155 referer til B.T. 16/2, 18/2, 22/2 og 26/2

Gjerdas uttalelser i brevet og fra folkemøtet i februar 25/2-77 ble imidlertid av fagforeningen og Bergens Tidende tolket som en garanti for at arbeidsplassene i Ytre Arna var sikret.²⁷¹

En av de uttalelser fra industriministeren som Bergens Tidende refererte etter folkemøtet, vakte harme i Norions styre, der særlig direktør Jebsen tok avstand fra Gjerdas uttalelse om at ”Alle selskaper i Norion vil ryke hvis Arne ryker”.²⁷² Gjerdas uttalelse hadde også framkalt uro blant arbeiderne på Høie sitt anlegg. Styret følte behov for å distansere seg fra avisens gjengivelse av Gjerdas fremstilling om at Norion kom til å falle dersom Arne fabrikk ble nedlagt.²⁷³

På krisemøtet i styret i Norion mindre enn en måned tidligere, hadde imidlertid Jebsen ment at det var sannsynlig at en oppløsning av konsernet ville bli resultatet dersom Arne ble nedlagt.²⁷⁴ Bårdsen som hadde møte med Gjerde senere på dagen, kan ha referert denne uttalelsen fra direktør Jebsen til Industriministeren. Dir. Jebsen hadde etter krisemøtet i Norions styre en telefonsamtale med Gjerde.²⁷⁵ Det er ikke på det rene hvordan han kom til å ordlegge seg overfor ministeren, men det er sannsynlig at den alvorlige situasjonen konsernet befant seg i, kan ha ført til at Jebsen kan ha nevnt muligheten for at en oppløsning av konsernet kunne bli konsekvensen, dersom ikke myndighetene gjennom sin medvirkning hindret en nedleggelse i Arna. Jebsens uttalelse på møtet tidligere på dagen og Bårdsens møte med Gjerde, kan tyde på at det var nettopp Jebsens egen uttalelse, som etter at den var gått gjennom to-tre instanser, kom tilbake i form av avisoverskrifter det var nødvendig å ta avstand fra overfor departementet: ”Styret tar avstand fra presseomtalen av statsråd Gjerdas besøk i Arna (...)”.²⁷⁶

Gjerde på sin side uttalte til Bergens Tidende at ”Regjeringen med denne garantien hadde gjort sitt ytterste” for å bevare arbeidsplassene i Ytre Arna.²⁷⁷ Hvordan man skulle tolke ”garantien” i praksis, kom imidlertid til å bli et stridsspørsmål i årevis framover og allerede en måned senere kom det fram at garantien ikke innebar det de ansatte og avisen hadde tolket ut av Industriministerens uttalelse: ”Dersom vi forstår planen riktig, vil garantien for de 165 arbeidsplassene i Ytre Arna og 30 arbeidsplassene i Fotlandsvåg opphøre etter 3 år. Dette kan

---

²⁷¹ B.T. 22/2-77 og 26/2-77 samt Haaland, 1996, s. 156 viser til folkemøte 25/2-77

²⁷² B.T. 26/2-77 sett i forhold til styreprotokoll Arne 14/3-77

²⁷³ Styreprotokoll Norion 14/3-77: ”Arneberg understreket at den siste utvikling på Arne og presseomtalen av statsråd Gjerdas besøk, har framkalt uro på Høie. Uttalelsen at alle selskaper i Norion vil ryke hvis Arne ryker, kan ikke stå uimotsagt”

²⁷⁴ Styreprotokoll Norion 18/2-77

²⁷⁵ Styreprotokoll Norion 18/2-77 refererer fra krisemøtet i Norions styre samme dag.

²⁷⁶ Brev til Industridepartementet, levert 18/3-77

²⁷⁷ B.T. 26/2-77

vi ikke akseptere. Vi henviser til løftet statsråd Gjerde gav oss om at arbeidsplassene ”(.....)”er sikret så lenge Norion er en realitet”.²⁷⁸

Fagforeningens skuffelse kan tolkes som om det var tvil om hva garantien gjaldt, men kan også tyde på at det allerede kort tid etterpå hadde foregått en tautrekking mellom departementet og ledelsen i Norion om hvilke utslag garantien i praksis skulle gi seg i strukturplanen for konsernet, slik det i ettertid fremkommer i årsberetningen.

Rent logisk og språkteknisk kan det synes som om det er en sammenheng mellom Gjerdes utsagn om at dersom Arne ble lagt ned, ville hele Norionkonsernet ryke, og fagforeningens tolkning av Gjerde som at arbeidsplassene var sikret så lenge Norionkonsernet bestod. Det som kan ha endret bildet i mellomtiden er at det etter all sannsynlighet hadde foregått en tautrekking om finansieringen og lengden på strukturplanen, og dermed garantiens ”løpetid” i ettertid av Gjerdes uttalelse. Jeg baserer dette på at Norions ledelse var klar på at de ikke kunne opprettholde det de omtalte som ”ulønnsomme avdelinger”, samt at de krevde kompensasjon fra Staten for driften i Ytre Arna så lenge avdelingene besto.²⁷⁹

Samtidig som konsernledelsen drev sin lobbyvirksomhet, prøvde Staten å begrense sitt ansvar til en tidsbegrenset periode. Resultatet var at man ble enige om en strukturplan som skulle bevare sysselsettingen for 165 arbeidsplasser i Arna og 30 i Fotlandsvåg ut 1979, og at Staten skulle kompensere for tapet ved driften i Arna med 1,5 mill. kr. samt at videre støtte ble gjort avhengig av opprettholdelse av arbeidsplassene.²⁸⁰

Norions styre fremstiller det i ettertid slik at Industridepartementet, to dager etter at bedriftsforsamlingen i januar enstemmig vedtok strukturplanen som gikk inn for nedlegging av veveriet i Arna, henstilte styret om ikke å gjennomføre planen av hensynet til arbeidsplassene Ved Arne fabrikker. I Norions årsberetning for 1977 heter det at ”etter forhandlinger med Industridepartementet gikk vi med på å forlate strukturplanen for å sikre minst 165 arbeidsplasser på Ytre Arna”(...) mot delvis dekning av ekstraomkostninger og i forhåpning om at det kunne finnes en løsning på en revidert investeringsplan på i alt 57 mill kr. over 3 år.”²⁸¹ Da bedriftsforsamlingen på grunnlag av tautrekkingen med departementet i mars vedtok en revidert strukturplan, var dette under forutsetning av en hurtig avklaring av offentlig medvirkning til finansieringen, men da det senere på høsten viste seg at

---

²⁷⁸ Tekstilarbeiderforeningens brev av 30/3-77 til bedriftsutvalget Norion

²⁷⁹ Styreprotokoll Norion 10/5-77

²⁸⁰ Styreprotokoll Norion 10/5-77

²⁸¹ Årsberetning 1977 for Norion med tilsluttede selskaper

investeringsplanen likevel ikke lot seg finansiere som planlagt, gikk man tilbake til den opprinnelige planen og fikk etter alt å dømme Industridepartementet til å akseptere situasjonen og gå med på flyttingen.²⁸² Resultatet av diskusjonen om størrelsen på kompensasjonen til Norion for å opprettholde arbeidsplassene, bidro trolig til at Industridepartementet så seg nødt til å ”moderere og presisere” statsrådets uttalelser i garantien til å gjelde for en tidsbegrenset periode, i dette tilfelle, så lenge den foreliggende strukturplanen for konsernet gjaldt.

Arbeiderne og journalistene som var tilstede på folkemøtet hvor Gjerde uttalelser falt i februar 1977, hadde oppfattet at garantien gjaldt så lenge konsernet besto. Dette gav seg i den følgende tiden uttrykk i at det forelå forskjellige oppfatninger av situasjonen og hva garantien faktisk innebar.

Da Gjerde, i februar 1977 skal ha; ”forespeilet bruk av betydelige statlige midler for å gjennomføre en omstrukturering av konsernet”(…), er det rimelig å si at dette var egnet til å skape et håp blant arbeiderne som det senere skulle vise seg at det ikke var grunnlag for.²⁸³ Sett fra Norions styre sin side var de få midlene Staten skaffet til veie, ikke på langt nær nok og kom alt for sent til å hindre at veveriet ble lagt ned.²⁸⁴ I henhold til årsberetningen forelå de nødvendige tilsagn til lån og støtte i september og det var stadig uklart hvilken holdning myndighetene ville innta til størrelsen på kompensasjon for opprettholdelse av arbeidsplassene ved Arne fabrikker.²⁸⁵

Når så kompensasjon og videre finansiering ikke kom på plass i tide, og likviditetssituasjonen forverret seg ytterligere, vurderte Norions styre i en konfidensiell alternativ plan hva man kunne gjøre. Det ble fremlagt en; ”Skisse for å sikre økonomisk forsvarlig drift på sikt, som forutsetter at det ikke vil foreligge offentlig medvirkning.”(…)”Dette arbeid skal inntil styret har behandlet planen, behandles strengt konfidensielt, og kun et fåtall medarbeidere trekkes inn”.²⁸⁶ Dette viser at ingenting var avgjort før alt var avgjort og det ble i realiteten omkamp om flyttingen av veveriet da de oppdaterte tallene fra den alternative planen forelå. Mangel på kompensasjon fra Staten, avslag på søknader om støtte og lån til omstrukturering, skapte en likviditetssituasjon som førte til at bedriftsledelsen høsten 1977 så seg nødt til å gå til

---

²⁸² Årsberetning 1977 for Norion med tilsluttede selskaper

²⁸³ Haaland, 1996, s. 156 viser til B.T. 2/9, 30/9 1978

²⁸⁴ Styreprotokoll Norion 31/3, 10/5, 1/7 og 29/8 – 1977, utsettelse og avslag på lån og støtte

²⁸⁵ Årsberetning for Norion med tilsluttede selskaper 1977

²⁸⁶ Styreprotokoll Norion 12/9-77

permitteringer i Arna.²⁸⁷ Permitteringene kom på et tidspunkt da størrelsen på støtten for opprettholdelsen av arbeidsplassene i Ytre Arna ikke var helt avklart, samt at den lovede støtten på 1,5 mill kr. hadde latt vente på seg i det lengste.²⁸⁸ Statsbudsjettet for 1978 var lagt frem og regjeringen hadde forsøkt seg på forskjellige innstrammingsiltak for å få kontroll med kostnadsvekst og inflasjon, selv om den såkalte motkonjunkturpolitikken enda ikke var avviklet.

I det konfidensielle notatet til Norions styre ble det skissert to strategier, den ene vurderte konsekvensene av å opprettholde veveriet og produksjonen av merket sengetøy i Arna, mens den andre tok sikte på en omkamp med Industridepartementet og fagforeningen i Ytre Arna, der lønnsom produksjon ville bli flyttet til Høie og veveriet i Arna nedlagt. Dersom det siste alternativet ble valgt, kunne man slik situasjonen var etter Gjerdes garanti, ikke regne med ytterligere økonomisk støtte fra departementet. ”Administrerende direktør påpekte at den optimale økonomiske løsning ville gi et resultat som er 4,6 mill. kr. bedre enn ved å fortsette driften uten endringer”.²⁸⁹ Den optimale løsning lå her i det alternativet som ga det miste tap.

De økonomiske prognosene som ble lagt frem for styret i Norionkonsernet i 1978 viste at det uten endringer i strukturen, bar mot et underskudd på 7,35 mill. kr., medregnet det forventede statlige tilskudd på 1,5 mill kr. for å opprettholde driften ved veveriet i Arna ut 1979. En flytting av lønnsom produksjon og nedlegging av avdelingen i Ytre Arna, ville i følge samme prognose, gi et mindre underskudd på 2,75 mill. kr.,²⁹⁰ Styret i Noriongruppen gav likevel uttrykk for at de var seg bevisst det ansvaret de hadde for å opprettholde arbeidsplassene, men mente det var; ”uforsvarlig å fortsette driften i uforandret form uten kompensasjon fra de offentlige myndigheter for de merkostnader en slik driftsform innebærer. Kan dette ikke oppnås, ser styret ingen annen mulighet enn å måtte gå inn for en økonomisk forsvarlig plan med de alvorlige konsekvenser for en del av arbeidsplassene dette innebærer, for å forhindre at alle arbeidsplassene settes i fare”.²⁹¹

Dersom situasjonen var så kritisk som det ble gitt uttrykk for, måtte det også fra myndighetenes side kunne forventes at styret i konsernet ville gå inn for det alternativ som

---

²⁸⁷ Styreprotokoll Arna 12/9 og 27/9 og Norion 27/10-77

²⁸⁸ Årsberetning for Norion med tilsluttede selskaper 1977

²⁸⁹ Styreprotokoll Norion 27/9-77 viser til konfidensielt notat; ”utkast til skisse av 21/9-77 for å sikre en forsvarlig økonomisk drift uten særlig offentlig støtte”.

²⁹⁰ Styreprotokoll Norion 27/9-77 viser til prognose 26/9-77 (beløpene er beregnet i 1977 kroner) Adm. rapport til styret 1/7-77 meldte at: ”Sengetøysalget til detaljister har vært uvanlig stille. For større spesialleveranser er interessen økende. (...) På sengetøyssektoren noteres stadig lavere priser for billige importvarer, og presset fra disse varer øker”. Dette kan tolkes som at grunnlaget for lønnsom produksjon av navnevarene, var bedre enn for sivilt sengetøy til det private marked.

²⁹¹ Styreprotokoll 27/9-77

sikret det beste mulige økonomiske resultat, slik som på flere punkt var i samsvar med intensjonene i Stortingsmeldingen om sammenslåingen.²⁹² Dersom man legger til grunn at statens oppfølging av de økonomiske forpliktelsene av opprettholdelsen av arbeidsplassene ved Arne var mangelfull, slik jeg tolker styreprotokollen, kan det være hold i journalist Bergens Tidende, Harald Maalands påstander om en ”feilslått industripolitikk”.²⁹³

Dette om man velger å se det slik at myndighetene og fagforeningen i Arna forventet at Norion kunne ta imot støtet, uten at industridepartementet fulgte opp med finansiering for sine intensjoner og sin garanti, kan det være grunnlag for å karakterisere dette som en feilslått industripolitikk, men da må en et ta forbehold om at styrets fremstilling og agenda kan ha vært å krisemaksimere for å få omstrukturert driften slik de mente var best for konsernet som helhet.

Utviklingen utover høsten og vinteren 1977-78, medførte en ytterligere forverring. Likviditeten var svært anstrengt, og tapene hadde redusert egenkapitalen så mye at; ”det ved et eventuelt opphør, ikke vil være verdier utover det som må til for å dekke forpliktelsene. (...) Til neste år er vår rentebelastning 7 mill. kr., hele 5 % av omsetningen”.²⁹⁴

Styret ville ikke godkjenne budsjettet for 1978, som viste et underskudd på 4,7 mill. kr. Tautrekkingen med myndighetene om støtte og flytteplaner fortsatte. ”Snarest mulig må tilsagn foreligge fra myndighetene om at omkostningene ved ikke å legge om til det økonomisk beste driftsopplegg, vil bli dekket”.²⁹⁵ Slik styret så det ble det opp til myndighetene å finansiere opprettholdelsen av arbeidsplassene i Arna, og dersom dette ikke lot seg gjøre, gikk det mot nedleggelse der ytterligere 100 arbeidsplasser i Ytre Arna ville bli borte.

Det som politikerne på midten av 1970 tallet forstod som en midlertidig konjunkturkrise som motkonjunkturpolitikken skulle bygge bro over, viste se å vare lenger enn noen hadde forutsett. Støtten til industrien syntes i noen tilfeller å utsette problemer som viste seg å være uunngåelige. Stortinget kom etter hvert til å endre sin kriseforståelse der det ble tydeligere at industrien var inne i en strukturkrise som ikke kunne avhjelpes med den samme type støtte som tidligere.²⁹⁶

---

²⁹² St.prp. 90, 1971-72, s. 8

²⁹³ B.T. 30/9-78

²⁹⁴ Styreprotokoll 15/11-77

²⁹⁵ Styreprotokoll 16/12-77

²⁹⁶ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s.241-24

Etter Stortingsvalget høsten 1977, fikk Nordlis regjering et bedre på parlamentarisk grunnlag enn Bratteli hadde hatt og Arbeiderpartiet tok tilbake de mandatene SV hadde vunnet ved valget i 1973 og manglet bare to representanter for å ha flertall alene. Med dette styrket Arbeiderpartiregjeringen sin posisjon overfor de radikale kreftene som hadde brakt partiet på defensiven etter EF nederlaget. Dette gjorde styringsgrunnlaget for regjeringen tryggere, og den ekspansive finanspolitikken og motkonjunkturpolitikken som hadde blitt svært dyr, ble fra høsten 1977 forsøkt tonet ned.²⁹⁷ Da Haukvik overtok etter Gjerde som industriminister i januar 1978 var regjeringen tungt inne i flere industribedrifter der Tandberg, Stavanger Staal og Tyssedal var blant de mer kjente av dem som hadde problemer. Samtidig som saken i Arna utviklet seg lette trolig regjeringen etter muligheter til å begrense sine forpliktelser overfor industrien og det er rimelig å anta at det var i denne konteksten regjeringen så Arne fabrikkers dilemma våren 1978.

I statsbudsjettet for 1978 hadde det blitt bevilget betydelig færre midler til opprettholdelse av konkurranseutsatt industri. I tillegg skar det inntektspolitiske samarbeidet seg våren 1978, der hele hovedoppgjøret gikk til tvungen lønnsnemnd: ”Flere år med ekspansiv økonomisk politikk, solide lønnsstillegg og sosiale reformer, gjorde det svært vanskelig å skape den nødvendige kriseforståelse i oppunionen og på Stortinget.”²⁹⁸ Etter dette ble regjeringen betydelig mer tilbakeholden med å love redningsaksjoner for arbeidsplasser og industri, men for Mosjøen veveri skulle det vise seg at departementet fortsatt hadde midler til rådighet.

Situasjonen i Arna topper seg

Direktør Jebsen på våren 1978 informerte Norions styre om at den nye industriminister Haukvik, som like etter nyttår hadde overtatt etter Gjerde, ville fremme forslag for regjeringen om å tildele Norion et likviditetslån på 1,5 mill. kr. for å innfri garantien om opprettholdelse av arbeidsplassene som hans forgjenger hadde gitt.²⁹⁹ I midten av juni hadde imidlertid enda ikke departementet tildelt konsernet det lovede lånet.³⁰⁰ I løpet av 1977 og første halvår av 1978 hadde Norions egenkapital blitt mer enn halvert, og styret så det slik at etter ferien kunne de ikke lenger utsette omleggingen og flyttingen av produksjonen.³⁰¹ Da Norion først

---

²⁹⁷ Hanisch, Sjøilen og Ecklund, 1999, s. 235-236 og 243, samt Sjøilen, 2002, s. 72-75

²⁹⁸ Hanisch, Sjøilen, Ecklund, 1999, s. 243

²⁹⁹ Styreprotokoll Norion 15/3-78. (Dette betydde i realiteten bare opprettholdelse av arbeidsplassene ut 1979)

³⁰⁰ Administrasjonens rapport til styret i Norion mars – juni 1978

³⁰¹ Styreprotokoll Norion 28/8-78

senere på ettersommeren 1978 mottok det lovede lånet, ble likviditetssituasjonen omtalt som ”uhyre vanskelig”. Det ble lagt fram tall som viste at situasjonen i konsernet var akutt.³⁰²

Selv om myndighetene enda ikke hadde avklart sin videre medvirkning for å sikre arbeidsplassene etter 1979, mente likevel regjeringen at, ”Departementet finner at dets løfter om opprettholdelse av sysselsettingen på Arne for årene 1977-79 er innfridd, og at man her har gått lenger enn de fremlagte tall tilsier.”³⁰³

Styret i Norion sin reaksjon, viser at de allerede før sommerferien var klar til å foreta den endelige beslutningen om flytting av veveriet: ”Styret beklager at det ikke har vært mulig for departementet å avklare i hvilken utstrekning det offentlige kan medvirke til å sikre arbeidsplassene på Arne utover 1979. I første rekke har de ansatte ved Arne krav på en slik avklaring. Men en avklaring er også nødvendig av hensyn til Norion og de ansatte ved de øvrige bedrifter”.³⁰⁴ Styret anbefalte nedlegging av veveriet *mot* de ansattes representant, Anker Johannesens stemme, mens Bårdsen ikke kunne ta stilling før etter å ha konferert med departementet. Han mente at det ikke forelå endelig stillingtaken til videre støtte etter 1979.³⁰⁵ Nedleggingen ble endelig vedtatt i bedriftsforsamlingen i april 1978, mot *en* stemme. Ettersom både Bårdsen og Johannesen begge signerte møteprotokollen, må Bårdsen, Johannesen foreningskollega fra Ytre Arna tekstilarbeiderforening og forbundsfelle i BAF, ha stemt for nedleggelse og flytting av sin kollegas arbeidsplass.³⁰⁶

Dette sier noe om Bårdsens vanskelige dobbeltrolle som statens representant i Norions styre, tillitsvalgt i Arna og nestformann i BAF. Da Bårdsen etter ferien, etter at William Rode gikk av som styreformann, ble valgt til formann i Norions styre, satte dette ham i en særstilling i en vanskelig tid da det skulle fattes avgjørelser som berørte hans egen bedrift og kollegaer i forbundet og i den lokale foreningen.³⁰⁷

De nye tallene som ble fremlagt på sensommeren 1978, førte sammen med departementets beslutning om ikke å gi videre tilsagn til støtte for drift ved veveriet i Arna, til at Norions ledelse fikk det som dem ville, og regjeringen gikk etter hvert med på flytteplanene uten at videre økonomisk støtte var knyttet til opprettholdelsen av arbeidsplassene i Arna.

---

³⁰² Styreprotokoll Norion 21/8-78 og 28/8-78 samt adm. rapport til styret for juli/august-78

³⁰³ Styreprotokoll Norion 10/4-78 med gjengivelse av brev fra industridepartementet

³⁰⁴ Styreprotokoll Norion 10/4-78

³⁰⁵ Styreprotokoll Norion 15/3-78

³⁰⁶ Styreprotokoll Norion refererer fra bedriftsforsamling 10/4-78

³⁰⁷ Bårdsen var formann i Tekstilarbeider forbundet frem til sammenslåingen i BAF, der han satt som nestformann til sin død i 1981.

Da Industriminister Olav Haukvik i november 1978, på et møte i Bergen, meddelte at verken Industrifondet eller departementet hadde midler til fortsatt opprettholdelse av arbeidsplassene og dermed Gjerdes garanti, slik arbeiderne hadde forstått den, var dette bare en bekreftelse på det konsernstyret hadde ant det siste året. For arbeiderne i Arna markerte dette en av Arne fabrikkers mørkeste stunder, og man innså motvillig og skuffet at det gikk mot slutten.³⁰⁸

Det hadde under hele hendelsesforløpet med veverisaken og Gjerdes garanti, slik Norions styre fremstilte saken, vist seg vanskelig å få departementet til å komme opp med adekvate midler for å opprettholde og modernisere veveriet i Arna. Regjeringen hadde siden før statsbudsjettet for 1978 ble kjent, med ulike midler forsøkt å bremse kostnads og inflasjonsveksten. Når Haukvik senhøstes gjorde det kjent at regjeringen ikke hadde midler å tilby for å opprettholde driften i Arna, hadde regjeringens politikk snudd og markerer at motkonjunkturpolitikken var offisielt avvirket og støttemidlene til konkurranseutsatte bedrifter var siden år før, redusert fra 230 mill kr til 70 mill kr.³⁰⁹

Likevel forsøkte de ansatte i Arna å få lokalpolitikere i fylke og kommune til å engasjere seg, og i en lederartikkel i Bergens Tidende ble ansvaret for samfunnet i Ytre Arnas videre skjebne, plassert på Bergen kommune: ”Det dreier seg om hvordan et samfunn skal kunne overleve med alle de kvalitetene som tre-fire generasjoner har bygget opp. Det er dette ansvaret som ligger først og fremst på Bergen kommune, som etter sammenslutningen i 1972 har påtatt seg forpliktelsen med å ivareta umistelige verdier. (...)”.³¹⁰

Ledelsen i Bergen Arbeiderparti tok opp saken med departementet, men etter at Industriministeren hadde vurdert saken igjen, ble avgjørelsen stående.³¹¹ Det ble også forsøkt å skaffe garanti for et driftslån i regi av Bergen kommune og Hordaland fylke for å berge driften, og fagforeningen organiserte politisk streik, men resultatet stod ikke til å endre.³¹²

Bergens Tidenes rolle i Arnasaken

Journalist Harald Maaland i Bergens Tidende var ikke nådig i sin kritikk. Han karakteriserte det hele som en tragedie: ”Denne uke har halvparten av den gjenværende arbeidsstokk i Ytre Arna fått sine oppsigelser. 60-70 blir gående igjen i uvisshet, men med en sterk følelse at de er

---

³⁰⁸ Administrasjonens rapport til styret 5/12 refererte til møte i Bergen med statsråden 7/11-78

³⁰⁹ B.A.24/9-82

³¹⁰ B.T. Lederartikkel 2/9-78

³¹¹ B.T. 5/9-78

³¹² B.T. 30/9, 2/10, 5/10, 11/10-78 og 12/10-78, Styreprotokoll 11/11-78 og B.T. 11/11-78, samt Haaland s. 156

vitne til slutten for en tradisjonsrik bedrift. I beste fall er dette fullstendig feilslått industripolitikk. Ser man på den uverdige behandlingen av mennesker som saken om Arne fabrikk har vært, kan men ikke nøye seg med en nøktern beskrivelse. Det er løftebrudd på løftebrudd, og det er lettsindig bruk av garantier som ikke har vært verd det papiret de er skrevet på. Hele saken har vært en verkebyll fra ende til annen”.³¹³

I denne anledning kan det være grunn til å drøfte Bergens Tidenes fremstilling av saken, ettersom avisen selv ble en av aktørene, ved å spille en rolle i saken ved å hause det hele opp, slik at arbeidere og oppunionens forståelse av saken kan ha blitt farget av troen på at det forelå et svik.

Det har i avisens fremstilling og under saken som fulgte, vært lagt vekt på at Gjerdes etterfølger ikke betraktet sin forgjengers angivelige garanti som bindende. Det har imidlertid vært mindre oppmerksomhet om hva departementets og Norions ledelse ble enige om at garantien i praksis skulle gjelde, samt hvilke føringer Stortingsmeldingen om Norionsammenslutningen la til grunn for Statens rolle i konsernet.

Bergens tidende skrev i sin kritiske artikkelserie om Norion at ”Industriminister Haukvik på en svært lite elegant måte hadde hoppet bukk over statens garanti.”³¹⁴ Det ble tillagt stor betydning at statsråden ikke holdt ord, men at den avtalen Norions ledelse var blitt enige med departementet om, bare gjaldt ut 1979, var ikke refert.³¹⁵ Journalisten hevdet videre at saken var snudd på hodet når det fra Industridepartementet ble hevdet at fortsatt full drift i Arna ville true konsernets framtid. Nå var det imidlertid konsernets ledelse som fremstilte saken slik for Industridepartementet høsten 1978, og ikke omvendt. Det var Norions styre og ikke Industridepartementet som hevdet at fortsatt drift i Arna, satte arbeidsplassene i fare.

Dette kan være et eksempel på at sakene kan komme til å bli fremstilt i media på en litt annen måte enn opphavskilden hadde tenkt seg, og at avisartikler i ettertid, selv om de kan være en verdifull kilde, bør brukes med forsiktighet og om mulig sees i sammenheng med andre kilder, for å få tak i sammenhengen utsagnene opprinnelig hørte hjemme i.

Arbeiderne i Ytre Arna fikk etter måten mye oppmerksomhet om sin sak og historien om sviket er den som er blitt stående om begivenhetene som førte til nedleggningen av veveriet og

---

³¹³ B.T. 30/9-78

³¹⁴ Bergens Tidende 5/10-78 artikkel av journalist Harald Maaland

³¹⁵ Styreprotokoll Norion 10/4-78 med gjengivelse av brev fra Industridepartementet: ”Departementet finner at dets løfter om opprettholdelse av sysselsettingen på Arne for årene 1977-79 er innfridd, og at man her har gått lenger enn de fremlagte tall tilsier.”

etter hvert resten av bedriften i Ytre Arna. Et av de sterke uttrykkene dette gav seg var et bilde i en av avisoppslagene våren 1979, der arbeiderne hadde hengt opp et av de siste lakenene fra produksjonen, merket det med et kors, og påskriften; ”D.N.A. æreslund for brutte løfter.”

Foreningen skrev et åpent brev til Statsminister Oddvar Nordli der de uttrykte sin skuffelse og frustrasjon, noe som også fikk oppmerksomhet i media. Et NRK program fra april samme året ved Ellen Aanesen, tok opp de oppsagte arbeiderne i Arnas situasjon under tittelen; ”Rett til arbeid, men ikke for alle.” Det er mediernes fremstilling av begivenhetene som har festet seg i historien om nedbyggingen av bedriften i Ytre Arna, der Arbeiderpartiets statsråder og Norions styre har vært utpekt blant dem som kunne klandres.

Statlig redningsaksjon i Mosjøen

Dramatikken var imidlertid ikke over med dette. I februar 1979 raste deler av taket på veveriet i Mosjøen sammen på grunn av snøfall.³¹⁶ Det var på dette tidspunkt ikke midler i konsernet til å dekke tapet ulykken medførte, og på grunn av de økonomiske konsekvensene dette ville få for Norions selskaper, vurderte styret å levere oppbud for bedriften til Skifteretten.³¹⁷ Igjen var det spørsmål om myndighetene ville tre inn og redde situasjonen: ”Styret vurderte den situasjon som er oppstått som meget kritisk. Situasjonen fordrer at man snarest må få bekreftelse fra myndighetene om at det tap som er oppstått, vil bli dekket. Etter foreløpige overslag er disse beregnet til 25 mill. kr. Uten full erstatning av dette tap, ser styret ingen mulighet for å fortsette driften ved Mosjøen Veveri, og finner derfor at oppbud for samtlige bedrifter må leveres skifteretten 5/3-79, dersom tilsagn om dekning av det oppståtte tap ikke er mottatt innen denne dag”.³¹⁸

Anker Johannesen og Henrik Haaland var tillitsvalgte og formenn ved veveriet i Arna, og hadde før jul fått sine oppsigelser. Da det ble bestemt at vevstolene fra deres arbeidsplass skulle sendes til Mosjøen for å avhjelpe situasjonen der, og det ble kjent at staten ville koste flyttingen og gjenoppbyggingen av veveriet i Mosjøen med 25 mill. kr, var Anker Johannesen og Henrik Haaland blant dem som ble forarget over at de samme statsråder, noen måneder tidligere hadde avslått å satse 8-10 mill. kr. til investeringer for å bringe bedriften over kneiken og sikre arbeidsplassene i Ytre Arna.³¹⁹

---

³¹⁶ Styreprotokoll Norion 19/2-79 og BT 22/2-79 og Norion nytt 16/2 referer til ulykke den 9 ds.

³¹⁷ Styreprotokoll Norion 19/2-79, styret vurderte å levere oppbud i Skifteretten 5/3-79

³¹⁸ Styreprotokoll Norion 19/2-79

³¹⁹ B.T. 22/2-79 og lederartikkel B.T. 23/2-7922/2; 23/2-78, samt Haaland, 1996, s. 156

Selv om Mosjøen ikke var definert som verken industristed eller ensidig, ble arbeidsplassene på Mosjøen Veveri prioritert av staten.³²⁰ Mosjøen Veveri hadde i motsetning til Arne fabrikker en lang historie med statsstøtte, der staten allerede i 1958 bidro med 2,9 mill. kr. i aksjekapital.³²¹ Det påfølgende året godkjente Stortinget et lån fra D.U. på 7,6 mill kr. til investeringer. Industridepartementets vurdering la allerede på slutten av 50-tallet til grunn, betydningen for sysselsettingen i Nord Norge, og argumenterte for støtten ut fra en industripolitisk synsvinkel. Samme type argumenter ble senere på 1970-tallet lagt til grunn for statens engasjement i Norion-sammenslutningen.³²² Økonomisk utviklet driften i Mosjøen seg på en "lite tilfredsstillende måte", og Staten var flere ganger inne med støtte. Da selskapet kom med i Norionsammenslutningen, var veveriet i Mosjøen den av de tre bedriftene i fusjonen som ville vært dårligst stilt om ikke Staten igjen hadde skutt inn aksjekapital. Likevel, eller kanskje på grunn av dette, lå det en forutsetning om at det ble lagt vekt på å opprettholde sysselsettingen ved Mosjøen veveri i Stortingsmeldningen om sammenslutningen.³²³

Etter ulykken med takraset, stilte Staten nok en gang opp for Mosjøen Veveri, og sørget for at gjenoppbygging kunne starte nesten umiddelbart. Det ble også investert i nye maskiner i tillegg til de 26 vevstolene som ble overført fra Arne. "Myndighetenes behandling av Mosjøen-saken har vært meget rask, og deknningen av de oppståtte tap gjennom Stortings pr.p. 126 er tilfredsstillende".³²⁴

Mens det i saken om veveriet i Arna, drøydte i nesten to år med finansiering og avklaring av Statens engasjement, arbeidere og ledelsen ble holdt i uvisse, og utsatte en strukturendring som satte konsernet i en svært vanskelig situasjon, stod det i Mosjøen et nytt veveri til 25 mill. kr. klar til innflytting, allerede ett år etter ulykken.³²⁵

Det var imidlertid nødvendig for Staten å handle raskt for å redde bedriften og arbeidsplassene i Mosjøen og redningsaksjonen kunne forsvares ut fra de sosiale konsekvenser dette kunne medført lokalt, samt i den grad Norions tap gjorde resten av arbeidsplassene i konsernet usikre. Men også ut i fra Statens tidligere investeringer i Mosjøen Veveri. Den måten myndighetene behandlet de to sakene på demonstrerer at bedriften i

---

³²⁰ Myklebost, 1970, definerte Mosjøen som "sentralsted", og Buvikutvalget har ikke Mosjøen med på sine lister over industristeder

³²¹ St.prp. nr 90, 1971-72, s. 4

³²² St.prp. nr 90, 1971-72 s. 5

³²³ St.prp. nr 90, 1971-72 s. 6

³²⁴ Styreprotokoll Norion 7/6-79

³²⁵ Styreprotokoll Norion 4/8-79, (beløpet er oppgitt i 1979 kroner)

Mosjøen stod i en særstilling i Norion, i den forstand at en viss *uproposjonalitet*, kommer tilsyne i det ett selskap i konsernet får andre betingelser enn ett annet. Arne fabrikkers stilling i konsernet, førte til en begrensning av hvilke strategivalg som var mulig å foreta, der verken Statens eller konsernledelsens behandling og vurdering av bedriften, var fordelaktig for Arne fabrikkers muligheter i lengden.

En rettssak om brutte løfter

Det som av arbeiderne på veveriet i Arna ble oppfattet som den endelige ydmykelse og fornærmelse kom da noen av de oppsagte arbeiderne våren 1979 ble tilbudt jobb ved Høies anlegg på Mosby utenfor Kristiansand der de ikke klarte å skaffe fagfolk til å betjene vevstolene fra Arna.³²⁶ Tre av fagforeningsfolkene, som våren 1979 mistet jobbene, reiste sak mot Staten ved Industridepartementet for løftebrudd, på grunnlag av Gjerdes garanti fra februar året før, om at 165 arbeidsplasser i Ytre Arna skulle være sikret så lenge Norionkonsernet besto.³²⁷

Saksøkerne mente at tidligere Industriminister Gjerde gjennom sin garanti uaktsomt hadde skapt urealistiske forventninger om at arbeidsplassene ville bli bevart. Det mest oppsiktsvekkende var at saksøkerne sammen med fagforeningen krevde at Staten skulle forplikte seg til å opprettholde de tidligere utlovede 165 arbeidsplassene i Arna. Hvor aktivt Bekledningsarbeiderforbundet sentralt støttet saken eller kravet om statlig overtakelse av arbeidsplassene er uklart.

Rettsaken vakte oppsikt og må kunne sies å være prinsipielt interessant, både når det gjelder spørsmålet om mulig statlig inngripen i næringslivet, fagbevegelsens eventuelle politiske agenda for statlig overtakelse av bedrifter, eller sett fra arbeidernes side; statsråders anledning til å fremsette "uforpliktende garantier." Saken kom opp i Oslo byrett i april 1980, og søksmålet mot statsrådene ble avvist da det måtte riksrett til for å pålegge statsråder erstatningsansvar for tjenestehandlinger. Staten ble frikjent for kravet om opprettholdelse av arbeidsplassene som den angivelige garantien berørte. Men de tre arbeiderne ble i tråd med påstanden tilkjent erstatning for tap av fremtidig inntekt i.³²⁸ Staten anket dommen, og da lagmannsretten hadde tatt stilling til saken, ble det klart at arbeiderne og fagforeningen hadde tapt saken på alle punkter og arbeiderne mistet retten til erstatning.

---

³²⁶ Samtale med Agnar Mikkelsen i Ytre Arna historielag desember 2008

³²⁷ B.T. 6/12-78, 14/3-79 og 4/3, 15/3-18/4- 79, samt styreprotokoll 13/12-78 og Anders Haaland, 1996, s. 157-160

³²⁸ Haaland, 1996 s. 157 viser til domsutskrift fra Oslo byrett

Industridepartementet mente i ankesaken, som tidligere i byretten, at verken Industriministerens brev og senere uttalelser i februar 1977, var å oppfatte som en rettslig forpliktelse, men en ”programerklæring” om departementets målsetting om å opprettholde de 165 arbeidsplassene ”så lenge som mulig.”³²⁹ Industridepartementet fikk også medhold i to rettsinstanser på at staten med en minoritetsandel av aksjene i et privat selskap ikke hadde anledning til å gripe inn med detaljstyring, men måtte holde seg til de alminnelige virkemidler og betingelser som gjaldt i det private næringsliv for øvrig.³³⁰

Industridepartementet hevdet at det var først etter at det på høsten 1978 hadde blitt fremlagt alvorlige negative tall for den økonomiske stillingen i konsernet, at det hadde blitt lempet på betingelsene for garantien og regjeringen hadde gitt etter for konsernledelsens ønsker om flytting: ”Det var først da den økonomiske situasjonen for konsernet ble så alvorlig, sommeren 1978 at det ble nødvendig med en drastisk omlegging av virksomheten for å sikre konsernets eksistens, at departementet ikke lenger fant å kunne holde forutsetningen om 165 arbeidsplasser ved Arne fabrikker som vilkår for økonomisk støtte til konsernet.”³³¹

Utover det å være et uttrykk for saksøkernes følelse av å bli behandlet urettferdig, kan rettsaken fungere som kilde til forståelse av flere forhold. Den kan si noe om fagforeningsmennes selvfølgelig, deres samfunnssyn og hvor dypt rotfestet troen på at Staten, med en minoritets-eierandel, kunne gripe inn som en garantist for arbeidsplassene og overprøve konsernledelsen lå. I tillegg kan rettsaken tjene som kilde til å forstå ett annet interessant forhold som vakte oppsikt i sin samtid. Dette var at rettsystemet ble forsøkt benyttet til å overprøve regjeringens beslutninger og behandle politiske løfter, eller intensjoner som juridisk bindene, som om det eksisterte et forretningsforhold mellom politikerne og velgerne.

En annen mulighet er at avgjørelsen om å gå til sak kan reflektere et noe sent utslag av den politiske radikaliserings, et siste halmstrå som forledet saksøkerne til å tro på gjennomførbarheten av luftige planer fra deler av fagbevegelsen og den politiske venstresiden, som gikk inn for statlig overtakelse av tekstilindustrien.³³²

Uansett hadde Statens engasjement i Norion tydeligvis skapt forventninger som den senere ikke var beredt å holde, og selv om intensjonene under motkonjunkturpolitikken sikkert var

---

³²⁹ Haaland, 1996, s. 157

³³⁰ Haaland, 1996, s. 157; viser til rettsdokument fra Eidsivating lagmannsrett s. 3-7

³³¹ Haaland, 1996, s. 157 viser til rettsdokument fra Eidsivating lagmannsrett s. 3-7

³³² SVs program for gjenreisning av fagbevegelsen fra 1975 og program for SVs arbeid i stortinget 1977-81

de beste, hadde mye endret seg fra 1977 innen rettsaken kom opp. Regjeringens politikk i mellomtiden hadde snudd, og muligheter for å drive aktiv støttepolitikk i 1978, var svekket i forhold til året før. Lagmannsretten gav Industridepartementet medhold i at det ikke var anledning til å bruke mer penger til dette formålet enn det som var bevilget i det inneværende budsjett.

Sett fra Statens side, var det ikke ønskelig at det kunne oppstå et antall lignende saker i kjølvannet av denne, samt at om saksøkerne hadde fått medhold, kunne dette ha skapt en svært kostbar presedens. Det var derfor viktig for Industridepartementet at avgjørelsen ble i Statens favør, og det ble lagt ned krav om at saksøker skulle dekke alle saksomkostningene. Trolig ble dette gjort for å skape en preventiv virkning mot andre som vurderte søksmål mot Staten. Selv om arbeiderne og fagforeningen tapte saken på alle punkter, fant lagmannsretten saken ”så vidt tvilsom” at de unnlot å idømme saksomkostninger, noe som i seg selv kan anses for oppsiktsvekkende.³³³ Saksøkernes advokater må ha ment de hadde en mulighet for å vinne frem og de fikk journalister som hadde vært tilstede på møtet i februar 1977 da Gjerdes uttalelser falt, til å vitne mot den tidligere Statsråden. I tillegg vitnet tidligere statssekretær Engell Olsen, som i et internt notat hadde bedt embetsverket gjøre Gjerde oppmerksom på at arbeiderne i Arna oppfattet Statsrådets uttalelser som en garanti for arbeidsplassene.³³⁴ Engell Olsen mente Arnasaken lignet på Tyssedalsaken der Staten etter å ha forpliktet seg til å opprettholde sysselsettingen endte opp med å etablere erstatningsproduksjon.³³⁵

Konklusjon på Arnasaken

Om Arne fabrikker kom til å bli en salderingspost for de to andre bedriftene i konsernet, slik Bergens Tidende og arbeiderne hevdet, beror på hvordan men velger å se saken. Det er imidlertid rimelig klart at Statens interesser, ledelsen i Norions agenda og bedriften i Ytre Arnas beste, ikke var sammenfallende. Dermed var Arne fabrikker i en annen situasjon enn de ville vært som enkeltbedrift. Slik sett blir det mulig å hevde at Arne fabrikkers interesser ikke var sikret innen rammen av Norionkonsernet, slik Industridepartementet mente og Gjerde fikk arbeiderne til å tro ved sin garanti fra februar 1977.

Et kontrafaktisk spørsmål som kan reises på grunnlag av dette, og som var aktuelt slik fagforeningen og arbeiderne i Arna så saken i samtiden, er hvorvidt Arne fabrikker hadde hatt

---

³³³ Haaland, 1996, s. 160 viser til domsutskrift, 1980, s. 12-20

³³⁴ Haaland 1996 s. 159, viser til Engell Olsen som refererte til Gjerdes brev av 21/2-77

³³⁵ DNN Tyssedal hadde fått en garanti for arbeidsplassene fra Staten og en langtrukken politisk behandling førte senere til at det ble fattet Stortingsvedtak i 1983 om etablering av et ilmenittsmelteverk som erstatning etter nedleggelse av aluminiumsproduksjonen på stedet.

muligheter for å klare seg utenfor Norion ved å gå ut av konsernet i 1976, slik fagforeningen ønsket i følge resolusjonen.³³⁶ Ut i fra de tallene Norions ledelse presenterte, hadde bedriften i Arna på den ene side, en lønnsom produksjon av merket sengetøy som konsernledelsen ville overføre til Høie. På den annen side, viste de totale tallene for Arne store underskudd flere år på rad. Dette ville vært svært vanskelig å snu, uten betydelige investeringer og rasjonalisering og ville krevet kapital eller medvirkning fra Staten. Det er på det rene at bedriften ikke ville hatt tilgang på støtte til investeringer om den hadde gått ut av konsernet. Dersom produksjonen av navnevarene ville vært lønnsom i overskuelig framtid, og man hadde foretatt en sanering av ulønnsomme avdelinger, som spinneriet og etterbehandling, hadde det kanskje latt seg gjøre å holde oppe en produksjon som kunne sysselsatt noen flere enn de 60 som etter flyttingen ble tilbake. Slik jeg tolker materialet, er det imidlertid svært lite sannsynlig at man uten investeringer og støtte i 8-10 mill. kroner-størrelsen, hadde lyktes med å beskjeftige 165 personer over et lengre tidsrom. Direksjonen ved Arne fabrikk var også skeptisk til grunnlaget til fortsatt drift av veveriet uten direkte statsstøtte og mulighetene for bedriften å klare seg utenfor konsernet.³³⁷

Det er imidlertid rimelig at det også blir satt spørsmål ved styret i Norions versjon, om at det bare var driften i Arna som ikke var lønnsom. Høies produksjon av sivilt sengetøy var under prismessig press, og det synes ved ett tilfelle, som om ledelsen var beredt til å revurdere hvilket av veveriene som kunne drives lønnsomt.³³⁸ Det avgjørende synes å være at veveriet på Mosjøen var i stand til å ta imot produksjonen fra Arna, mens det motsatte ikke var tilfelle. Samtidig kan det at Høie var det økonomisk sterkeste selskapet av de tre, ha bidratt til avgjørelsen. Slik sett blir det ledelsens strategi, mer enn noen annen enkeltgrunn, som beseglet Arne fabrikkers skjebne.

Styret i Norion hadde overfor sine investorer og i henhold til intensjonene i Stortingsmeldingen om sammenslutningen, et ansvar for å bringe driften i balanse. Så vidt det er mulig å se ut fra det foreliggende materialet er det vanskelig å klandre Norions styre for å ha lagt det de mente var de beste bedriftsøkonomiske argumentene til grunn. Det kan vanskelig forventes at styret skulle agere annerledes enn det de mente ville gi det beste økonomiske resultat, at dette ikke falt heldig ut for Arne er dog på det rene, men forandrer ikke saken.

---

³³⁶ Arbeiderne på Arne fabrikkers Resolusjon 25/11-76

³³⁷ Styreprotokoll Norion 19/8-76 referer til Fretheim Øias brev

³³⁸ Styreprotokoll Arne 26/8-76

Når det gjelder Industridepartementets håndtering, har jeg ikke hatt tilgang til sakspapirene og det er vanskelig å være sikker på bakgrunnen for departementets avgjørelser, det skulle likevel være rimelig å hevde at Gjerdes garanti og uttalelser falt svært uheldig ut og var egnet til å skape misforståelser. Om det var slik styrets framstilling tyder på, at departementet ikke bidro med den støtte de hadde lovet for at forutsetningen om bevaringen av arbeidsplassene skulle være mulig å gjennomføre, blir det på dette grunnlag mulig å hevde at Statens representanter kan ha sviktet sitt ansvar, slik det har blitt hevdet fra arbeiderne og referert av Bergens Tidende. Det er imidlertid lite trolig at en annen håndtering kunne reddet bedriften i det lange løp.

Måten nedbyggingen ble foretatt på, kom gjennom medias fremstilling til å få preg av et spill mellom aktørene, der dette kan ha ført til at det ble skapt en forestilling om at bedriften ble sviktet, noe som bidro til bitterhet i ettertid. Avisenes fremstilling, forteller sammen med rettsaken, en historie om arbeidere og fagforening som følte seg sviktet av måten innskrenkingene på Arne fabrikker ble gjort på. Om Arne fabrikker på noe tidspunkt hadde muligheter for å klare seg, så ble denne muligheten, slik arbeiderne så det, tatt fra dem. På den annen side, kunne verken arbeiderne i Arna eller politikerne forvente at styret i Norion, skulle holde en løpende tapsforretning gående på ubestemt tid, på grunnlag av en garanti som ikke ble fulgt opp av Staten i praksis.

Konsernledelsens beslutninger og Statsrådenes fremgangsmåte, førte sammen Arne fabrikkers svake posisjon i konsernet, til at nedskjæringene i stor grad gikk utover Arne fabrikker på en måte som har etterlatt en bitterhet og skuffelse som enda i dag er til stede blant de pensjonerte tekstilarbeiderne i Ytre Arna.³³⁹

---

³³⁹ Samtale med Agnar Mikkelsen i Ytre Arna historielag desember 2008

DEL 3 Fra industristeder til forsteder 1980- 1989

Kapittel 8. Salhus og Ytre Arna 1985

Salhus Tricotagefabrik hadde feiret sitt 125 års jubileum og introdusert et nytt varemerke innen sport og trenings-klær ”Cobra”, som hadde blitt vel mottatt. Bedriften gikk etter mange år med underskudd i 1985 i null, men stemningen blant ledelsen og ansatte ble imidlertid beskrevet som ”avventende” i en bok som ble gitt de ansatte i forbindelse med jubileet.

Bedriften hadde på begynnelsen av 1980-tallet gjennomgått en omfattende omstrukturering som innebar nedlegging av spinneriet der 20 arbeidsplasser ble borte. Det skulle imidlertid vise seg at de underliggende problemene enda i høy grad var tilstede da det høsten 1985 ble foretatt en totalvurdering av bedriften fra industrikonsulentfirmaet IKO-management.

Konklusjonen i den relativt omfattende rapporten, var nedslående. Det ble ikke lagt skjul på at bedriften var i en svært dårlig forfatning og at det igjen, bare tre år etter forrige omstrukturering, var tvingende nødvendig med omfattende tiltak dersom bedriften skulle ha muligheter for å unngå nedleggelse. Hele egenkapitalen, samt 2/3 av aksjekapitalen var å anse som tapt. Blant tiltakene som ble anbefalt var salg av eiendommene, tilførsel av minimum to mill. kr. i frisk egenkapital, sanering av produktlinjer, førtidspensjonering av ansatte, samt snarest å få på plass en ny ledelse uten bindinger til lokalmiljøet i Salhus og bedriftens historie.

Hvordan forholdt bedriftens ledelse og ansatte seg til den kritikken som nå fremkom og hvilke prioriteringer hadde ligget til grunn for de disposisjoner som hadde ført til denne situasjonen for bedriften? Arne fabrikk var etter 1979 redusert til en skygge av seg selv, nærmest for en filial av Høie å regne. Hvordan gikk med den rest som var igjen av Arne fabrikk i forhold til Mosjøen veveri på 1980 tallet?

Konsulentene rykker inn

På styremøte i februar 1980 uløstes en diskusjon om hvorvidt bedriften i Salhus hadde noen fremtid.³⁴⁰ Driftsresultatet fra året før hadde for første gang i etterkrigstiden vist et underskudd. Styret mente at tiden nå var inne for en analyse av bedrift og organisasjon for å

---

³⁴⁰ Styreprotokoll Salhus Tricotagefabrik 22/2 1980, samt Låstad, 1984, s. 110

finne frem til årsaken til det svake resultatet. Det ble besluttet å innhente konsulentbistand fra Industrikonsult A/S. Det ble foretatt intervjuer med nøkkelpersoner og studier av regnskap og statistikker, samt en vurdering av styring og drift i selskapet. Arbeidet ble utført av IKO sin avdelingsleder i Bergen, Helge E. Dalseg, men han gjorde oppmerksom på at analysen ikke kunne gå i dybden på grunn av den korte tiden han hadde hatt på seg til å utføre arbeidet.³⁴¹ Vurderingen forelå og ble gjennomgått på styremøtet allerede i slutten av mars, der bl.a. uoversiktlige forhold og forbindelser mellom styre og administrasjon ble påtalt.³⁴² For å bli enige om hvilke tiltak som skulle gjennomføres ble det nedsatt en styringsgruppe med disponert Halvor Jenssen, sousjef Sigurd Knudsen fra bedriftens administrasjon og Einar Låstad som var hovedtillitsvalgt og de ansattes representant i styret.³⁴³ Styret innså at de måtte foreta seg noe for å få driften i balanse, men lite ble gjort med ledelsens struktur, der flere av de samme personene var å finne blant eiere, styrerepresentanter og administrasjon.

Siden kjøpet av konkursboet etter Salhus Væverier var gjelden fordoblet, fra 8,5 mill kr. i 1977 til 14,9 mill kr i 1980.³⁴⁴ Til tross for et driftstilskudd fra Staten på nesten 800.000 kr. i 1980, økte gjelden med nesten 5 mill. kr i løpet av året.³⁴⁵ Underskuddet på 156. 000 kr. fra 1980, hadde i 1981 vokst til 526.000 kr.³⁴⁶ Ut i fra tallene var det ikke til å undres over at banken begynte å bli skeptisk til bedriftens inntjeningsevne:

”Vi ser med bekymring på den svake resultatmessige utvikling i bedriften de siste årene. Vi må derfor be om å bli løpende orientert om de tiltak som planlegges gjennomført med sikte på å bedre lønnsomheten”.³⁴⁷

Får å holde driften gående ble det sommeren 1980 søkt om forhøyelse av kassakreditten til seks mill. kr., men bedriften fikk delvis avslag på grunn av det banken omtalte som ”den svake resultatsmessige utviklingen i bedriften de siste årene”.³⁴⁸ De fikk øket kassakreditten til tre mill. kr., men tok opp et tilleggs lån hos Gjensidige på til sammen 1 mill. kr. med sikkerhet i bedriftens pensjonskasse.

---

³⁴¹ Konsulentrapport IKO 23/3-1980, samt Låstad, 1984, s.110

³⁴² Konsulentrapport ved IKO, 23/3-1980, Styreprotokoll 27/3-1980, samt Låstad, 1984, s.110

³⁴³ Styreprotokoll 27/3-1980, samt Låstad,1984, s.110

³⁴⁴ I henhold til SSB sine beregninger av prisstigningen tilsvarte 8,5 mill kr. i 1977, 10,68 mill kr. i 1980

<http://www.ssb.no/vis/kpi/kpiregn.html>

³⁴⁵ Resultatregnskap og selvangivelser 1980-81

³⁴⁶ 156.000 kr. i 1980 tilsvarte 177.000 kr. i 1981

³⁴⁷ Brev fra Bergen Bank av 29/5-1980

³⁴⁸ Styreprotokoll 24/6-1980

Ledelsen ba gjentatte ganger om bankens forståelse, og viste til sviktende salg, sykdom og dødsfall i administrasjonen. Våren 1981 var kassakreditten oppbrukt, og de ba om tilleggskreditt for å holde driften gående. Ledelsen viste til at de hadde fått inn bestillinger fra Forsvaret og hadde tro på en ny serie sports-tøy som skulle lanseres.³⁴⁹

Før generalforsamlingen i 1980, hadde ledelsen vært bekymret for hvordan aksjonærene kunne reagere i forhold til det dårlige driftresultatet fra året før. Etter en gjennomlesning av årsberetning og regnskap for 1979 ble styret enige om å utelate eller omskrive innhold som kunne gi grunn til negativ tolkning med henblikk på driftsåret 1979.³⁵⁰ Hva det var styret i praksis mente med ”omskrivning og utelating” er uklart, men om det var opplysninger som kunne ha betydning for aksjonærene, kan det ha vært i konflikt med aksjeloven.³⁵¹

Underskuddet på en mill. kr. ble foreslått dekket ved overføring fra reguleringsfondet.

Direktøren ved Salhus Tricotagefabrik, Finn Langeland, døde i august 1980. Dette kom brått på administrasjonen og styret. Halvor Jenssen som vært nestleder og fungert som disponent, overtok som direktør, mens sousjef Sigurd Knudsen fungerte som disponent i Jenssen fravær. Halvor Jenssen var en av dem med lang fartstid i bedriften og var i motsetning til de fleste i styret også aksjonær. Han representerte den største aksjeposten på vegne sin familie. Etter Langelands bortgang, ble Halvor Jenssen også ble valgt til styreformann.³⁵²

Mette Røed Heyerdahl var en av de nye i styret, og da hun sommeren 1980 arvet en relativt stor aksjepost etter sin far, Ole Thorleif Røed, engasjerte hun seg i driften.³⁵³ Det viste seg imidlertid snart at hun kom til å fremholde andre synspunkter enn de øvrige styremedlemmene i saker som gjaldt økonomiske disposisjoner.

Til tross for konsulentrapporten fra noen få måneder tilbake, anså det ikke styret det som problematisk at daglig leder også var styreformann, men mente at selv om dette ikke var i tråd med aksjeloven, var situasjonen slik etter Langelands bortgang, at formannsvervet kom til å

---

³⁴⁹ Ledelsen i Salhus sine brev av 2/2-1981 og 10/4-1981 til Bergen Bank

³⁵⁰ Styreprotokoll 22/2-1980

³⁵¹ <http://www.lovdatab.no/all/tl-19970613-044-026.html#5-15> : Aksjelovens § 5-15. Ledelsens opplysningsplikt: ”En aksjeeier kan kreve at styremedlemmer og daglig leder på generalforsamlingen gir tilgjengelige opplysninger om forhold som kan innvirke på bedømmelsen av: godkjenningen av årsregnskapet og årsberetningen; saker som er forelagt aksjeeierne til avgjørelse; selskapets økonomiske stilling, herunder om virksomheten i andre selskaper som selskapet deltar i, og andre saker som generalforsamlingen skal behandle, med mindre de opplysninger som kreves, ikke kan gis uten uforholdsmessig skade for selskapet.”

³⁵² Styreprotokoll 19/6-1981

³⁵³ Styreprotokoll 19/6 -1980; ”den 12/6-1980 ble det notert transport av aksjer (...) fra Ole Thorleif Røeds dødsbo til datteren Mette Røed Heyerdahl. Ole Thorleif Røed hadde vært medlem av styret i Salhus i en årrekke. Røed Heyerdahl var advokat og gift med Jens P. Heyerdahl, adm. dir. i Orkla

påhvile Jenssen.³⁵⁴ Einar Låstad, deltok i en styringsgruppe som var nedsatt. Han var også tillitsvalgt og de ansattes representant i styret og kjente forholdene godt. Låstad sa seg enig med styrets vurdering, mens Røed Heyerdahl derimot var skeptisk.³⁵⁵ Ettersom den nye direktøren også var aksjonær, i tillegg til at han representerte den største aksjeposten på vegne av sin familie, der også den nære familie arbeidet i bedriftens administrasjon, satte dette Jenssen i konflikt med aksjelovens habilitetsbestemmelser.³⁵⁶ Så om det hadde vært uoversiktlige eller uheldige koblinger mellom styre og administrasjon tidligere, var det all mulig grunn for Røed Heyerdahl å påpeke dette nå.

Slik sett, kom de tette båndene mellom styret og personene i ledelsen i bedriften i Salhus til å bli styrket, men man forstod at det var nødvendig med et nytt styremedlem: ”Adm. Dir. Per Braathen, på Cebelle Trengereid hadde på forespørsel sagt seg villig til å gå inn i styret for Salhus Tricotagefabrik.”³⁵⁷ I løpet av året engasjerte Braathen seg og ble trukket tettere inn i driften og overtok etter hvert formannsvervet i styret.

Bygningsmassen som belastning

Bedriften var på dette tidspunkt i en økonomisk klemme, der kassakreditten var tøydd til det ytterste; ”Bergen Banks grense går ved 5,5 mill. kr. Administrasjonen tok kontakt med banken om forhøyelse”, og mens banken året før ikke ville strekke seg lenger enn 3 mill. kr., gikk de nå motvillig med på å høyne kreditten til 6 mill. kr.³⁵⁸ I tillegg ble det tatt opp ytterligere 1 mill. kr. i lån fra Gjensidige, for å utbedre skader og foreta vedlikehold på bygningene etter veveriene. Man innhentet også tilbud på sanering av deler av bygningsmassen som var i svært dårlig stand.³⁵⁹

I tillegg til lånet i Gjensidige, ble det innvilget 700.000 kr. i lån fra Bergen Bank til ”øyeblikkelig nødvendig ytre vedlikehold av veveriet. Det ble også sendt forespørsel til kommunen om de mot pant i gamlehjemmet, kunne innvilge lån på 1 mill. kr. til vedlikehold

---

³⁵⁴ Styreprotokoll 19/6-1981

³⁵⁵ <http://www.lovdatab.no/all/tl-19970613-044-031.html#6-3>; I henhold til dagens gjeldende aksjelov: LOV-1997-06-13-44, § 6-1, 2 ledd er dette ikke tillatt: ”Daglig leder kan ikke velges til styreleder i selskaper som etter første ledd skal ha et styre på minst tre medlemmer.” Slik jeg som lekmann forstår dette er den opprinnelige loven fra 1959, og har blitt endret i 1976: LOV-1976-06-04-59, den versjonen som ligger på lovdata er fra 1997 og jeg har ikke hatt tilgang på eldre versjoner, så aksjeloven fra 1976 kan ha vært annerledes på dette punktet i forhold til hvilke avgjørelser som ble tatt i bedriftens styre i 1980, men, det er ikke så sannsynlig ettersom det også berører § 6-27 om inhabilitet.

³⁵⁶ <http://www.lovdatab.no/all/tl-19970613-044-032.html#6-27>; § 6-27 om inhabilitet: ”Et styremedlem må ikke delta i behandlingen eller avgjørelsen av spørsmål som har slik særlig betydning for egen del eller for noen nærstående at medlemmet må anses for å ha fremtredende personlig eller økonomisk særinteresse i saken. Det samme gjelder for daglig leder.”

³⁵⁷ Styreprotokoll 12/12-1980

³⁵⁸ Styreprotokoll 20/3-1981

³⁵⁹ Styreprotokoll 20/3-1981

av reparasjoner av taket, da dette viste seg å være rimeligere enn sanering av bygninger.³⁶⁰ Senere på høsten forfalt også likviditetslånet i Industribanken til betaling; ”Det ble foreslått å ta direkte personlig kontakt med Industridepartementet i håp om å oppnå et pusterom for bedriften i en anstrengt situasjon”.³⁶¹ I korrespondanse mellom Industribanken og Bergen Bank fremkommer det imidlertid at ingen av partene hadde større tro på at Salhus Tricotagefabrik hadde noen lysere fremtid: ”Banken har ved flere anledninger påtalt alvor i situasjonen” (...) ”Som det fremgår har vi begrenset tro på selskapets muligheter for å oppnå tilfredsstillende driftsresultater i fremtiden.”³⁶² Resultatet var at Industribanken avsto styret i Salhus sin søknad om utsettelse på betaling av likviditetslån.

Den store boligmassen var nå en alvorlig belastning for bedriften, der stadige reparasjoner på bygninger måtte foretas fortløpende. I tillegg til aldershjemmet og veveriene, hadde bedriften 14 boliger med 34 leiligheter og 27 hybler, der tilstand, beliggenhet og det at det forelå leieforhold for ansatte, gjorde det vanskelig å få solgt boligene til utenforstående. Styret lykkes imidlertid med å få solgt en bygning med produksjonslokaler etter tekstilbedriften Birkelund, som Salhus tricotagefabrik hadde kjøpt opp i 1959.³⁶³ Mens man i 1978 hadde kjøpt Salhus Væverier for å sikre produksjonslokaler for utvidelse av virksomheten, var tre år senere situasjonen slik at man seg nødt til å selge unna produksjonslokaler for å holde driften gående. Da det også etter hvert ble klart at fabrikkbygningene etter veveriene bidro til å tømme bedriften for midler, kom det nye styret til å sette spørsmålsteget ved den strategi som hadde ledet til denne anskaffelsen: ”(...)man må da holde opp med å kaste gode penger etter dårlige, slik som ved kjøpet av veveriet.”³⁶⁴

Aldershjemmet *Kveldheim* var drevet av en stiftelse i regi av bedriften og hadde utviklet seg til en økonomisk byrde. Kveldheim ble forsøkt solgt til Bergen kommune for å få redusert kostnadene med drift og som en begynnelse til å få redusert boligmassen.³⁶⁵

”Kveldheim ble tilbudt kommunen for 1,9 mill, kr.” (...) ”da det opplagt måtte være en kommunal oppgave å drive aldershjem. For øvrig er det full enighet om å selge unna de aktuelle boligene (...) for å hjelpe på likviditeten”.³⁶⁶ Også banken påtalte på et senere møte

---

³⁶⁰ Styreprotokoll 19/6-1981

³⁶¹ Styreprotokoll 2/9-1981

³⁶² Brev fra Bergen Bank til Industribanken av 5/8 1982

³⁶³ Styreprotokoll 11/12-1981

³⁶⁴ Referat fra styremøte okt. 1982

³⁶⁵ Styreprotokoll 12/12-1980

³⁶⁶ Styreprotokoll 28/1-1981

driften av aldershjemmet; ”Deretter ble spørsmålet om drift og refusjon av utgifter ved drift av gamlehjemmet diskutert.” (...) Det ble slått fast at denne form for understøttelsesarbeid ikke lenger kunne fortsette.”³⁶⁷

Det ble gjort flere forsøk på å få kommunen til å overta aldershjemmet: ”Da der nu er berammet møte med institusjonsavdelingen ved Bergen kommune angående Kveldheim, gjennomgikk en de alternativ som kan komme på tale. Det ender sannsynligvis opp i at kommunen får et tidsbegrenset ultimatum om overtakelse eller avvikling.”³⁶⁸

Et siste framstøt mot kommunen for å bli kvitt aldershjemmet ble gjort høsten 1982, men det fremkom imidlertid at Bergen kommune likevel ikke ville overta aldershjemmet som fortsatt ble drevet av stiftelsen i bedriftens regi.³⁶⁹ Dette står i kontrast til Ytre Arna, der bedriften ble kvitt sitt gamlehjem allerede i 1967.³⁷⁰

De sosiale båndene og at bedriftens tradisjonelt hadde tatt ansvar, førte også til at ledelsen ventet i det lengste med å gå til oppsigelser, men som følge av den vanskelige situasjonen ble antallet arbeidere forsøkt redusert ved permitteringer og førtidspensjonering: ”Neste skritt blir å forespørre de som snart blir 67 år om de kan trekke seg tilbake.”³⁷¹ Fagforeningslederne, Einar Låstad og Kåre Johannessen, var dem som fikk det utakknemlige oppdraget, som av enkelte av de forespurte ikke ble tatt opp i beste mening. Følgen var at i løpet av 1981 gikk hele 45 arbeidere av med pensjon i Salhus: ”Når det gjelder spinneriet blir det heller stor pensjonistavgang de nærmeste årene, også i strikkeriet”. Som følge av naturlig avgang, sank antallet ansatte i 1981 fra 241 i januar, for ved sommerferien å være nede i 217 og ved årsskiftet 81/82, var antallet nede i 196.³⁷²

På inntjeningssiden var imidlertid islenderne fortsatt populære i utlandet våren 1981, og det kom inn ordrer fra Sverige, Finland, Tyskland og England, mens det var merkbart redusert etterspørsel etter strømper/ragger og ullundertøy.³⁷³ Fra høsten samme år sviktet også etterspørselen etter islendere i utlandet, og denne produksjonen ble trappet ned.³⁷⁴ Håpet lå nå

---

³⁶⁷ Referat fra møte med i Bergen Bank, 30.06 1982

³⁶⁸ Referat fra møte i arbeidsutvalg 27/9-1982

³⁶⁹ Styreprotokoll 31/8-1982 og 4/10-1982

³⁷⁰ Styreprotokoll Salhus 30/11-1982, samt for Arna; Angell, 2004 s. 528; ”Frå 1967 overtok kommunen også Arne fabrikkers gamlehjem. Dette var en overdraging utan vederlag. For fabrikken var det truleg gunstig å verte kvitt gamleheimen i ein periode då pilane for alvor byrja peika nedover.”

³⁷¹ Styreprotokoll 28/4-1981

³⁷² Låstad, 1984, s. 112-117, samt styreprotokoll 22/2-1980 og 19/6-1981, og samtale med Kåre Johannessen

³⁷³ Styreprotokoll 28/4-1981

³⁷⁴ Notat til styremøte 2/9-1981

i en ny kolleksjon med sportslig og moderne klær som treningstøy, alpintrøyer og collegegensere som skulle introduseres på nyåret.³⁷⁵

Kontinuitet eller brudd i industripolitikken

Etter Stortingsvalget høsten 1981 fikk landet en ny regjering. Willoch ledet den landets første høyreregjering på 50 år og det var ventet at regjeringen vill føre en mer liberal økonomisk politikk. Samtidig med regjeringsskiftet pågikk det forhandlinger i Genève i regi av GATT om den såkalte "multifiberavtalen" MFA 3, som regulerte importen av tekstilvarer. Den nye handelsministeren i Willoch-regjeringen, Arne Skauge, var ikke blitt gammel i stolen før han i midten av november fikk en henvendelse fra tekstilindustriens representanter i bergensområdet. Disse ville diskutere tekstilindustriens rammevilkår og forsøke å påvirke den nye regjeringens handelspolitikk.

Tekstilbransjen så multifiberavtalen som en alvorlig trussel mot sin virksomhet. Norge hadde trukket seg fra forhandlingene om den forrige multifiberavtalen, MFA 2, i 1978, etter at Hong Kong hadde avvist Norges krav om 40 % reduksjon av importkvotene. For å verne norsk tekstilindustri ble det innført såkalte *globalkvoter* som vernet mot import, ved å sette et tak på den totale importen til Norge fra land utenfor EFTA og EF området. Dette førte i sin tur til at det ble rettet beskyldninger om proteksjonisme og diskriminering mot Norge fra bl.a. Hong Kong, som vant frem i GATT med sin klage.³⁷⁶

Bransjen var tilfreds med ordningen med globalkvoter men avgjørelsen i GATT lå som en mot bransjens eksistensgrunnlag. Det var kjent at Høyre, som nå satt i regjering, ville arbeide for å få norsk handelspolitikk til å nærme seg multifiberavtalen. Det var heller ingen trøst å hente hos Arbeiderpartiet der tidligere handelsminister Reulf Steen hadde gitt uttrykk for at Norge ikke kunne regne med å stå utenfor dette handelspolitiske samarbeidet på lenger sikt.³⁷⁷

Den nye styreformannen i Salhus, Per Braathen, var også direktør på Trengereid fabrikk og hadde et stort nettverk innen tekstilbransjen. Det var en av Braathens kontakter, direktør på Janusfabrikken Knut Eide, som henvendte seg på vegne av flere tekstilbedrifter i bergensområdet til den nye statsråden for å legge fram "problemer og muligheter for

---

³⁷⁵ Styreprotokoll 19/6-1981

³⁷⁶ Kamsvåg, 1990, s. 291

³⁷⁷ Kamsvåg, 1990, s. 293

tekstilindustrien”.³⁷⁸ På møtet med Skauge, i desember, var tekstilbedriftene i bergensområdet bl.a. representert ved Eide fra Janus, Halvor Jenssen fra Salhus, i tillegg til Per Braathen og direktør i tekstilfabrikkenes forening, Ole A. Hannisdal.³⁷⁹

Det gruppen av bedriftsledere ville til livs, var først og fremst den ”skadelige lavprisimporten”. De mente at om Norge sluttet seg til multifiberavtalen”, ville øke i et slikt omfang at det kunne ”radere bort det som var igjen av arbeidsplasser i tekstilindustrien”.³⁸⁰ Representantene for tekstilindustrien ville at regjeringen skulle videreføre såkalte ”globalkvoter” for de mest konkurranseutsatte tekstilvarene, og skisserte det de omtalte som en ”katastrofal situasjon” med ødeleggende konsekvenser for lokalsamfunn og kvinnearbeidsplasser på Vestlandet, dersom man sluttet seg til multifiberavtalen.³⁸¹

”Dersom norske myndigheter igjen skulle slå inn på en ny handelspolitisk linje som innebærer økt lavprisimport utover nåværende nivå, som er meget høyt i internasjonal sammenheng, vil dette imidlertid raskt kunne rive bort grunnlaget for den positive utvikling vi har vært vitne til og igjen sette store deler av norsk teko-industri i fare”.³⁸²

MFA 3 var ferdigforhandlet på slutten av året, men det var stor motstand fra bransjen og fagorganisasjonen mot avtalen, der også Bekledningsarbeiderforbundet frarådet avtalen og beskyldte Handelsminister Skauge for å ha en Kynisk holdning og ikke ta tilstrekkelig vekt på problemene som MFA kunne medføre for bransjen og arbeidsplassene.³⁸³

Så hvordan gikk det med den borgerlige regjeringens handels og industripolitikk? Den gjorde det som borgerlige regjeringer i Norge hadde gjort tidligere, videreførte Arbeiderpartiets politikk uten dramatiske endringer. Når det gjaldt og ambisjonene om å få Norge med i MFA så ble denne utsatt og globalkvoteordningen ble videreført til 1984, bl.a. som følge av motstand fra bransjen.³⁸⁴

---

³⁷⁸ Eides brev av 19/11-1981 til Handelsminister Arne Skauge. (Bedriftsarkivet etter Salhus Tricotagefabrik inneholder også bedriftens korrespondanse. Se redegjørelse i innledning)

³⁷⁹ Innkalling til møte i Handelsdepartementet, 18/12 1981 ved Knut Eide av 12/11-1981: der forruten repr. for Janus og Salhus, også Svein Mathiesen fra Dale og Alfred Bruvik fra Safa i Samnanger deltok. (Korrespondansen finns i bedriftsarkivet etter Salhus Tricotagefabrik)

³⁸⁰ Eides brev av 19/11-1981 til Skauge

³⁸¹ Eides brev til Skauge av 19/11-1981

³⁸² Eides brev til Skauge av 19/11-1981

³⁸³ Kamsvåg 1990, s. 294

³⁸⁴ Kamsvåg 1990, s. 292

Willoch-regjeringen hadde hatt til hensikt å bygge ned det statlige engasjementet i norsk industri, men det varte til etter midten av 1980-tallet før myndighetene solgte seg ut og trappet ned sine interesser i tradisjonell industrivirksomhet.³⁸⁵

Til tross for at arbeidsledigheten i Norge økte de første årene på 1980-tallet, var det en viss optimisme å spore i økonomien, fordi flere av de store oljeinstallasjonene endelig stod klare. Den økonomiske utviklingen i Norge hadde på kort tid blitt avhengig av prisen på olje, og den økonomiske politikken kom til å bære preg av dette. Revolusjon i Iran og krig mellom Iran og Irak, bidro til at oljeprisen ble tredoblet på kort tid. På grunnlag av oljeprisens utvikling og at oljeutvinningen i Nordsjøen var kommet i gang for fullt, hadde det nok vært bedre muligheter på begynnelsen av 1980-tallet, enn på 1970-tallet, for å bruke av oljeinntektene til å støtte den konkurranseutsatte industrien.³⁸⁶ Det hadde imidlertid funnet sted en liberalisering av den økonomiske politikken og krisen som før var ansett å ha vært en kortvarig konjunkturkrise, var nå omdefinert til en strukturkrise. I tillegg hadde Arbeiderpartiet innledet en snuoperasjon i industripolitikken etter at et utvalg ledet av tidligere Industriminister Finn Lied, hadde lagt fram en innstilling som konkluderte i retning av en omlegging av støtten til industrien. Liedutvalgets arbeid hadde lagt grunnen for Arbeiderpartiregjeringens videre utredningsarbeid om industripolitiske retningslinjer og i den påfølgende Stortingsmelding ble det før valget høsten-1981, konkludert med at man ønsket å legge om fra selektive støtteordninger til bransjer og bedrifter, til en mer generell støtte til industrien, der denne i større grad måtte orientere seg mot markedskreftene.³⁸⁷

Til tross for at det før valget i 1981 fant sted et tilsynelatende politisk oppgjør om liberalisering av økonomien, ble den økonomiske og industripolitiske utviklingen innledet under Arbeiderpartiets styre 1979-81.³⁸⁸ Det var derfor i prinsippet en underliggende tverrpolitisk enighet om behovet for en utvikling av mindre styring og støtte til industrien allerede før Willoch-regjeringen overtok etter Stortingsvalget høsten-1981. Heller ikke på det industripolitiske området representerte den borgerlige regjeringen, i praksis noe brudd med den Arbeiderpartiet hadde skissert i 1979.³⁸⁹

---

³⁸⁵ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 268

³⁸⁶ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 256-257

³⁸⁷ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 266 viser til Stortingsmelding av 54, 1980-81; "Industripolitiske retningslinjer de kommende årene"

³⁸⁸ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 260-263

³⁸⁹ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 255

Omstilling og nedbemanning kommer til Salhus

Selv om bedriften var i en vanskelig situasjon, hadde den nye styreformannen i Salhus, Per Braathen visjoner for bedriften og gjorde et iherdig arbeid med å prøve å overbevise styret om at samarbeid var veien å gå for framtiden.³⁹⁰ Samarbeidspartneren Braathen hadde i tankene var Stephansen A/S, Janusfabrikken på Espeland, som innen bransjen var sett på som en fremtidsrettet bedrift, som hadde vist at den kunne tilpasse seg et marked i endring.³⁹¹ Da det kom i gang samtaler mellom Salhus trikotasjebedrift og konkurrenten Stephansen på høsten 1981, var dette andre gang man hadde kontakt om et mulig samarbeid. Styret mente da at ”alt syntes å peke i den retning at en strukturrasjonalisering i samarbeid med likesinnede bedrifter kunne være veien å gå.”³⁹² Salhus tricotagefabrik hadde imidlertid klart seg som en enkeltbedrift og overlevd de fleste av sine konkurrenter og dette kan likevel ha bidratt til de ansattes og styrets tro på bedriftens fortsatte overlevelse på egenhånd.

I forbindelse med samtalene om samarbeid med Janusfabrikken, ble et sveitsisk konsulentfirma, Weinmüller, engasjert for å foreta en tilstandsanalyse av bedriften. Samtidig hadde banken på nytt gitt uttrykk for alvorlig bekymring over bedriftens økonomiske stilling.³⁹³ De sveitsiske konsulentene Konsulent Hans Joachim Wurster, Bernhard Grieb og Dieter Voges, konkluderte med ”at det var sjokkerende å se hvor dårlig det stod til med bedriftens lønnsomhet”.³⁹⁴

Weinmüllers konsulenter var ikke i tvil om at bedriften var inne i en krise og bedriftens organisasjon og ledelse ble omtalt som ”utilfredsstillende”. Det var presserede behov for en ny organisasjonsplan med klare og entydige avgrensninger av ansvar og myndighet, der endringer utarbeides og realiseres selv om disse kan være ubehagelige.³⁹⁵ Da konsulentenes arbeid var klart, meddelte styret ved Salhus tricotagefabrik til de ansatte våren 1982, at en

---

³⁹⁰ Brev av 14/10-1981 fra Per Braathen til adm. dir. Halvor Jenssen i Salhus

³⁹¹ Ole A: Hannisdal, adm. dir. Norske Tekstilfabrikkers Forening sitt brev av 15/11-1981, til Knut Eide adm. Dir. A/S Stephansen angående tekstilindustriens rammevilkår. Stephansen A/S er identisk med Janusfabrikken.

³⁹² Jubileumbok, Salhus tricotagefabrik, 1984, kapittel ved Låstad, s. 113. (Året for bokens utgivelse gir ikke nødvendigvis uttrykk for at styret fortsatt mente at samarbeidet med Janus var aktuelt i 1984, men reflekterer styreprotokollen fra tidligere, sannsynligvis 12/8 1982)

³⁹³ Styreprotokoll 28/1-1982

³⁹⁴ Konsulentrapport Weinmüller 9/3-1982

³⁹⁵ Weinmüller Textil unternehmensberatung AG, 18/5 1982 s. 59: “Trotzdem glauben wir als neutrale Beobachter uns zu dem Heinweis verpflichtet, dass sich nach unserem Eindruck das Unternehmen in einer ernsten krise befindet.” (...)”Der Innerbetrieblichen Organisation und Führung ist unbefriedigend.”(...)” Nach unserer Auffassung ist es dringend erforderlich baldmöglich einen klaren Organisationplan mit das unterschiedliche Verantwortungen und Berechtigung erforderlich ist zu schaffen.”

gjennomgripende omorganisering og nedbygging av bedriften ikke var til å komme utenom, dersom man skulle ha muligheter for å redde arbeidsplassene.³⁹⁶

Industribanken hadde gitt avslag på bedriftens søknad om utsettelse på betaling av likviditetslån førte til at ledelsen så seg nødt til å gå ut på det ”grå lånemarkedet” for å kunne innfri sine forpliktelser.³⁹⁷ Likviditetssituasjonen ble våren 1982 omtalt som ”prekær”. Kassakreditten var overtrukket, man hadde pådratt seg lån og kreditt på til sammen nesten 15 mill. kr, og man trengte nye 1,5 mill. kr. for å klare å holde det gående fram til ferien.³⁹⁸

Konsulentene fra Weinmüller fikk sommeren-1982 oppdraget med å komme med forslag til tiltak og omstrukturering som kunne redde bedriften. Det ble besluttet igjen å innføre begrenset arbeidstid og fire dagers uke med to uker forlenget ferie. I tillegg ble strømpemaskinene solgt til Safa i Samnanger for å frigjøre kapital og kutte ned på ulønnsomme produktlinjer.³⁹⁹ I senere korrespondanse fremkom det imidlertid at Herr Wurster, en av de sveitsiske konsulentene, var svært overrasket over at styret ikke hadde tatt konsekvenser av kritikken som var fremført mot bedriftens organisasjon og ledelse.⁴⁰⁰

Et av resultatene av krisen var at forhandlingene om samarbeid med Janusfabrikken ble utsatt, og igjen viste det seg at man i den tradisjonsrike bedriften i Salhus var ”seg selv nok” og valgte å forsøke å angripe problemene ut fra egne krefter og lokale ressurser.⁴⁰¹ Også i tidligere tider med krise, hadde man valgt å ”trekke tettere” sammen på det lille industristedet. På den måten hadde bedriften klart å holde det gående gjennom de turbulente 1920-årene, de harde 30-åra og under krigen. Vi har sett at i Ytre Arna valgte man å søke hjelp hos myndighetene og gjennom fusjon med et større konsern. Strategien i Salhus var den motsatte av den man hadde valgt i Ytre Arna.

”Det primære for bedriftens ledelse er i full forståelse med de ansatte å treffe tiltak som kan redde likviditeten og således få tid til å forbedre lønnsomheten. Det var målsetting å bevare 150-160 arbeidsplasser i bedriften.”⁴⁰²

---

³⁹⁶ Styreprotokoll 24/5-1982

³⁹⁷ Styreprotokoll 24/5-1982

³⁹⁸ Styreprotokoll 24/5-1982

³⁹⁹ Styreprotokoll 24/5-1982

⁴⁰⁰ Wursters brev til Jenssen av 1/7-1983

⁴⁰¹ Dir. ved Stephansen/Janus, Knut Eides brev av 15/8-83 til Dir. Jenssen med kopi til styreformann Braathen; Purrer på en avgjørelse vedr ev. samarbeid mellom Salhus Tricotagefabrik og A/S Stephansen, det fremstår som om Jenssen og adm. i Salhus trenert saken på grunn av egne vanskeligheter.

⁴⁰² Styreprotokoll 24/5-1982

Omstruktureringsprosjektet ble gjennomført av samme konsulentfirma, og i løpet av 80 dager, til en kostnad av 80.000 CHF skulle bedriften gjennom en kur som skulle redde driften.⁴⁰³

Konsulent Wurster proklamerte at prosjektet ville kreve 100 % innsats fra samtlige ansatte dersom det skulle ha mulighet for å lykkes. Det var slik Styret så det imidlertid mange ansatte som gikk sine vante rutiner og forstod lite av hva som foregikk da tiltakene ble satt i verk, og det var misnøye blant noen av arbeidslederne som ble omplassert.⁴⁰⁴

Det ble opprettet et kontaktutvalg der bl.a. fagforeningslederne, Einar Låstad og Kåre Johannessen deltok. Fagforeningen krevde imidlertid at nedbemanningen skulle gå etter ansinnettsprinsippet, så med en gjennomsnittsalder på de ansatte på over 60 år, var det liten effektivitetsgevinst å hente ut ved å omplassere arbeidere i godt innarbeidete rutiner.⁴⁰⁵ Låstad klarte sammen med Kåre Johannessen å skape en viss forståelse for omstruktureringen som førte til ro blant de ansatte.⁴⁰⁶ Omstruktureringen innebar at tallet på ansatte sank ytterligere til 142 i 1982 og videre til 124 i 1983. En nedgang på ca 117 ansatte på 3 år, kunne lagt grunnlag for samme dramatik som i Ytre Arna, men at mye reduksjonen foregikk ved naturlig avgang gjorde det mindre dramatisk, selv om det var en del yngre arbeidstakere som måtte slutte da spinneriet skulle legges ned.

Det ble også omkalfatringer i styret og administrasjon. Per Braathen overtok formannsvervet etter adm. Dir. Halvor Jenssen, og i tillegg til Einar Låstad, som var hovedtillitsvalgt og mangeårig medlem av styret, fikk de ansattes inn en representant, Kåre Johannessen, som også var en betrodd tillitsvalgt. I tillegg skulle det velges inn et nytt styremedlem, der direktør i Investa, Odd Rune Austgulen, kom inn etter at Mette Røed Heyerdahl gikk ut av styret.⁴⁰⁷

Etter ferien ble det avholdt et informasjonsmøte for de ansatte, der det ble orientert om videre tiltak og konsulentfirmaets arbeid. Bedriftens ledelse skisserte to mulige alternativ: Enten gjennomføre tiltakene som konsulentfirmaet hadde anbefalt, basert på 150-160 ansatte med

---

⁴⁰³ Styreprotokoll 1/6-1982. (Den endelige regningen kom på 102.630 CHF, som i 1982 utgjorde ca: 565. 000 kr, som ville tilvart ca 1,4 mill. 2008 kroner, dette i henhold til SSB; <http://www.ssb.no/vis/kpi/kpiregn.html>)

⁴⁰⁴ Styreprotokoll 24/6-1982

⁴⁰⁵ Styreprotokoll 24/6-1982

⁴⁰⁶ Etter samtale med Kåre Johannesen der nedbemanningen var tema, har jeg tolket det slik at personer i mellomposisjoner, i ledelse og fagforening bidro til å skape forståelse i nedbemanningssituasjonen. Jeg har på grunnlag av dette og andre samtaler, sammenholdt dette med hvordan de tre konsulent rapportene har uttalt seg. Jeg forstår det slik at tette bånd mellom personer som hadde arbeidet i bedriften veldig lenge, som også hadde posisjoner i styre og fagforening, og var fortrolig med både ledelse og arbeidere og de klarte å kommunisere hverandres hensikter og derfor unngikk et høyt konfliktnivå. De som hadde slike posisjoner på dette tidspunkt var Einar Låstad og Kåre Johannesen.

⁴⁰⁷ Styreprotokoll 31/8-1982

nedleggelse av spinneriet som ett av tiltakene, eller så var man tvunget til å gå til det skritt å legge ned bedriften.⁴⁰⁸

Bedriftens nye styre vedtok det først alternativet, selv om det ut fra de tall som forelå, kanskje hadde vært mer naturlig om det hadde kommet en beslutning om nedleggelse på dette tidspunkt. I omstruktureringsprosessen måtte 20 ansatte slutte og Bergens Tidende meldte i september 1982 om nedbemanningen, der tillitsmann Einar Låstad uttalte at; ”Det er flest kvinnelige arbeidere som står i fare for å bli oppsagt”(...)”slik arbeidsmarkedet er i *Salhus*, er det klart at disse vil få store problemer med å finne seg nytt arbeid.”⁴⁰⁹ Det at tillitsmannen og styrerepresentanten Låstad omtaler problemet ut fra arbeidsmarkedet i *Salhus*, er slik jeg tolker det ganske symptomatisk for hvordan man tenkte på industristeder som var oppbygget rundt en enkeltbedrift. Det var *Salhus* som var deres verden, og selv om det synes merkelig i ettertid, hadde ikke betydningen av utbyggingen av Åsane bydel gått opp for alle enda. *Salhus* hadde lenge vært en enklave fra en annen tid og måtte klare seg selv i forhold til arbeidsplasser, vare- og servicetilbud. Det at et bydelssenter i vekst hadde innhentet stedet, og dette bare lå noen minutters kjøretid borte, var selvsagt en fordel for dem som ble uten arbeid i nedbyggingen. I artikkelen het det videre at: ”Behovet for ullgarn er redusert (...) den harde konkurransen som i de senere år har preget teko-industrien, setter stadig større krav til effektivitet i bedriftene (...) man må produsere mer med færre ansatte”.⁴¹⁰

I forbindelse med informasjonsmøtet til de ansatte i forkant av omstillingen, oppsummerte styreformann, Per Braathen, synet på *Salhus* tricotagefabrik sin situasjon slik: ”Bedriften i *Salhus* var i sin tid sikkerheten i seg selv. Man var ikke avhengig av andre. Situasjonen har forandret seg. I dag er man kommet i den situasjon at bedriften er avhengig av banken for at vi skal få lov å fortsette”.⁴¹¹ Selv tidlig på 1980-tallet, var det mange i *Salhus* som hadde svært tungt for å forstå at bedriften stedet var bygget rundt stod i fare for nedleggelse.

”Rapporten viste oss at vi ikke kan fortsette lenger slik som forholdene er i dag på bedriften, her må det nytenkning til, glem fortiden”.⁴¹² Fortiden i *Salhus* var imidlertid ikke så lett å glemme, den var overalt, hele tiden.

---

⁴⁰⁸ Informasjonsskriv til de ansatte 31/8-1982

⁴⁰⁹ Artikkel i B.T. ved journalist Astrid Kolbjørnsen, 11/9-1982

⁴¹⁰ Artikkel i B.T. ved Journalist Astrid Kolbjørnsen 11/9-1982

⁴¹¹ Resymé av informasjonsmøtet 31/8-1982

⁴¹² Resymé av informasjonsmøte 31/8-1982

Kapittel 9. Industristeder blir forsteder

Selvforståelsen og synet på arbeidsmarkedet blant ansatte i Salhus som Låstad gav uttrykk for i avisartikkelen hang sammen med stedets historie som ensidig industristed, et sted bygget opp rundt tekstilbedriftene.⁴¹³ Salhus lå opprinnelig isolert til fra landsiden og selv om stedet tidlig fikk båtrote til Bergen og etter hvert ble et knutepunkt, hadde man stort sett måtte klare seg selv og utvikle alle de funksjoner og tjenester som skulle til i det som etter hvert ble som en liten by. Da nedbyggingen kom, var Salhus riktignok innhentet av samferdselsutvikling og byvekst, men selvforståelsen hadde ikke endret seg i samme takt. Dette bringer meg videre til spørsmålet hvorvidt Salhus og Ytre Arna var å anse for ensidige industristed, med de særegne forutsetninger og problemer dette medførte.

I 1983 kom Buvikutvalgets rapport NOU nr.10 fra 1983; ”Om problemer og muligheter på ensidige industristeder.” Utvalget kom til å bli kjent som *Buvikutvalget* etter formannen, fylkesmann Martin Buvik. Mandatet bestod i å ”klarlegge strukturelle endringer i industriøkonomiske forutsetninger for de bransjer som særlig dominerer de ensidige industristederes næringsliv, og de problemer dette fører med seg.” De skulle også gjennomgå rammebetingelser og vurdere tiltak for å bedre forutsetninger for omstilling. Utvalget utpekte 104 industristeder som ensidige, samt at rapporten resulterte i en Stortingsmelding om ensidige *industrikommuner*, som var basert på utvalgets arbeid.⁴¹⁴

Selv om Buvikutvalgets utredning kom for sent til å ha direkte betydning for de aktuelle tekstilbedriftene og på mange måter må ha fortont seg som et antiklimaks for de ensidige stedene som ikke kom med på listen. Det har i ulike sammenhenger blitt vist til utredningen, sammen med den følgende Stortingsmeldingen, der disse har fungert som en kilde til å forstå hvordan politikerne og forvaltningen så industristedenes problemer. For å forstå utviklingen tekstilstedene på Vestlandet gjennomgikk, kan det være nyttig å undersøke hva som har lagt i begrepet *ensidig* når det har blitt benyttet om et industristed, samt hvilken betydning definisjonen har hatt i praksis og hvilken vekt dette skal tillegges i analysen av nedbyggingen av de to bedriftene. Det er særlig dersom utviklingen over tid analyseres der sammenhengen mellom sted og bedrift er aktuell, at det er nyttig å forstå *det ensidiges* betydning, der begrepet har hatt betydning for stedenes status og evne til overlevelse når nedbyggingen kom.

---

⁴¹³ B.T. 11/9-1982

⁴¹⁴ Stortingsmelding. nr.78 fra 1983-84 om ensidige industrikommuner

Da Buvikutvalget om uttalte seg om problemer og Kjennetegn ved de ensidige industristedene var et av kriteriene geografisk isolasjon i forhold til arbeidsmarkedsområder.⁴¹⁵ Nå var imidlertid ikke Salhus og Ytre Arna lenger å regne for geografisk isolert, men det som startet ut som ensidige industristeder, ble etter hvert innhentet av byvekst. Salhus hadde i likhet med Ytre Arna, tidligere vært klassifisert som et ensidig industristed, men i 1983 var ikke stedet blant de 104 stedene av utvalget fortsatt var ansett som ensidige på grunn av nærheten til Bergen.⁴¹⁶ I dette bildet er det klart at den kommunikasjonsmessige utviklingen stedene har gjennomgått, har hatt betydning for stedets status som ensidig eller ikke ensidig. Det har derfor vært aktuelt å undersøke og drøfte hvorvidt og i hvilken grad stedenes status som ensidige kan bidra til å kaste lys over hvordan omstillingen artet seg på de aktuelle stedene.

I 1960 opererte SSB og samfunnsgeografene med 205 industristeder, derav 115 ensidige.⁴¹⁷ Sammenlignes dette med Buvikutvalgets liste fra 1983, var det her oppført 206 industristeder, derav 104 ensidige og 27 flersidige. Totalen er merkelig nok høyere enn tidligere, men for ensidige, flersidige og tosidige steder er det en nedgang på 38,⁴¹⁸ der noen må tilskrives industristed som etter hvert ble omdefinert til forsteder. Samtidig holdt utvalget 46 industristeder utenfor analysen fordi de lå mindre enn 45 minutters reisetid fra et større sted.⁴¹⁹ Ytre Arna og Salhus var blant disse 46 stedene, slik ser man at samferdselsutviklingen påvirket stedets status over tid. Buvikutvalget anså at steder som lå nær en by med et større arbeidsmarked, ikke ville ha de samme vanskelighetene med omstilling som de 104 stedene som ble klassifisert som ensidige.⁴²⁰ Industristeder som ble innhentet av byutvikling og samferdsel utløste heller ikke samme grad av satsing fra myndighetenes side, så stedenes status har også vært en av faktorene som har bidratt til hvorvidt mulighetene for støtte og forutsetningene for en vellykket omstilling har vært til stede.

Imellom 1978 og 1983 stod det veinettet nord for Bergen, som vi kjenner i dag, klart til å ta imot pendlere til og fra Bergen eller bydelssenteret i Åsane. Med vegstandarden i bergensområdet midt på 1970 tallet i tankene, kan reisetiden til og fra Ytre Arna og Bergen, ha vært like lang som noen av stedene som senere ble ansett for ensidige. Det kunne ta kortere

---

⁴¹⁵ NOU 1983:10, s.17

⁴¹⁶ Myklebost 1979 s.62

⁴¹⁷ Myklebost 1960, tabell s. 111

⁴¹⁸ Myklebost 1979 s.7

⁴¹⁹ NOU 1983:10, s.100-101: "Dersom et industristed har en beliggenhet i forhold til ett eller flere større steder med minst 20 000 innbyggere, som gjør det mulig for befolkningen å søke arbeid på det større stedet uten å skifte bosted, regner utvalget med at pendling kan være et brukbart alternativ hvis den lokale sysselsettingen på industristedet skulle bli redusert. Reisetiden må ikke bli for lang, (...) "Utvalget har satt 45 minutters arbeidsreise som øvre grense for det man kan kalle normal arbeidsreiseavstand"

⁴²⁰ NOU 1983:10, s.101

tid med tog fra Bergen til Dale, enn det tidvis kunne gjøre med bil fra Arna til Bergen før 1978. Da Buvikutvalget definerte ut Ytre Arna og Salhus på grunn av reisetid og nærhet til arbeidsmarkedet i Bergen, må dette sees i sammenheng med at samferdselssituasjonen hadde bedret seg vesentlig innen 1983, nedbyggingen i Ytre Arna var da allerede over. Før 1978 derimot, gjorde kommunikasjonene sammen med bedriftens betydning for sysselsettingen på stedet, at Ytre Arna ville hatt status som ensidig industristed mens største delen av nedbyggingen fant sted. Slik sett har min forståelse av saken vært at Ytre Arna var et ensidig industristed helt frem til bedriften var nedbygget og vegnettet utbygget i 1979.

Anders Haaland har vært inne på at det ble opplevd som ekstra tungt for de oppsagte arbeiderne på Arne fabrikker at bedriften ble nedbygget samtidig som stedet var vanskelig tilgjengelig på grunn av primitive kommunikasjoner mellom både Åsane og Indre Arna, der det samtidig vokste fram nye arbeidsplasser, samt at dette skjedde i en tid da bilen ikke var blitt allemannseie enda.⁴²¹ Til Indre Arna og Espeland gikk det jernbane som Ytre Arna i liten grad hadde nytte av på grunn av dårlig veiforbindelse, slik sett lå Ytre Arna lenge i en bakevje.⁴²² Salhus som sted hadde derimot lenge nytte av sin rolle som knutepunkt.⁴²³ Da fergeforbindelse fra Salhus kai til øykommunene i nordvest ble nedlagt etter det kom broforbindelse fra Flatøy og Frekhaug til resten av Nordhordland ble fergeleiet lagt ned i 1983, mistet Salhus sin rolle som knutepunkt. Dette bidro til å svekke det lokale næringslivet.⁴²⁴ Etter hvert forsvant den ene bedriften etter den andre og både butikk, bank og post ble borte. Tilbake på midten av 1980 tallet stod Salhus sin første bedrift som en anakronisme og det eneste faste gjenværende holdepunkt på stedet, som i likhet med Ytre Arna nå ble liggende i bakevje. Den samme utviklingen som Arna hadde gjennomgått, gjorde seg gjeldene i Salhus, om rollen som naturlig knutepunkt kan ha bidratt til å holde liv i bedriften lenger enn hva som ellers ville vært mulig, er usikkert.

I samme periode som Åsane og Arna kommuner ble innlemmet i Bergen, og nærheten til byen blir stadig mer påtagelig, fører dette til at bygden mister mange av særtrekkene ved såkalte ensidige industristeder. Selv om bedrift og sted i praksis var to sider av samme sak så lenge bedriftene hadde betydning for sysselsettingen på stedet, fikk ikke Salhus eller Ytre Arna dra nytte av de distriktpolitiske tiltak som myndighetene innførte, nettopp på grunn av sin nærhet

---

⁴²¹ Haaland 1996, s. 153

⁴²² Angell, 2004, s. 466 - 467

⁴²³ Fyllingsnes, 2007, s.185

⁴²⁴ Fyllingsnes, 2007, s.185

til Bergen.⁴²⁵ Dersom man ser på statistikken fra Stortingsmeldingene og Buvikutvalget er det mye og lese ut i dette i forhold til spørsmålet hvorvidt tiden innhenter industristeder og gjør dem til forsteder. Dette igjen hadde betydning for stedets status og dermed muligheter for overlevelse ved å nyttiggjøre seg distriktsutbygningsmidler de siste årene bedriftene eksisterte.

De ensidige overlever

Definisjonen og inndelingen i ensidig/flersidig er basert på et tilsynelatende uproblematisk prosentvis sysselsettingsmål der stedets status i følge definisjonen er en ting, men bedriftens stilling på stedet en annen. Selv om sted og bedrift er to ulike størrelser kan det hevdes at ved å fokusere enten på det ene eller det andre, kan dette komme til å kamuflere at på mindre ensidige industristeder som Salhus og Ytre Arna, var lenge bedriftens stilling på stedet og stedets status, to sider av samme sak. Forskjellen på å skille mellom sted og bedrift, eller analysere begge deler som to sider av samme sak, gjør at *ensidighetsbegrepet*, ikke er så uproblematisk som det innledningsvis så ut til å være. Dette blir synlig når Buvikutvalget, i likhet med forskerne fokuserer på stedene, mens den påfølgende Stortingsmelding nr. 78 fra 1983-84, fokuserer på *kommunen* som den størrelsen og det nivået som trenger støtte.

I tillegg til at ensidige industristeder som ligger nær større et arbeidsmarked, i henhold til Buvikutvalget, faller ut, vil bedrifter på ensidige industristed, som ikke er lokalisert i en egen kommune, bidra til at bedrifter på steder som Salhus og Ytre Arna i praksis blir usynlige i den statistikken som blir lagt til grunn når D.U. midler eller tiltaksmidler til industrikommunene skal tildeles.

Det er slik jeg forstår det, likevel klart at på de ensidige stedene henger de to fokuseringspunktene, sted og bedrift, nøye sammen, der bedriftens stilling får betydning for stedets status. Når det gjelder ensidige (eller ikke ensidige) steder, de såkalte "Buvikstedene", kan det også være et relevant spørsmål hvorvidt stedets status som ensidig/ikke ensidig kan influere på bedriftens stilling? I så fall blir de to dette to sider av samme sak.

Den Tekomeldingen St. mld. 24 fra 1977-78, er også aktuell i å forstå de aktuelle stedenes stilling i forhold til andre tekstilsteder. I dette tilfellet er det Dale fabrikk i Vaksdal kommune og Safa A/S i Samnanger kommune som sammen med Salhus og Ytre Arna er aktuelle, da disse beholdt sin stilling som *ensidig* lenger enn de to siste. Tekomeldingen

---

⁴²⁵ St. meld. Nr 24, 1977-78.s. 7, og NOU 1983:10, s.17, samt Søknad om støtte og tilskudd. Industrifondet og Norsk tekstilinstitutt

benytter seg av en litt annen statistikk som gjør det mulig å se betydningen av kommunesammenslåingen med Bergen for bedriftene på en annen måte enn Buvikutvalgets rapport og Myklebost og Hansens arbeider.

I hvilken grad tekstilbedriftene i Dale og Tysse gjorde seg nytte av sin status som ensidig er ikke på det rene, men at kommunene mottok D.U. -midler er klart. I henhold til Hansen er SSB sin folketelling i 1990 et mangelfullt et skjevt materiale fra å basere en analyse i tiden etter 1980 på,⁴²⁶ men det er på det rene at utviklingen mot mindre ensidighet, og industriavhengighet kom også til Dale og Tysse få år senere.⁴²⁷ T.H. Rødseth har i sin hovedoppgave studert "Buvikstedenes" overlevelse og i henhold til Rødseth i Hansen 1997, er Dale fortsatt et ensidig industristed, men er nede i 38 % industrisysselsetting.⁴²⁸ I henhold til NSBs rutetabell er reisetiden mellom Bergen og Dale fortsatt 45 minutter, slik den har vært de siste 25 år. Tysse i Samnanger har omtrent samme reisetid til Bergen som Dale, men var i 1990 ikke lenger klassifisert som ensidig, da industrisysselsettingen var sunket til 25 %. I den aktuelle perioden mellom 1983 og 1990 ble bedriftene i Salhus og Ytre Arna lagt ned, samtidig som bedriftene Dale og Safa overlevde, der begge befant seg i det som var målgruppen i Stortingsmelding nr 78, fra 1983-84, *de ensidige industrikommunene*.

Kapittel 10. Omstilt, rasjonalisert på veg mot stupet

For Salhus Tricotagefabrik sitt vedkommende, ble det i løpet av de første årene på 80-tallet klart at konkurransen fra lavprisimporten hadde innhentet produktene i undertøysektoren, der det kjente varemerket *Krone*, ikke lenger var nok til å sikre produktene plass på markedet blant de stadig billigere importerte produktene.⁴²⁹ Etterspørselen fra det sivile marked var dramatisk nedadgående og kundene var preget av reservasjon, slik at bedriften nå måtte sette stadig mer av sin tillit til at det nye varemerket Cobra, kom til å ha suksess.⁴³⁰

Eksporten av de tradisjonelle produktene av tykt tvunnet ullgarn hadde også stoppet opp. Islenderne som hadde vært så populær på 1970 tallet, syntes nå å ha gått av moten blant det

---

⁴²⁶ Hansen, 1997s. 61

⁴²⁷ Rødseth i Hansen, 1997 Data for Dale og Tysse for 1980-1990, prosenttallene. I 1990 Hadde Tysse 25 % industrisysselsetting og Dale hadde 38 % Dette sier ikke så mye om sysselsettingstallene som sådan, og ikke hvor mange arbeidsplasser som gikk tapt fra år til år mellom 1980 og 1990.

⁴²⁸ T.H. Rødseth i Hansen 1997 s. 76-77. T.H. Rødseth, "Veier til omstilling, Ensidige industristeders befolknings og sysselsettingsutvikling i lys av deres integrasjon i regionale arbeidsmarkeder", Hovedoppgave, Institutt i Geografi UiB.

⁴²⁹ Låstad, 1984, s. 112

⁴³⁰ Memo fra Jenssen vedlagt styreprotokoll, 31/8-1982

brede publikum. Strømpemaskinene som de hadde produsert de populære raggsokkene på, var som nevnt solgt til Safa fabrikker i Samnanger.⁴³¹ Disse tradisjonelle produktene hadde så sent som 1976-1978, vært det som gav den ekstra salgsøkningen som la grunn for å kunne ta tilbake markedsandeler og sette flere i arbeid etter nedgangen i 1975. Noen år inn på 80 tallet syntes grunnlaget for disse produktene så å si å være borte. Utover våren 1983, var det imidlertid tegn til bedring av resultatene. Salget av det nye varemerket som nå var introdusert, var lovende. Men produksjon av islendere og de andre tradisjonelle produktene av tykt tvunnet ullgarn, var nå trappet ned til et minimum. Bedriften var rasjonalisert, produktlinjer sanert og spinneriet nedlagt, slik de sveitsiske konsulentene hadde anbefalt, men mange av de ansatte var likevel bekymret for hva bedriften skulle leve av når de hadde rasjonalisert bort de tradisjonelle produktene som tidligere hadde bidratt til at bedriften hadde klart seg. Ledelsen satte sin lit til sitt nye varemerke innen fritidstøy, *Cobra*, men bedriften fløt mellom 1980-84, like mye på leveranser til forsvaret, driftsstøtte fra staten og dyr kreditt.⁴³²

Bedriftens underliggende problemer var ikke løst med omstillingen og nedbemanningen: ”Resultatregnskapet for første halvår i 1983, viste et meget svakt og skiftende resultat, og det er helt uforståelig når vi vet at bedriften har 40 personer færre i år enn i fjor og samme omsetning. Ved en gjennomgåelse av regnskapet viser det seg at lønnskostnader og materialkostnader har vært for høye, sett i relasjon til de verdiskapninger som er produsert.”⁴³³ Det nye styremedlemmet, Odd Rune Austgulen, kontaktet en ung siviløkonom som skulle gjennomgå og foreta en analyse av økonomistyringen i bedriften. Johan Jørgen Hansen ble først engasjert for 4-5 måneder, men ble senere tilbudt jobben som merkantil leder i bedriften.⁴³⁴ Johan Jørgen Hansen ble raskt trukket med i driften av selskapet og påviste etter sin gjennomgang, et underskudd på 1,1 mill. kr. høsten-1983. Det ble ikke funnet feil i regnskapet eller avvik i vareopptellingen, men Hansen påviste at bedriften hadde fått en negativ egenkapital. Han tok, til tross for de dårlige tallene, i mot jobbtilbudet og fikk i oppdrag å komme opp med mulige løsninger.⁴³⁵

Høsten 1983, på grunnlag av Hansens analyse, ble styret enige om at man innen årsskiftet måtte ta endelig stilling til om man skulle satse videre eller starte en styrt avvikling av

---

⁴³¹ Låstad, 1984, s. 117-118

⁴³² Timestøtten utgjorde for S.T. en stadig større del av driftsøkonomien og mens underskuddet i 1983 var på 1,3 mill. kr, var timestøtten på 582.000 kr. Timestøtten ble ikke avviklet før i 1987, men ble redusert etter 1985

⁴³³ Referat fra møte i Bedriftsutvalget 15/9-1983

⁴³⁴ Brev fra Austgulen til Per Braathen og Jenssen 9/9-1983, samt jubileumsbok, s. 118

⁴³⁵ Styreprotokoll 13/10-1983

bedriften.⁴³⁶ Negativ egenkapital var ødeleggende for bedriftens kredittverdighet og uten muligheter for fortsatt kreditt, kunne ikke driften fortsette. Løsningen den unge siviløkonomen kom opp med til styret, var å skrive opp verdien på bygninger og eiendommer etter ny takst: ”Styret vil også ha den fulle oversikt over ikke bokførte verdier. Dette gjelder for det meste en taksering over fast eiendom og boliger, for å få fram låne- og verditaksten. Resultatet fra takseringen skal foreligge til neste styremøte.”⁴³⁷

Det er også en mulighet for at man foretok en oppskrivning av verdiene, som et ledd i å posisjonere selskapet i forhold til samarbeidet med Janus eller gjøre bedriften mer interessant for andre potensielle samarbeidspartnere. Da regnskapet forelå, viste resultatet for årsoppgjørdisposisjoner et underskudd på 2 mill. kr. Etter oppskrivning av eiendommer på totalt 5,1 mill. kr., var de totale årsoppgjørdisposisjoner oppe i 5,8 mill. kr. Dette gav bedriften et regnskapsmessig overskudd på 3,7 mill. kr., som resulterte i en økning av aksjekapitalen fra 360.000 kr. til 3,6 mill. kr. i tillegg til et oppskrivingsfond på 512.000 kr.⁴³⁸

Oppskrivning av verdi på eiendom for å pynte på negativ egenkapital etter dårlig driftsresultat, var en løsning ikke alle aksjonærene uten videre ville godta. Aksjonær og styremedlem Røed Heyerdahl, tok i brev opp kapitalforhøyelsen med styret.⁴³⁹ Hun mente det var ”høyst tvilsomt”, at de gamle boligeiendommene som utgjorde 1.8 mill. kr. av den totale oppskrivningen på 5,1 mill. kr., var å regne for anleggsmidler for bedriften. Verken for boligeiendommene eller fabrikkbygningene, var det verdimessig realistisk å kunne realisere dette til de verdier de var oppskrevet til. Adv. Røed Heyerdahl krevde at kapitalforhøyelsen skulle forelegges generalforsamlingen, men ettersom kapitalforhøyelsen ikke var nevnt i innkallingen til generalforsamling, var den forhøyede aksjekapitalen på 3,6 mill. kr. direkte misvisende og i strid med aksjeloven.⁴⁴⁰ Dette resulterte i at styret måtte innkalle til ekstraordinær generalforsamling for å ta stilling til oppskrivning av aksjekapitalen, og det som kan kalles kreativ regnskapsførsel, for å unngå det uunngåelige.⁴⁴¹ Det som var tyngre for

---

⁴³⁶ Styreprotokoll 13/10-1983

⁴³⁷ Styreprotokoll 13/10-1983

⁴³⁸ Adm. beretning til styret for 1983, resultatregnskap for 1983, samt Styreprotokoll 6/2-1984 Det ble ikke foreslått utbetaling av aksjeutbytte for 1983-84

⁴³⁹ Dersom kapitalforhøyelsen ble fremmet som fondsemisjon, måtte generalforsamlingen i henhold til aksjelovens § 10.20 ta stilling til dette.

⁴⁴⁰ Røed Heyerdahl viser i brev av 30/5-1983 til aksjeloven § 9-9 og 9-10

⁴⁴¹ Røed Heyerdahl brev til styret i S.T. av 30/5-1983

enkelte av styrets medlemmer å akseptere, var at Røed Heyerdahl mente at det ikke var grunnlag for videre drift, og anmodet styret om å trappe ned produksjonen.⁴⁴²

Styret på sin side, gav uttrykk for at de gledet seg over endelig å se positivt resultat i regnskapet, og mente grunnlaget for fortsatt drift var tilstede. Det ble ytret ønske om å tilby Røed Heyerdahl innløsning av hennes aksjepost.⁴⁴³ ”Spørsmålet om utløsning av aksjonærer som på årets generalforsamling ville ønske å nedlegge eller avvikle virksomheten på Salhus, ble drøftet.”⁴⁴⁴

Bergen Bank var imidlertid ikke like overbevist over de nye tallene, og reduserte like godt kassakreditten med 2 mill. kr., samt etterlyste styrets vurdering om grunnlaget for fortsatt drift.⁴⁴⁵ I det store og hele gav tallene egentlig ikke grunnlag for optimismen, selv om man ved hjelp av oppskrivning av egenkapital etter mange år med underskudd, fikk regnskapet til å gå i null. Om dette var et ledd i å få i gang igjen samtalene med Janusfabrikken om samarbeid fremgår ikke av kildematerialet. Samtalene ble tatt opp igjen, men avsluttet etter en tid da man ikke ble enige om arbeidsdeling og verdien av det de enkelte selskapene kunne tilføre samarbeidet.

Bedriftens 125-års-jubileum i 1984 ble feiret med avventende stemning, men det skulle vise seg at de underliggende problemene for bedriften ikke var løst, men i praksis bare skjøvet ut i tid. Nedbemanningen fortsatte, og i løpet av våren-1984 fikk 12 personer oppsigelse og i jubileumsåret falt for første gang antall ansatte under 100 personer. Permisjonsvarsel gikk i april ut til samtlige ansatte for 20 produksjonsdager.⁴⁴⁶ Den ekstraordinære generalforsamlingen ble avholdt i november, og avdekket en underliggende uenighet om bedriftens plass i norsk tekstilindustri, der flere av aksjonærene ikke hadde tro på bedriftens fremtid.⁴⁴⁷

I etterkant av den ekstraordinære generalforsamlingen, ble det igjen omkalfatringer i styret og i administrasjonen. Braathen gikk på nyåret, 1985, av som styreformann i det han skulle tiltre ny stilling som administrerende direktør på Dale fabrikker.⁴⁴⁸ Han mente dette innebar en interessekonflikt i forhold til hans verv i bedriften i Salhus, men situasjonen i bedriften, og det

---

⁴⁴² Røed Heyerdahls brev til styret i S.T. av 30/5-1983

⁴⁴³ Styrets kommentar til regnskap pr. 30/4-83, samt styreprotokoll 22/5-1983

⁴⁴⁴ Styremøte 19/4-1984

⁴⁴⁵ Styreprotokoll 22/5-1983, viser til referat fra møte i banken 14/5-1983

⁴⁴⁶ Styreprotokoll 5/4-1984

⁴⁴⁷ Styreprotokoll 19/9-1984, viser til Røed Heyerdahls brev av 6/9-1984 samt utløsning av aksjonærer som ønsket å legge ned driften.

⁴⁴⁸ Styreprotokoll 12/2-1985

at samarbeidsplanene med Janusfabrikken ikke ble noe av, kan også ha spilt en rolle ettersom han sammen med sin kontakt ved Janusfabrikken, hadde arbeidet for et samarbeid.⁴⁴⁹

Adv. Morten Gjesdahl, ble etter generalforsamlingen våren 1985, ny formann i styret. Det ble bestemt at en ny objektiv totalvurdering av bedriften måtte til, og Industrikonsult "IKO" ble igjen engasjert.

En nedslående rapport

I forkant av konsulentbyråets arbeid, fant adm. Dir. Halvor Jenssen grunn til å trekke seg. Det var delvis på grunn av at bedriften trengte en ny daglig leder som kunne føre bedriften videre uten de uheldige tette koblingene, og trolig også delvis som følge av ulikt syn på hvordan bedriften burde drives eller *ikke* drives videre, som også framkom på generalforsamlingen i 1985. Aksjonærene var delt i synet på om bedriften burde drives videre eller avvikles.⁴⁵⁰

Følgen av at Jenssen gikk av var at Industrikonsult, i tillegg til utredningen, fikk oppdraget med å ivareta topplederfunksjonen i utredningsperioden, der Helge E. Dalseg, avdelingsleder i IKO, deltok i en midlertidig ledergruppe med felles ansvar for den daglige driften, til en ny daglig leder var ansatt: "Ved adm. direktørs fratreden, ble vårt oppdrag endret; det ble nødvendig å holde i gang topplederfunksjonen inntil en ny daglig leder er tiltrådt".⁴⁵¹

Bedriftens situasjon omtales av Industrikonsult som "akutt". Selv om verdien av eiendommene ble skrevet opp året før, og aksjekapitalen ble styrket på papiret, mente IKO sine konsulenter at både egenkapitalen og minst 2/3 av aksjekapitalen, som året før hadde blitt satt til 3,6 mill. kr., var å anse for tapt.⁴⁵²

Utredningen påtalte særlig de tette båndene mellom administrasjonen og styret som også i de konsulentutredningene vært tatt opp. "Til sammen har dette gitt en "konstellasjon i styret som til sine tider kan føre til beslutninger som ikke er til bedriftens beste, ved at historiske, lokale og dels personlige bånd blir for sterke. Av denne grunn bør styrets sammensetning endres".⁴⁵³

---

⁴⁴⁹ Samt Braathens brev av 14/10-1981: Braathen argumenterer for et samarbeid mellom Janus og Salhus: "Hvis vi ser mulighetene her på Vestlandet springer det i øynene at bedriftene Janus og Salhus ligger veldig parallelt i produktområder"(...) etter min mening burde dette opplegget tilsi at en strukturrasjonalisering ble diskutert. Det kan ikke være riktig å binde kapital begge bedriftene til parallell kjøring dersom en spesialisering kunne finne sted."(...) "Jeg kan forsikre om at dir. Eide i Janus ikke er fremmed for verken samarbeid eller rasjonalisering." Braathen sa at han ville ut av styret i Salhus på grunn av interessekonflikt da han skulle begynne som adm. Dir. på Dale. Han var da adm. Dir. i ved Cebelle Trengereid som på noen områder også kan ha vært en konkurrent.

⁴⁵⁰ Halvor Jenssen jobbet fortsatt i bedriften og hadde ansvar for fabrikkutsalget, Jenssen familien var samlet den største aksjonæren og var blant dem som gikk inn for videre drift.

⁴⁵¹ IKO rapport 25/11-1985

⁴⁵² IKO rapport 5/11-1985

⁴⁵³ IKO rapport 25/11-1985

Her kan aksjeloven ha vært et av argumentene, i forhold til at de nære personlige båndene kunne medføre at det oppstod habilitetskonflikter.

Det at daglig leder og adm. Dir. Halvor Jenssen hadde stilt sin stilling til disposisjon, gjorde det litt lettere for konsulentenes arbeid og konklusjon, men bidro for en tid også til å skape en enda flatere struktur i den midlertidige ledergruppen, og kan sammen med at alle i administrasjonen og de fleste ansatte kom fra og bodde i Salhus, kan ha gjort det vanskeligere for en ny leder utenfra, med de rette kvalifikasjonene å ta over ledelsen.

Rapporten fra IKO slo fast at det var en forutsetning for videre drift at: ”Bedriftens toppledelse (styret og daglig leder) ”frigjøres” fra lokale bånd, slik at ledelsen er i stand til å vedta og gjennomføre nødvendige omstillingstiltak. Dette innebærer også at personer med sterk lokal og historisk tilknytning til bedriften bør fritas for belastningen ved å ta nødvendige upopulære beslutninger”.⁴⁵⁴

Helge E. Dalseg fra IKO forundret over at bedriften stred med de samme problemene som var påpekt ved forrige omstrukturering, og dro den slutning at de lokale bånd var for sterke og at ”ledelsen ikke har maktet å skjære i gjennom og ta upopulære beslutninger”.⁴⁵⁵

Rapporten fra IKO påtaler problemene på en måte som gjør at det synes som om ledelsen har *drevet fabrikk for arbeiderne*. Ledelsen, styret og administrasjon, som tidvis var to sider av samme sak, ble nå regelrett oppfordret til å velge mellom enten å legge ned, eller få på plass en uavhengig ledelse som kan modernisere bedriften og foreta nødvendige upopulære avgjørelser og tiltak. Foruten ansettelse av en profesjonell leder, var fortsatt drift i henhold til IKO sin utredning, avhengig av tilførsel av ny frisk kapital på minimum 2 mill. kr. I tillegg ble det ansett for tvingende nødvendig å selge unna deler av eiendomsmassen.

Selv om det var lite sannsynlig at eiendommene på grunn av den dårlige forfatningen ville kunne frigjøre kapital, ville et salg kunne redusere de ressurser som var nødvendig for å betjene gjelden. I tillegg ville det spare midler som gikk med til akutt vedlikeholdsarbeid.⁴⁵⁶ IKO sin anbefaling står i kontrast til hva de mente om eiendommenes verdi ved oppskrivningen av egenkapitalen år tidligere

---

⁴⁵⁴ IKO rapport 25/10-1985 s. 2

⁴⁵⁵ IKO rapport 25/10 -1985 s. 4

⁴⁵⁶ IKO rapport 25/10 -1985 s.3: ”Eiendommer bør skilles fra drift ved nytt selskap eller salg. Generelt sett er eiendommene i en slik forfatning at det neppe vil gi noe utover påhvilende gjeld, og tiltaket anbefales for å redusere binding av andre resurser”.

Det var ikke noe overraskelse at IKO anså at to av bygningene var særlig til belastning for bedriften. Foruten drift og vedlikehold av aldershjemmet, var det særlig fabrikkanlegget etter nabobedriften Salhus Væverier, som ble kjøpt på tvangsauksjon i 1978, som hadde bidratt til å tappe bedriften for midler. En oppstilling av inntekter og utgifter for dette anlegget avdekket at den negative effekten på driftsresultatet over de foregående fem år, var nærmere 1,4 mill. kr. Samme resonnement og lignende tall ble gjort gjeldende for boligeiendommene og aldershjemmet Kveldheim sitt vedkommende.⁴⁵⁷

Samarbeidet mellom Janus og Salhus tricotagefabrik hadde strandet. Konsulentene påtalte dette, og mente at bedriftens muligheter for videre drift var dårligere om man valgte å stå alene. ”Styret har trukket Salhus tricotagefabrik ut av et samarbeid med Stephansen og Iris (...) Det skjer en sterk teknologisk utvikling med effektivt utstyr som gir stor fleksibilitet (...) Salhus tricotagefabrik kan ikke stille seg utenfor denne utviklingen”.⁴⁵⁸

Rutinene for drift og markedsføring ble kritisert, og skal man legge konsulentutredningen til grunn, synes det som om bedriften var nærmest å anse som en slags anakronisme som hadde overlevd seg selv: ”Salhus tricotagefabrik har ingen bevisst strategi, ingen strategisk plan, ingen formulert målsetting”.⁴⁵⁹ Det ble her siktet til ledelsens styringssystem eller mangel på sådan. Økonomistyring og markedsføring ble også påtalt som problemområder: ”Salhus tricotagefabrik har intet opplegg for budsjettering, hvilket er et særstykke i en industribedrift av denne størrelse.” (...) ”Det benyttes ikke markedsanalyser. Det eksisterer foreløpig ingen markedsføringsplan”.⁴⁶⁰ Bedriftens produkter hadde ikke vunnet innpass i de store kjedene som dominerte stadig større del av markedet: ”Salhus tricotagefabrik har i hovedsak hatt indirekte markedsføring, dvs. salg via grossist. S.T. har derfor aldri hatt oversikt over hvor varene går utover fakturaadressene. Man har vært prisgitt mellommenn som har vært på vikende front i markedet. De fleste har vært lite profesjonelle og hatt liten evne til omstilling og nytenkning.”⁴⁶¹

At bedriftens rutiner for salg og markedsføring var foreldet, synes klart, men styret hadde imidlertid forstått at grossistforbindelsen, som også hadde aksjer i bedriften i Salhus, ikke var i stand til å ivareta bedriftens interesser i en ny tid der større butikkjeder hadde overtatt markedet. Styret hadde derfor sagt opp avtalen med Haalke & Co, og tatt over en del av salget

---

⁴⁵⁷ IKO rapport 25/10 -1985 s. 13 og 14

⁴⁵⁸ IKO rapport 25/10 -1985 s. 12

⁴⁵⁹ IKO rapport 25/10 -1985 s. 9

⁴⁶⁰ IKO rapport 25/10 -1985 s. 10

⁴⁶¹ IKO rapport 25/10 -1985 s. 10

selv, administrert av styremedlem og aksjonær Elin Jenssen, uten at dette så ut til å bedre situasjonen.⁴⁶² Konsulentrapporten konkluderte med at: ”Hvis disse tiltakene ikke kan eller ønskes gjennomført, vil vi anbefale bedriften solgt eller lagt ned gjennom en styrt prosess”.⁴⁶³ Bedriftens lokale forkjempere i styre og administrasjon valgte likevel å drive videre i nesten 4 år.

Konklusjon på Salhussaken

De tette båndene mellom bedriftens eiere, ledelse og lokalsamfunnet som blir vektlagt i konsulentrapporten fra IKO i 1985, er også synlig i de to foregående konsulentutredningene. Fra gammelt av hadde det også vært tette bånd om enn på en annen måte, ved at en sterk ”allestedsnærværende” leder og hans nære omgangskrets på stedet og i bedriften, hadde bidratt til å gi bedriftens og stedet dets spesielle karakter. Selv om Salhus var et knutepunkt mens stedet stod på høyden som industristed, var det på noen måter et lukket samfunn som tok vare på sine egne, enten det var på gamlehjem eller som ansatt i bedriften. Den tradisjon stedet sto i og den måten bedriften løste sine problemer på i tidligere tider kan ha blitt reflektert gjennom de tette båndene og historiske tilknytningen som IKO påtaler som uheldige for bedriftens videre eksistens.

En måte å si dette på er at der samholdet og sterke bånd, i tidligere tider hadde vært en styrke og bidratt til bedriftens evne til å klare seg gjennom kriser, kan dette mot slutten ha blitt en svakhet. Slik sett har de tette bindingene blitt et hinder for rasjonelle beslutninger, slik konsulentrapporten fra IKO ser saken.⁴⁶⁴ Det kan også sees slik at da det ikke kom en beslutning om nedleggelse verken i 1982 eller i 1985, og ledelsen valgte å gjennomgå en relativt omfattende omstillingsprosess i håp om å kunne redde bedriften, kan dette settes i sammenheng med det at bedriftens ledelse og styre hadde sterke bånd til stedet og hverandre.

Salhus har tradisjonelt vært omtalt som et samfunn med paternalistiske trekk.⁴⁶⁵ Det kan diskuteres i hvilken grad bedriften videreførte de paternalistiske trekk som hadde kjennetegnet stedet og bedriften tidligere, men det er/var mulig å påvise en form for sosial samvittighet og omsorg for lokalsamfunnet som artet seg på ulik vis og i mange former. Det utviklet seg aldri en slik *typisk industriarbeiderkultur* i Salhus som i Ytre Arna, og det er mye som kan tyde på

---

⁴⁶² Jubileumbok, s. 118; ”Bedriften sa opp avtalen med Haalke &Co, til opphør senest 30/6-1984”

⁴⁶³ IKO rapport 25/10 -1985,s.2, 4 og 6

⁴⁶⁴ IKO rapport 25/10 -1985,s.2, 4 og 6

⁴⁶⁵ Forras, 2009, s. 170-175, samt Fyllingsnes, 2007, s. 178-179, Også Kamsvåg 1990, s. 14-17

at bedrift og lokalsamfunn, eiere og arbeidere følte at de delte skjebnefelleskap i en annen grad enn det som var tilfelle i på det noe større stedet i Ytre Arna.

De ansatte i Salhus sluttet lojalt opp om de tiltak som ledelsen innførte for å holde bedriften gående: ”Alle disse tiltak fremkalte de ansattes fulle medvirkning og helhjertet innsats fra både ledelse, mellomledelse og de ansatte.”⁴⁶⁶ Med unntak av noen få personalkonflikter i kjølvannet av nedbemanningen, kan det slik det fremstår i ettertid, virke som om fagforeningen var påfallende lojal mot ledelsen i omstruktureringsperioden på begynnelsen av 1980-tallet. Dette kan bero på at to av de tillitsvalgte var styremedlemmer og mot slutten av bedriftens historie ble avstanden mellom styrerom og fagforeningslokale kortere.⁴⁶⁷ Dette kan ha bidratt til en flatere struktur som bidro til at man lyktes med å formidle behovet for omstilling på en slik måte at man unngikk protester og konflikter av den typen man fikk ved den opprivende nedbyggingen av Arne fabrikk noen få år tidligere.

Salhus kan slik sett være et eksempel på at ledelsen i et selskap, arbeidere og lokalbefolkningens interesser kan være sammenfallende og gjensidig avhengig av hverandre over lang tid. I de tilfeller der et foretak består av en enkeltbedrift, vil denne bedriften ofte være solid forankret i lokalmiljøet - bedrift og sted blir ett, på godt og vondt. Denne samfunnsstruktur kan sees som typisk for mindre industrisamfunn av Salhus sin størrelse og i slike tilfeller kan den gamle paternalistiske strukturen igjen komme til syne på nye måter.

Samfunnsgeografene, Hansen og Selstad er i sin bok; ”Regional omstilling, strukturbestemt eller styrbar”, inne på at dersom forutsetningene for bedriften endrer seg til det verre og bedriften står foran vanskelige omstillingsutfordringer, vil ofte den lokale forankringen føre til at eieren skyver utfordringene foran seg for å skåne stedet.⁴⁶⁸ Måten omstilling og nedbemanning ble håndtert i Salhus, kan, tyde på at de underliggende problemene ble utsatt i det lengste, for om mulig å bevare relasjonene og skåne lokalsamfunnet.⁴⁶⁹

---

⁴⁶⁶ Allmannamøte 15/4-1983: Styreformann Braathens tale gjengitt i referat av hovedtillitsvalgt Einar Låstad

⁴⁶⁷ Heiret, 2003, s 186-187, Generelle trekk ved Norsk Arbeidsliv

⁴⁶⁸ Selstad, Hansen, 1999. S.140-145 og 251-254, samt Konsulentrapport fra IKO 1985.s 7

⁴⁶⁹ Kjeldstadli i Gjestland og Hompland, 1997, s. 50 og Hansen, Selstad, 1999, s 24: ”I noen lokalsamfunn blokkeres omstilling og nyskaping ved at mange klamrer seg til gårsdagens institusjoner”. Dette kan bidra til at det er psykologisk vanskelig å omstille seg på ensidige isolerte steder der omstillingen er vanskelig på grunn av bindingen til bedriften ikke lager noen åpning mot nytenkning. Både Kjeldstadli og Hansen/Selstad er inne på denne bindingen som har bidratt til å sperre for evnen og viljen til å utvikle nye løsninger.

Kapittel 11. Ny krise og nedlegging 1986-1989

Omlegging av industripolitikken og avvikling av driftsstøtten

Etter Stortingsvalget høsten 1985 fortsatte den borgerlige samlingsregjeringen som nå var kommet i mindretallsposisjon. Den parlamentariske situasjonen som ikke hadde vært helt enkel tidligere, gikk nå av forskjellige grunner over til å bli nærmest umulig og medførte at det ble vanskeligere for regjeringen å få gjennomslag for en effektiv økonomisk politikk.

Den økonomiske situasjonen utover vinteren tilsa en innstramming for å få kontroll med handelsbalansen og Statens utgifter som var kommet under press etter en dramatisk fallende oljepris.⁴⁷⁰ Regjeringen manet både før og under lønnsoppgjøret våren 1986 til moderasjon, men 8 april brøt oppgjøret ut i storkonflikt, der for tekstilindustriens vedkommende 4500 arbeidere i 67 bedrifter møtte lukkede dører i den første lockout siden 1931.⁴⁷¹ Arbeidsgiver og arbeidstaker organisasjonene hadde vidt forskjellig oppfatning av den økonomiske situasjonen landet befant seg i. Det hadde åpenbart de politiske partiene også, for regjeringens innstrammingspakke ble fulgt opp av kabinettsspørsmål, der resultatet var at samlingsregjeringen ble felt og gikk av 29 april. Lønnsoppgjøret ble av den dyre sorten der en gjennomsnittlig lønnsvekst på 7,5 %, for tekstilarbeidere gav utslag i et generelt tillegg på en krone, i tillegg fikk voksne arbeidere et særskilt tillegg på mellom 80 øre og en krone.⁴⁷² Samtidig ble et forslag om generell forkortet arbeidstid fra 40 til 37,5 timer, tatt opp under meklingen og innført fra januar.

Et stridstema i oppgjøret var garantiordningen for lavtlønnte, som formannen i BAF, Finn Nilsen i følge Kamsvåg, mente var årsaken til lockouten.⁴⁷³ Arbeidsgiversiden hadde ment at timestøtten til tekoindustrien skulle trekkes fra prosenten på industrilønns gjennomsnittet, som dannet grunnlaget for beregningen av lavlønns garantien.⁴⁷⁴ Dette ble kontant avvist av BAF som gjentatte ganger hadde tatt opp kampen med den borgerlige regjeringen over forsøk på avviklingen av timestøtten. Den selektive driftsstøtten og særinteressene til enkelte industrigreiner med effektive lobbyister, var tidligere kritisert av Liedutvalget, og ble våren 1986 ikke bare gjenstand for tautrekking arbeidslivsorganisasjonene i mellom, men også mellom bransjeorganisasjonene og myndighetene der det etter at den nye regjeringens

---

⁴⁷⁰ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 309

⁴⁷¹ Kamsvåg, 1990, s. 310-312

⁴⁷² Kamsvåg, 1990, s. 390, samt Hanisch, Søylen og Ecklund s. 312, viser til intervju i Aftenposten med Skånland 16/4-1986 angående gjennomsnitt lønnstillegg.

⁴⁷³ Heiret, 2003, s. 183

⁴⁷⁴ Kamsvåg, 1990, s.387

innstrammingspakke ble kjent, innebar at timestøtten ville opphøre og de øvrige bevilgningene til tekoindustrien skåret ned.⁴⁷⁵ Bekledningsarbeiderforbundets ledelse hadde mottatt nyheten om at Arbeiderpartiet overtok positivt, men gjensynsgleden ble kortvarig, for i tillegg til regjeringens innstrammingspakke som rammet driftsstøtten til tekoindustrien, hadde den nye regjeringen på kort tid, rukket å devaluere kronen for å opprettholde kroneverdien og konkurranseevnen med utlandet, etter det dyre lønnsoppgjøret.⁴⁷⁶ Det arbeidstakersiden hadde vunnet ved oppgjøret i april, var i realiteten etter kort tid spist opp av inflasjon og renteøkning.

Regjeringens planer om avvikling av timestøtten og bransjeprogrammene utløste en hektisk aktivitet med påfølgende intens lobbyvirksomhet fra forbundet og bransjeorganisasjonene, som for BAF sitt vedkommende endte med åpen uenighet mellom forbundsledelsen og ledelsen i Arbeiderpartiet. I denne prosessen ble forbundsledelsen anklaget av partiledelsen for å bruke ”uakseptable metoder” i sin lobbyvirksomhet.⁴⁷⁷ Forbundsledelsen som hadde vært en av de mest lojale mot partiet, trakk tilbake sin økonomiske støtte til partiet da bransjen ikke ble tilgodesett i det nye statsbudsjettet for 1987.⁴⁷⁸

I Salhus tricotagefabrik sitt resultatregnskap for de aktuelle årene er utslaget av at driftsstøtten ble avvirket tydelig nok; der man i 1983 mottok 582.000 kr, var beløpet i 1984 redusert til 420.000 kr. I 1985 var dette sunket til 270.000 kr, og i 1986 var driftsstøtten på ubetydelige 35.000 kr, før den året etter ble borte. I 1984 var driftsunderskuddet i bedriften på 760.000 kr, så 420.000 kr. i driftsstøtte må kunne sies å ha utgjort en forskjell.⁴⁷⁹ I og med at driftsstøtten utgjorde en ”ikke uvesentlig del” av bedriften i Salhus sine inntekter mot slutten, vil bortfallet av denne kunne være en del av årsaken til beslutningen om nedleggelse. Av den grunn hadde politikken som ble ført på dette området gjennom flere regjeringer, betydning for opprettholdelsen av bedriftene.

Også de borgerlige regjeringene frem til 1986 hadde vært for å avvikle de selektive tiltakene, som timestøtten var en del av, men møtte så kraftig motbør at det skapte splittelse i egen leir. Arbeiderpartiet tok, i følge Kamsvåg belastningen med avviklingen til protester fra BAF.⁴⁸⁰ Det som ble innført som en midlertidig støttordning kom til å bli vanskelig å avvikle da

---

⁴⁷⁵ Kamsvåg, 1990, s. 270

⁴⁷⁶ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 314-315, (Regjeringen devaluerte pga presset på kronen for å hindre kursfall.)

⁴⁷⁷ Kamsvåg, 1990, s. 270-274

⁴⁷⁸ Kamsvåg, 1990, s. 270

⁴⁷⁹ Selvangivelser og resultatregnskap, Salhus Tricotagefabrik for årene 1985 og 1987

⁴⁸⁰ Kamsvåg, 1990, s. 271

mange av bedriftene hadde blitt avhengige av støtten. De selektive tiltakene for tekoindustrien, kom til å bestå i over tolv år til tross for at motkonjunkturpolitikken offisielt ble forlatt langt tidligere. Først etter Industridepartementet nedsatte et utvalg for å se på virkemiddelbruken i februar 1986, ble de selektive tiltakene etter hvert helt avvirket fra 1987.⁴⁸¹

I løpet av perioden 1975-1986 mottok tekoindustriene samlet nesten 300 millioner kr. i støtte via bransjeprogrammene, i tillegg til 650 mill. kroner i timestøtte mellom 1976 og 1986.⁴⁸² Allerede i Stortingsmelding nr. 24 1977-78 ble det slått fast at ”Ingen enkelt norsk industri har i den grad som tekoindustrien, i en årrekke, vært gjenstand for våre myndigheters særlige bevåkenhet.”(...) ⁴⁸³ Ikke bare i tekoindustrien, men også i verftsindustri og statlige aksjeselskap fortsatte de selektive støtteordningene å gjøre seg gjeldende til 1987.⁴⁸⁴ Flere har derfor ment at det ikke var helt dekkende da Berge Furre skriver at ”den ekspansive finanspolitikken ble lagt om i kontraktiv lei, vinteren 1977-78.”⁴⁸⁵ Også Harald Espeli mente de økende oljeinntektene gjorde det mulig å opprettholde de selektive støttetiltakene i ytterligere ett tiår.⁴⁸⁶

Samtidig med at de siste rester av selektive støtteordninger til tekoindustrien ble fjernet og bedriftene ytterligere eksponert mot konkurransen, ble det klart at Arbeiderpartiets styringsambisjoner i industripolitikken hadde avtatt.⁴⁸⁷ Det korporative systemets verktøykasse var redusert, der bransjens særinteresser stod for fall, slik Arbeiderpartiet hadde tatt til orde for i sitt langtidsprogram for 1982-85, der ulempene med særinteresseallianser i den såkalte *forhandlingsøkonomien* ble påtalt.⁴⁸⁸ Også Liedutvalget hadde slått fast at; ”Industrien måtte være *konkurransedyktig* for å ha livets rett.”(...), samt at; ”Selektive virkemidler på bedrifts og bransjenivå, kunne være til hinder for en *fremtidsrettet* omstrukturering.”⁴⁸⁹

---

⁴⁸¹ Industridepartementet 1986; ”Tekoindustrienes situasjon og virkemiddelbruk” s. 8

⁴⁸² Kamsvåg, 1990, s. 264-268

⁴⁸³ St. meld. 24 1977-78 om tekoindustriens stilling s. 65

⁴⁸⁴ Hanisch, Søylen, Ecklund, 1999, s. 243

⁴⁸⁵ Furre, 1992, s. 418

⁴⁸⁶ Espeli, 1992, s. 233

⁴⁸⁷ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 323-324

⁴⁸⁸ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 267 Viser til Arbeiderpartiets langtidsprogram om den s.k. forhandlingsøkonomien; ”En kamp for særinteresser hvor interessegrupper oppnådde fordeler langt utover det som kunne dekkes ved egen produktivitet og lønnsomhet.”

⁴⁸⁹ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s. 265 viser til Liedutvalget og St.mld. nr. 54 1980-81 ”Industripolitiske retningslinjer for de nærmeste årene fremover”

Bedriften i Salhus fremstod på midten av 1980 tallet, som verken *fremtidsrettet* eller *konkurransedyktig*.⁴⁹⁰ Det er tvert imot trolig at de ekstra driftsmidlene timestøtten gav, kan ha bidratt til at noen av omstillingstiltakene kan ha blitt utsatt. På dette tidspunkt hadde imidlertid reduksjonen av driftsstøtten allerede begynt å gjøre seg gjeldende og avviklingen av timestøtten svekket bedriftens evne til å overleve. Etter nedbemanningen hadde man også på grunn av færre timeverk å motta støtte for, krav på mindre driftstilskudd enn tidligere.

Et annet forhold som bidro til å svekke bedriften var den økte rentebelastningen som kom til å gjøre seg gjeldende etter årsskiftet 1986-87. Rentepolitikken som ble ført under de borgerlige partienes regjeringstid var forruten å være godt innarbeidet fra tidligere regjeringer,⁴⁹¹ også basert på et kompromiss med Sentrumspartiene om å holde en lavrentepolitikk gående.⁴⁹²

Utlånsveksten og høykonjunkturen i Norge på midten av 1980-tallet hadde satt samlingsregjeringens rentepolitikk på prøve allerede før omslaget og den økonomiske krisen var et faktum etter våren 1986. Da Arbeiderpartiet overtok regjeringsmakten stod fortsatt lavrentepolitikken på programmet. Etter det dramatiske fallet i oljeprisen og to devalueringer for å holde kroneverdien måtte Arbeiderpartiet ved årsskiftet 1986-87, gi opp fastrentepolitikken. Bedriftenes gjeld hadde økt dramatisk i løpet av 80 tallet, så da renten på kort tid opp i over 16 %, kom nedbremsingen i økonomien til å bli sterkere og bråere enn det som hadde vært nødvendig og bidro trolig til å forverre krisen og førte til at mange bedrifter måtte innstille i løpet av 1987-88. Mens børskrakket høsten 1987 hadde også internasjonale årsaker,⁴⁹³ bidro likevel dette og de forskjellige faktorene til å forsterke hverandre.

Både i Salhus og Arna kom den endelige nedleggelsen i forlengelsen av denne økonomiske krisen. For Salhus tricotagefabrik sitt vedkommende hadde renteutviklingen betydning da den samlede gjeld i 1985 beløp seg til 9 mill kr, der den totale rentebelastningen utgjorde 901.000 kr. Den samlede inntekten inklusiv driftsstøtte utgjorde 1,2 mill. kr.. I 1986 mottok bedriften vesentlig mindre driftsstøtte og inntekten hadde sunket til 895.000 kr, men enda gjelden var redusert til 7,7 mill kr, utgjorde likevel rentebelastningen nesten samme beløp med 874.000 kr.⁴⁹⁴ Da renten kom opp i over 16 % høsten 1987, var kombinasjonen med liten inntjeningsevne, bortfallet av driftsstøtten, sammen med den økede rentebelastningen, mer enn bedriftens økonomi var i stand til å bære.

---

⁴⁹⁰ Bedriften hadde i henhold til IKO sin rapport s. 9-10 ikke en bevisst strategi og en markedsføringsorganisasjon som kunne tilpasse seg et marked i rask endring.

⁴⁹¹ Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, s 320-321

⁴⁹² Hanisch, Søylen og Ecklund, 1999, sin versjon av rentepolitikken, s.284

⁴⁹³ Børskrakk oktober 1987, verdiene på Oslo børs ble halvert på 3 måneder

⁴⁹⁴ Selvangivelser og resultatregnskap for og 1985 og 1986 (Beløpene er oppgitt i kroneverdien for de respektive år, 1985 og 1986)

I tillegg til dette kom det at Forsvaret hadde endret sin innkjøpspolitikk som følge av at en anbudsordning som skulle sikre konkurranse, hadde overtatt.⁴⁹⁵ Bedriften tapte etter 1987 stadig flere tilbud til Forsvaret. Da leveransene til Forsvaret, som bedriften hadde levd på uteble, var det ikke lenger grunnlag for videre drift og veien til nedleggelse var kort. I 1989 opphørte driften ved Salhus Tricotagefabrik etter 130 års virksomhet.

Når nedbyggingen i Salhus kom til å arte seg forskjellig fra den i Ytre Arna, kan dette bero på flere forhold. Det ble mindre dramatisk i Salhus bl.a. fordi det allerede i god tid på forhånd var klart at det hadde vært vanskelig å oppnå lønnsom drift. Enda effekten av de tiltak som ble satt i verk på begynnelsen av 1980-tallet for å bedre lønnsomheten i praksis uteble, fortsatte driften med minsket bemanning enda noen år. Da betingelsene som følge av den økonomiske krisen i 1986-87 ble ytterligere forverret, kom det ikke overraskende på de fleste da driften ble avvirket. Bedriften hadde i praksis blitt drevet med underskudd de siste ti årene, men avvirkningen av driftsstøtten, tapte tilbud til forsvar, høyere rentebelastning i kjølvannet av den økonomiske krisen og omleggingen av regjeringens økonomiske politikk, var mot slutten faktorer som bidro til at målene om å oppnå lønnsom drift lå stadig lengre utenfor rekkevidde.

Et annet forhold som trolig bidro til at det artet seg mindre dramatisk i Salhus enn i Ytre Arna, var at nøkkelpersoner i bedriftens styre, også var betrodd tillitsvalgte. Det er sannsynlig at Låstad og Johannessen lyktes med å formidle ledelsens avgjørelser og bedriftens situasjon til de ansatte på en måte som bidro til å skape en felles forståelse for omstilling, nedbemanning og senere avvirkning. En slik felles forståelse hadde det ikke vært grunnlag for under det dramatiske hendelsesforløpet i Ytre Arna noen år tidligere. Et moment i dette var at mange av de ansatte i Salhus kunne gå av med pensjon eller førtidspensjoneres, og da en såpass stor del av de ansatte var over 60 år, bidro dette i seg selv til å gjøre nedbemanningen mindre dramatisk enn i Ytre Arna, og den ellers ville kunne artet seg i Salhus.

Om hvordan det gikk med Arne fabrikker etter 1985

Først på slutten av 1970-tallet stod veinettet nord for Bergen, som vi kjenner i dag, klart til å ta imot pendlere til og fra Bergen eller bydelssenteret i Åsane. Reisetiden mellom Ytre Arna og Bergen, samt at bedriften var nedbygget slik at den ikke lenger hadde samme betydning for

---

⁴⁹⁵ Anbudsordningen hadde overtatt og konkurranse på innkjøp var nå offisiell politikk, for å fremme utvikling og markedsorientering. I henhold til Hanisch, Sjøilen og Ecklund s.268, var det to utredninger, Bygde-utvalget (1984) og Steigum-utvalget (1988) som i tillegg til Lied utvalgets arbeid satte søkelys på uheldige sider ved næringslivstøtte ordningene, herunder også innkjøpsordninger til det offentlige. Direktøren ved Salhus Tricotagefabrik var flere ganger i kontakt med Nagel Eriksen i håp om å sikre en mer permanent avtale om leveranser.

sysselsettingen på stedet, gjorde at stedet ikke lenger var klassifisert som et ensidig industristed på SSB sin folketelling fra 1980 og i samfunnsgeografenes forskning.⁴⁹⁶

Ytre Arna hadde gått fra å være et ensidig industristed til et forsted som var integrert i et større arbeidsmarked. Kommunikasjonene hadde bedret seg vesentlig etter nedbyggingen av bedriften i Ytre Arna, der et stadig minskende antall arbeidere drev avdelingen i Arna, frem til Norionkonsernet ble avvirket i 1985. Antall ansatte hadde etter nedleggningen av veveriet i 1979, stabilisert seg på 60 personer som produserte dyner og puter for 40 mill. kr i året.⁴⁹⁷ Bedriften i Arna på midten av 1980 tallet må kunne sies å ha klart seg relativt bra i sammenligning Mosjøen Veveri som gikk konkurs i 1984, der staten fem år tidligere hadde bidratt til at et nytt veveri til 25 mill. kr. ble oppført.

Over en periode på 20 år hadde staten bidratt med anslagsvis 75 mill. kr.⁴⁹⁸ Beslutningen om å investere i Mosjøen relativt kort tid etter at Industridepartementet hadde avslått å investere 8-10 mill for å modernisere veveriet i Ytre Arna. Der staten i Arna sitt tilfelle hadde tilbudt 1,5 mill for å opprettholde 165 arbeidsplasser i tre år, investerte myndighetene 25 millioner på en bedrift som over 20 år, på bakgrunn av tallene fra Stortingsmelding 90, hadde vist seg å være den av bedriftene som var mest avhengig av statlig hjelp de tre fusjonspartnerne for å overleve. Arbeiderne i Arna hadde problemer med å forstå myndighetenes prioriteringer og det kan stilles opp som et kontrafaktisk spørsmål om arbeidsplassene ved Arne fabrikker kunne vært videreført om midlene hadde vært anvendt i Ytre Arna.

Industripolitikken under de borgerlige regjeringene på 1980-tallet og de senere Arbeiderpartiregjeringene, gikk hovedsak ut på at Staten ønsket å bygge ned sitt direkte engasjement som industrieier og selge seg ut av bedriftene. Norion var en av flere bedrifter der Staten trakk seg ut, men også i tekstilindustrien, som var regnet for å være blant de minst lukrative bedrifter å investere i, under høykonjunkturen midt på 1980-tallet, gjenstand for det som har blitt oppfattet som spekulative transaksjoner.⁴⁹⁹

---

⁴⁹⁶ Hansen, 1980, Industristedsutviklingen i Norge baserer seg også på tallmateriale fra SSB folketelling fra 1980, materialet før 1980 bygger også for en stor del på Myklebosts arbeider. Myklebost, 1979, "Norges tettsteder, folketelling og næringsstruktur" Tabell s. 62

⁴⁹⁷ B.T. 30/1 1985, samt Haaland s. 160

⁴⁹⁸ St.prp. nr. 90 1971-72, s. 4: Staten bidro i 1958 hadde med aksjekapital til 2,9 mill kr, som tilsvarte ca; 4,9 mill. 1970 kroner. Samt lån på 7,6 mill kr. i 1959, som tilsvarte ca 12,8 mill 1970 kroner. Ved opprettelsen av Norion ble selskapets gjeld til Staten ettergitt med 16 mill kroner, i tillegg til at Staten på nytt bidro med ny aksjekapital på 6 mill kr. ved opprettelsen av Norion hadde Mosjøen veveri et akkumulert underskudd på 9,3 mill kr. Statens engasjement i Mosjøen veveri hadde frem til fusjonen, kostet anslagsvis 25 mill. 1970 kroner, der dette i 1979 tilsvarte nærmere 50 mill. kr. I tillegg kom investeringene til nytt veveri i 1979 på anslagsvis 25 mill. 1979 kroner.

⁴⁹⁹ Kamsvåg, 1990, s. 241-243

Investa, som var regnet for å være en seriøs industrieier, overtok først Statens aksjer i Norionkonsernet.⁵⁰⁰ Norion ble imidlertid slått konkurs i 1985 og i det nye selskapet Høie-Arne, som ble dannet etter konkursen stod det frem en ny og hittil ukjent investor. Remco A/S drevet av investor Magne Reme som kjøpte seg inn i flere tekstilbedrifter.⁵⁰¹ Det nylig dannede Arne- Høie ble oppkjøpt av Remco i forbindelse med avviklingen av Norion. Arne-Høie ble slått sammen til en enhet og Remco hadde dermed 58 % av aksjene i Høie -Arne da Remco gikk konkurs i 1988. Det var mange selskaper som gikk overende som følge av høy gjeldseksponering da den økonomiske krisen slo ut for fullt, og da børskrakket kom i november 1987. I så måte var hendelsesforløpet rundt konkursen typisk for denne tiden, men Remco hadde gapt over mer enn de fleste og da konkursen inntraff, fantes ikke engang midler til dekning av bostyrets arbeid og Magne Reme skal ha tappet selskapene for 90 mill kr.⁵⁰² Aksjene i Høie- Arne var imidlertid fortsatt ettertraktet og fant nye eiere, der Jebsen igjen tok kontroll, men for bedriften i Ytre Arna var det for sent, og denne gangen hadde ikke fagforeningen Staten som eier å henvende seg til da siste rest av bedriften ble lagt ned i 1988 etter over 142 års drift.

Oppsummering og konklusjon

Det var flere forhold som bidro til at nedbyggingen artet seg forskjellig i de to bedriftene og at denne også ble opplevd forskjellig på de to stedene. Slik jeg ser det lykkes ledelsen, styret og eiere i Salhus gjennom nøkkelpersoner i bedriften, de ansattes representanter og tillitsvalgte, som også var medlemmer av styret, å kommunisere sine hensikter, der dette skapte en felles forståelse for de tiltak som var nødvendige. Dette ble i noen grad opplevd slik at ledelsen og arbeiderne delte skjebnefellesskap, de oppfattet at de var i samme båt.

En slik felles forståelse var ikke til stede under nedbyggingen i Ytre Arna, der verken eiere, styre eller lokal ledelse hadde felles forståelse, eller delte skjebnefellesskap med arbeiderne på veveriene i Ytre Arna. Partene lykkes derfor ikke, i motsetning til i Salhus, å kommunisere hverandres hensikter, på en slik måte at det bidro til å skape en felles forståelse av situasjonen. Avisenes fremstilling av hendelsene bidro i liten grad til at det var mulig å finne en felles forståelse. Arbeiderne opplevde det slik at det var dem som slåss for sin arbeidsplass

---

⁵⁰⁰ Investa hadde fra før interesser i eiendommene i Ytre Arna via Bergen Bank, som var aksjonær i Investa. Johan Fredrik Odfjell ble dermed Jebsens kompanjong

⁵⁰¹ Kamsvåg, 1990, s. 241

⁵⁰² Kamsvåg, 1990, s. 243, BAF og de lokale fagforeningene som var berørt, oppfattet Remco sine oppkjøp som spekulative.

mot konsernledelsen. Fagforeningen stolte ikke på eiernes hensikter, som de mente var å legge ned arbeidsplassene uten at det i fagforeningens øyne var grunnlag for det.

I Salhus virker det mer som om det var eierne og ledelsen, som gjennom å kjempe for bedriften (og egne interesser) sammen med de tillitsvalgte, som i praksis også var en del av ledelsen, også kjempet for arbeiderne. Da nedbemanningen og nedleggelse endelig kom i Salhus, så kom den mer ”naturlig” som følge av at man gradvis, ut fra mer eller mindre felles forståelse, innså at det ikke var grunnlag for videre drift.

Prosessene foregikk med noen års mellomrom, men med grunnlag i noen av de samme strukturproblemer og bedriftsøkonomiske årsaker, men bedriften i Arna, i og med sin stilling etter fusjonen, var i større grad enn Salhus prisgitt faktorer utenfor egen kontroll, så da viljen til å opprettholde arbeidsplassene fra konsernet og myndighetene side ikke lenger var tilstede, var det lite fagforeningen i praksis kunne foreta seg i forhold til nedbemanning og nedleggelse. I Salhus hadde man sakene litt mer i egne hender, og klarte å kjempe seg gjennom hele 1980-tallet med stadige omstillinger, før de endelig ble tvunget til å legge ned, ti år etter Arne fabrikk. Det kan da bli et spørsmål om fusjon eller ikke fusjon, et spørsmål om myndighetenes politikk, eller mangel på sådan og et spørsmål om økonomisk påvirkning i to forskjellige økonomiske kriser, med forskjellig økonomisk politikk, en på 70-tallet, og en annen på 80-tallet.

Bedriften i Salhus fremsto som en anakronisme på midten av 1980-tallet. Da det gikk mot en ny krise i norsk økonomi etter 1987, med fall i oljeprisen, tilstopping og dramatisk endret rentepolitikk, var ikke bedriften rustet til å stå seg gjennom en slik situasjon, særlig uten en bevisst strategi og en markedsføringsorganisasjon som kunne tilpasse seg et marked i rask endring. En annen mer markedsorientert politikk enn ved forrige krise på 70-tallet, samt at driftsstøtten ble avvirket fra og med 1986, bidro til at det ikke var grunnlag for videre drift.

På 60-tallet ble bedriftene utsatt for globale endringer i handelsstrukturen, først gjennom Norges inntreden i EFTA og senere gjennom globale handelsavtaler i regi av GATT. Arne fabrikk fulgte rådene fra bransje og myndigheter og investerte på kreditt for å modernisere og oppnå konkurransedyktighet på eksportmarkedene. Da billig importen fra Øst-Asia gjorde seg gjeldende virket dette prisdempende og lønnsomheten ble presset. Baksiden av medaljen kom til syne gjennom en gjeld bedriften etter hvert ikke klarte å betjene. I Arna ble tilsynelatende bedriften reddet av en fusjon der staten var aktiv, men det var fortsatt ikke mulig å få driften til å gå med overskudd. Norions styre ønsket å overføre den lønnsomme

delen av produksjonen til konsernets øvrige bedrifter, men dette ble utsatt etter protester fra fagforeningen som fikk politikerne til å engasjere seg. Det oppstod uenighet mellom aktørene etter det som ble oppfattet som en statlig garanti for arbeidsplassene. Gjengivelsen av begivenhetene gjennom media spilte mest sannsynlig en rolle ved at nedbyggingen gjennom avisenes fremstilling artet seg som et spill mellom aktørene. Dette skapte en forståelse av at bedriften var blitt sviktet og bidro til skuffelse og bitterhet i ettertid.

Bedriftene møtte konkurransen ulikt, først kom konkurransen fra EFTA, noe senere fra Øst-Asia. Dette gjorde seg først gjeldende innen veveri og bomull og noe senere innen trikotasje og ullvare. Salhus Tricotagefabrik fulgte ikke de samme rådene og kunne drive billigere, men ikke like effektivt som i Arna. Bedriften i Salhus klarte å holde en lønnsom drift noe lenger enn i Arna der de tradisjonelle produktene ble oppdaget på nye markeder. På grunn av at man unngikk den største gjeldsbyrden ved ikke å investere like mye i moderne maskineri, ble driften mindre effektiv. Bedriften i Salhus kom i problemer på 1980-tallet, men var ikke i stand til å omstille seg, tenke nytt, eller samarbeide med andre aktører i bransjen. Resultatet var at bedriften ble stadig mer avhengig av driftsstøtte for å holde det gående ytterligere noen år. Eierne og ledelsen sin tilknytning til stedet, førte mest sannsynlig til at man valgte å drive videre lenger enn det bedriftsøkonomiske grunnlaget skulle tilsa. Da støttetiltakene ble avvirket og innkjøpene til forsvaret uteble, var det ikke lenger grunnlag for videre drift og bedriften la ned i 1989.

English summary

This paper is committed to analyze what led to the decline of the textile industry of Western Norway and what eventually led to the fall of the two companies, Arne fabrikk and Salhus Tricotagefabrik, located at the two industrial sites, Ytre Arna and Salhus near Bergen.

The textile mills were the first industries to be established in Norway and both companies were established during the early period of the domestic industrialization. The textile industry had a stronghold in Western Norway, but fell in decline after Norway joined the commission-treaty of GATT and became a member of EFTA.

Arne fabrikk modernized the production to be competitive in the larger European markets. The financing was achieved through loans and the debt reached 60 million kr. in 1970. The textile industry was both capital and labor intensive and the interest rates on the debt together with higher cost and competition from imported textile goods from low cost countries, left the company struggling after 1968.

In 1968-70, helped by the Industry Ministry, Arne fabrikk had engaged in negotiations with other textile companies but did not reach an agreement. Later a plan helped by Industry Ministry, to help finance a restructuring of the company led to a merging of 3 companies, Arne, Høie in Kristiansand and Mosjøen Veveri. The new company was named Norion and the government held 40% of the assets. Arne later turned out not to be profitable. After mounting losses the Norion board considered terminating the operation in Arna, but the Industrial minister managed to get the closure plans, which threaten 100 jobs postponed for nearly two years, in hope to further finance a restructuring the company. Finally the conclusion was reached that the company could not be competitive without a major restructuring, or be kept going by state aid. The production was wound down in 1979 and the company closed in 1985-86. When Arne fabrikk fell in to further decline in the 1970s, Salhus still prospered. While Arne fabrikk produced bed wear, in addition to woven materials for manufacturing-companies that made clothing, Salhus Tricotagefabrik was a knitting mill that produced clothing in various forms. Salhus Tricotagefabrik was an old fashioned company and never modernized in the same way, and did not have the same amount of debt as Arne. Salhus never merged with other companies like Arne and managed to stay afloat longer, even if it was not profitable after 1978. The knitting mill came in trouble and went through a downsizing during the 1980s, before it finally closed down in 1989. The fall of the two companies in the 1970s and 1980s, marked the end of a 150 year long era.

Litteraturliste

- Angell, Svein Ivar (2004), *Bygd nær byen*, Arna bygdebok kap 16, bind 2, Bergen, 2004
- Bull, Edvard (1979), *Norge i den rike verden*, Norgeshistorie, bind 14, Oslo 1979,
- Espeli, Harald (1992), *Industripolitikk på avveie, Motkonjunkturpolitikken og Norges industriforbunds rolle 1975-1980*, Oslo, 1992
- Forras, Peter (2009), *Vi behøver ikke at passe paa arbideren, vi passer kun paa arbeidet, Arbeid og rasjonalisering i Salhus Tricotagefabrik 1920-1967*, Bergen, 2009
- Furre, Berge (1992), *Norsk historie, 1905-1990*, Oslo, 1992
- Haaland, Anders (1996), *Fabrikken og folket*, Mjeldheim, Leiv, (red.) kapittel om "Arne fabrikkers vekst og fall", ved Bergen 1996
- Hanisch, Tore Jørgen, Søylen, Espen, Ecklund, Gunhild (1999), *Norsk økonomisk politikk i det 20 århundre*, Kristiansand 1999
- Hanisch, Tore Jørgen (1996), *Om valget av det gode samfunn, artikler om økonomi og historie*, Kristiansand, 1996
- Hansen, Jens Christian (1997), *Industriutviklingen i Norge, et historisk perspektiv*, Arbeidsnotat nr.9/1997 SNF, 1997,
- Hansen, Jens Christian (1980), *Industriens plass i Norges bosetningsmønster*, Oslo, 1980
- Hansen, Jens Cristian, Selstad, Tor (1999), *Regional omstilling - strukturbasert eller styrbar*, Oslo, 1999
- Heiret, Jan m.fl (2003), *Arbeidsliv, historie, samfunn Norske arbeidslivsrelasjoner i historisk, sosiologisk og arbeidsrettslig perspektiv*, Bergen, 2003
- Kamsvåg, John L (1990). *Med nål og tråd gjennom 100 år, Bekledningsarbeiderforbundet 1890-1990*, Oslo, 1990
- Kjeldstadli, Knut (1997), "Lokal internasjonalisme" i Amdam, Rolv Petter, Gjestland, Dag og Hompland, Andreas (red.) *Årdal, verket og bygda*, side 39-55, i, Oslo, 1997
- Lie, Haakon (1997), *Slik jeg ser det*, Oslo, 1975
- Låstad, Einar (1984), "Firmaets historie 1945-1984" s. 55-119 i *Historik over Salhus Tricotagefabriks 125 års virksomhet*, Åsane, 1984
- Myklebost, Hallstein (1960), *Norges tettbygde steder 1875-1950*, Trondheim, 1960
- Myklebost, Hallstein (1979), *Norges tettsteder, folketall og næringsstruktur*, Oslo, 1979
- Søylen, Espen (2002), *Hvorfor gikk det galt? En studie av i utviklingen av norsk næringsliv etter 1945*, 2002, Utdrag fra boken, s.70-83 i Horisont nr 4, 2002

Stortingsmeldinger, Stortingsproposisjoner og offentlige utredninger:

St. meld. nr. 39, 1967-68 Om visse strukturproblemer i norsk industri

St.meld. nr 25, 1973-74, Om petroleumsvirksomheten i det norske samfunn

St. meld. nr. 67, 1974-75 Om norsk industris utvikling og fremtid

St.meld. nr. 24, 1977-78 Om tiltak for å styrke tekoindustriens konkurransevne

St.meld. nr. 54, 1980-81 ”Industripolitiske retningslinjer for de nærmeste årene fremover”

St.meld. nr. 78, 1983 om ensidige industrikommuner

St.prp. nr. 90, Om tekstilsamarbeid 1971-72

NOU 1983:10, Problemer og muligheter på ensidige industristeder

Stortingsforhandling nr. 12, 1968, om sammenslutning av Bergen, Laksevåg, Fana, Åsane og Arna, s. 88-104

Stortingsforhandling nr. 59-66, 1968, om kommunesammenslutning s. 465- 522

Ot.prp.nr 17, 1967-68, s. 3-53, ”Revisjon av kommune og fylkesinndeling i Bergensområdet”

Statistisk sentralbyrå, Folketellingen 1950-1960 og 1970. <http://www.ssb.no/histstat.no>

NOS, industristatistikk, SSB, 1966-1986

Kildeoversikt

Styreprotokoll Salhus Tricotagefabrik 1974-1986

Styreprotokoll Arne fabrikker 1968- 1980

Styreprotokoll Norion 1972- 1980

Årsberetninger for Norion 1972-1980

Resultatregnskaper for Arne fabrikker 1968-1985

Resultatregnskaper for Norion 1972-1985

Konsulentutredninger fra Weinmuller og IKO management

Resultatregnskaper for Salhus Tricotagefabrik 1974-1986

Diverse møterefaterat fra bedriftsutvalg i begge bedrifter

Korrespondanse fra bedriftsarkiv etter Salhus Tricotagefabrik

Artikler fra Bergens Tidende 1960-1985 samlet av Ytre Arna historielag

Artikkelsamling ved, Sol্লাug Elisabeth Damninger, *Arne fabrikker sett gjennom Bergens Tidende 1960-1985*

Aktuelle internettadresser

<http://www.museumsnett.no/salhus/norsk%20trikotasjemuseum.htm>

http://www3.bergen.kommune.no/byarkivet_/ekstern/lab/YARNA.pdf

<http://www.arkivverket.no/webfelles/sab/innvandring/tekstil.htm>

http://195.159.218.27/nyenordmenn/nettustillinger/NF_ML/6/nyetekst.htm

<http://loype.kulturminnearet2009.no/kulturminneloyper/fordums-kraft-nytt-liv.-industri-minner-i-mote-med-2/salhus>

<http://www.oster.no/historie/andreart/salhus/salhus.html>

<http://www.digitalarkivet.no/aasane/salhus.htm>

<http://www.ytrea.com/>